

У віснику публікуються статті, у яких розглядаються актуальні питання функціонування і розвитку мови різних типів дискурсу у сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики і граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства та літературознавства.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів

Present edition contains a number of articles, which span topical problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language units relevance to major principles of communication.

For teachers, researches, post graduate students and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Чередниченко, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д. Белова, д-р філол. наук, проф.; В.Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф.; Л.В. Клименко, канд. філол. наук (відп. секр.); Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Сахарчук, д-р філол. наук, проф.; О.М. Старикова, д-р філол. наук, проф.; І.В. Смуциньська, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, Київ, 6-р Т. Шевченка, 14, факультет іноземної філології ☎ (38044) 221 02 02
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 26.09.11 (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 06.10.10
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 16695-52673 від 09.04.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Чередниченко О. Перекладознавство у шевченковому університеті (до 50-річчя відділу перекладачів)	5
Некряч Т. Переклад і культура: особистісний вимір.....	8
Максименко О. Усний переклад мовою "В" у контексті глобалізації і розширення Європейського Союзу.....	12
Фокін С. Роль кількісних параметрів при вишколі усних перекладачів.....	15
Прутько С. Поетика Віктора Гюго у перекладі Максима Рильського.....	19
Дорошенко О. Інтертекстуальність у романі Хуліо Кортасара "Libro de Manuel" та її відтворення в українському перекладі	24

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Малікова О. Семантичне наповнення ідентифікаційного фрейму релігійного концепту <i>DIVINE LOVE</i>	27
Марченко Н. Взаємозв'язок понять "мова – культура – суспільство" у сучасній мовній картині світу	32
Коваленко Г. Метафорична репрезентація концепту <i>DREAM</i> в англomовному психоаналітичному дискурсі.....	37
Нікульшина Т. Колористика ірреального: зіставний аспект дослідження (на матеріалі англійської та української мов)	39

РОМАНСЬКІ МОВИ

Пономаренко О. Еволюція дипломатичного дискурсу Італії в епоху Середньовіччя.....	43
Гейко Т. Шляхи збагачення мов у глобалізованому світі (на прикладі запозичень у французькій мові)	45
Дель Гаудіо Сальваторе Склад в українській та італійській мовах: контрастивні аспекти.....	47

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бойніцька О. Специфіка наративних стратегій в англійському історіографічному романі	51

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО

Коваленко Л., Фоменко О, Шелякіна А. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів (досвід роботи Центру англійської мови та інформації)	53

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

Чередниченко А. Переводоведение в университете имени Шевченко (к 50-летию отделения перевода)	5
Некряч Т. Перевод и культура: личностное измерение	8
Максименко Е. Устный перевод на язык "В" в контексте глобализации и расширения Европейского Союза	12
Фокин С. Роль количественных параметров при подготовке устных переводчиков	15
Прутько С. Поэтика Виктора Гюго в переводе Максима Рыльского	19
Дорошенко О. Интертекстуальность в романе Хулио Кортасара "Libro de Manuel" и ее передача в украинском переводе	24

ГЕРМАНСКИЕ ЯЗЫКИ

Маликова О. Семантическое наполнение идентификационного фрейма религиозного концепта <i>DIVINE LOVE</i>	27
Марченко Н. Взаимосвязь понятий "язык – культура – общество" в современной языковой картине мира	32
Коваленко А. Метафорическая репрезентация концепта <i>DREAM</i> в англоязычном психоаналитическом дискурсе	37
Никольшина Т. Колористика ирреального: сопоставительный аспект исследования (на материале английского и украинского языков)	39

РОМАНСКИЕ ЯЗЫКИ

Пономаренко О. Эволюция дипломатического дискурса Италии в эпоху Средневековья	43
Гейко Т. Пути обогащения языков в глобализованном мире (на примере заимствований во французском языке)	45
Дель Гаудио Сальваторе Слог в украинском и итальянском языках: контрастивные аспекты	47

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Бойницкая О. Специфика нарративных стратегий в английском историографическом романе	51

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЕНИЕ

Коваленко Л., Фоменко О, Шелякина А. Формирование лингвострановедческой компетенции студентов (опыт работы Центра английского языка и информации)	53

CONTENTS

TRANSLATION STUDIES

Cherednichenko O. Translation studies at the Taras Shevchenko university (to the 50-th anniversary of the Translation Department)	5
Nekriach T. Translation and culture: the personality dimension	8
Maksimenko O. Interpreting into "B" language in the context of globalization and European Union extension	12
Fokin S. The role of quantitative parameters in training interpreters	15
Prutko S. Victor Hugo's poetics in Maksym Rylskiy's translation	19
Doroshenko O. Intertextuality in Julio Cortazar's novel "Libro de Manuel" and its transference in Ukrainian	24

GERMANIC LANGUAGES

Malikova O. The semantic filling of the identification frame of the religious concept <i>DIVINE LOVE</i>	27
Marchenko N. The Interconnection of concepts "language – culture – society" in the modern linguistic picture of the world	32
Kovalenko G. The metaphoric representation of the concept <i>DREAM</i> in english psychoanalytic discourse	37
Nikulshina T. Colour schemes of irreality: contrastive aspects of research (based upon the materials of English and Ukrainian languages)	39

ROMANCE LANGUAGES

Ponomarenko O. The diplomatic discourse evolution in the Middle Ages	43
Geiko T. Ways of enriching languages in the globalized world (based upon borrowings into French)	45
Del Gaudio S. The syllable in Ukrainian and Italian: contrastive aspects	47

LITERATURE STUDIES

Boynitska O. Narrative strategies in the english historiographic novel	51

LANGUAGE AND CULTURE STUDIES

Kovalenko L., Fomenko O., Sheliakina A. The formation of students' ethno-specific and linguistic competence (the experience of the English Language and Information Centre)	53

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

О. Чередниченко, проф.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО У ШЕВЧЕНКОВОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (до 50-річчя відділу перекладачів)

У статті висвітлено основні етапи розвитку перекладознавчих студій у Київському університеті імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: перекладознавство, етапи розвитку, Київський університет імені Тараса Шевченка.

В статье освещены основные этапы развития переводоведения в Киевском университете им. Т. Шевченко.

Ключевые слова: переводоведение, этапы развития, Киевский университет имени Т. Шевченко.

The article highlights the main stages in of translation studies evolution at Shevchenko University of Kyiv.

Key words: translation studies, evolution, Shevchenko University of Kyiv.

1962-й рік увійшов в історію університетської філології як дата створення першого на теренах України відділу перекладачів, завдяки чому у Київському університеті імені Тараса Шевченка було відроджено факультет іноземних мов. Цей факультет, щоправда під іншою назвою (факультет західноєвропейських мов і літератур), було засновано в університеті ще у 1937 р. Однак у повоєнний час він перетворився на відділ філологічного факультету.

Відроджений у складі двох відділів – романо-германської філології і перекладачів – факультет іноземних мов одразу став центром розбудови перекладацької справи в Україні. Об'єктивно це був акт відновлення історичної справедливості, адже у 20-30-і роки в університеті існувала потужна перекладацька школа, відома як "Гурток неокласиків" на чолі з Миколою Зеровим. Його члени і послідовники Михайло Драї-Хмара, Юрій Клен (Освальд Бургард), Павло Филипович, Стефан Савченко, Максим Рильський, Григорій Кочур та ін. багато зробили для утвердження сучасних підходів до перекладу, наголосивши на збереженні ідейно-естетичної цінності оригіналу і збагаченні мови перекладу новими виражальними засобами. Неокласики ставили за мету прилучити українську літературу до здобутків світового письменства шляхом здійснення нових перекладів безпосередньо з оригіналів. Дотримуючись джерелоцентричного підходу, вони відкинули крайні форми адаптації першотвору, так звану Котляревщину, яка вела до одомашнення чужомовного тексту. Принагідно зазначу, що подібне явище мало місце у багатьох національних культурах і, очевидно, це був необхідний етап розвитку світового перекладацького процесу.

Більшість неокласиків, як і загалом українських письменників-перекладачів ХХ ст., мала трагічну долю, зазнавши репресій комуністичного режиму, який намагався законсервувати українську культуру у стані провінційності. Діяльність неокласиків та їхніх побратимів з інших літературних гуртків, зокрема Валер'яна Підмогильного, чинила опір цим намаганням, доводячи високий потенціал українського слова, його здатність відтворювати найскладніші ідеї і образи іншомовних першотворів від античності до модерну. Розправа над письменниками-перекладачами у 30-і роки ХХ ст. не змогла поховати українську перекладацьку традицію, біля витоків якої стояли І.Франко, Л.Україна, П.Куліш, В.Самійленко та інші.

У часи "Хрущовської відлиги" випрацювані неокласиками принципи перекладання були підхоплені і використані письменниками-шістдесятниками Д. Білоусом, І.Драчем, Д.Павличком, Д.Паламарчуком, І. Світличним, В.Стусом та ін.

Саме переклад оригіналу, а не переспів його іншомовних версій, передусім російських, став основою завоювання українською культурою творів світової культури. Попри всілякі обмеження функціонування української мови, боротьбу офіційних органів з так званими архаїз-

мами і діалектизмами, 50-і – 60-і роки минулого століття виявилися вельми плідними для перекладу світової класики – творів Гомера, Софокла, Боккаччо, Данте, Шекспіра, Мольєра, Байрона, Бомарше тощо, які виходять українською завдяки праці Бориса Тена, Миколи Лукаша, Григорія Кочура, Євгена Дроб'язка, Максима Рильського, Ірини Стешенко, Дмитра Паламарчука.

На цьому тлі з'ява у Шевченковому університеті відділу, де готували перекладачів з англійської, німецької, французької, іспанської, а також португальської мов вселяла надії на те, що справа українського перекладу набуде нових обширів. У підсумку так і сталося. Проте треба визнати, що на початках процесу українського перекладу на відділі перекладачів Київського державного університету імені Тараса Шевченка практично не було. Перекладали на російську і з російської, бо навчальна підготовка була підпорядкована замовленню Міністерства оборони СРСР. Воно виступало головним роботодавцем випускників перекладацького відділення, які були особами виключно чоловічої статі і паралельно проходили військову підготовку, у тому числі з військового перекладу, на спецафедрі. Після отримання військових звань багато випускників направлялися на службу до Збройних сил СРСР, або до частин КДБ, які працювали на закордон. Місцем служби київських перекладачів були здебільшого країни Азії, Африки і Латинської Америки (Індія, Бірма, Алжир, Ангола, Малі, Мозамбик, Ефіопія, Замбія, Гвінея, Конго, Куба тощо), а в Європі – Німецька Демократична Республіка.

Заняття з загального і військового перекладу вели кваліфіковані викладачі, які мали великий досвід перекладацької роботи. Вони були співробітниками мовних кафедр, бо спеціальної кафедри перекладу у той час в КДУ не було. Більшість викладачів не мала наукових ступеней і звань (дехто здобуде їх пізніше, вже в зрілому віці), але це зовсім не позначалося на якості підготовки. Випускники 60-х–70-х років з вдячністю згадують курси мови і перекладу, які вели Тетяна Калік, Анна Шаванда, Кіра Сухенко, Віктор Лазня, Борис Найдів, Йосип Донець, Михайло Лисенко, Володимир Стаценко, Галина Довженко, Олена Соломарська, Алла Іваницька, Володимир Харитонов та багато інших. Незабутніми стали також курси зарубіжної літератури, які майстерно читали майбутнім перекладачам Вадим Пашенко, Кіра Шахова, Борис Буніч-Ремізов, Анатолій Іллчевський. Їхні лекції часто перетворювалися на моновистави, коли аудиторія, затамувавши подих, уважно стежила за кожним рухом і зміною інтонацій лектора-виконавця.

Натомість серед викладачів і студентів перекладацького відділення не бракувало тих, для кого рідною була українська мова. Попри фактичну відсутність підготовки з українського перекладу вони були здатні добре перекладати українською і залюбки робили це у позауніверситетський час. Пізніше, вже у 70-80-і роки на сторінках

періодики і окремих видань з'являються імена перекладачів з англійської, німецької, французької, іспанської, нідерландської та фризської мов В.Біленка, Ю.Жлуктенка, В. і Н.Пашенків, М.Венгрівської, С.Борщевського, О.Двужилова, О.Панасьєва, І.Сойка, О.Логвиненка, С.Ризванюка та ін.

Поштовхом для розвитку теорії і практики українського перекладу стало створення першої в історії Шевченкового університету в Україні загалом перекладознавчої кафедри. З ініціативи тодішнього декана факультету романо-германської філології проф. Жлуктенка Ю.О. 1971 року було засновано загальну кафедру теорії і практики перекладу, яка об'єднала викладачів і перекладачів з різних іноземних мов, включаючи східні – арабську, китайську та японську мови. Її першою завідувачкою була доцент Алова Н.П., яку у 1973 р. замінив на цій посаді доцент Бабенко В.С. Автору цих рядків довелося працювати на цій кафедрі з моменту її утворення, а з 1979 протягом двох років – завідувати нею до переходу у 1981 р. на посаду старшого наукового співробітника (така тоді була офіційна назва докторантури).

З початку свого існування кафедра перекладу обслуговувала не лише факультет романо-германської (з 1985 – іноземної) філології, а й факультет міжнародних відносин і міжнародного права, який надавав своїм випускникам додаткову кваліфікацію перекладача. Однак у 1975 р. для студентів-міжнародників було утворено окрему кафедру іноземних мов, яка взяла на себе цю місію, і частина перекладацьких кадрів опинилася на ній.

Важливе місце у дослідницькій роботі кафедри одразу посіла теорія і практика українського художнього перекладу. Подією університетського і загалом столичного наукового життя, яка позначила подальший розвиток перекладознавства, став захист докторської дисертації Віктора Коптілова "Актуальні теоретичні питання українського художнього перекладу", який збігся у часі зі створенням нової кафедри. Віктор Коптілов працював на кафедрі української мови і паралельно читав спецкурс з художнього перекладу на новоствореній кафедрі, спираючись і на власний досвід перекладів з російської, польської, німецької і французької мов. Його сюжети зацікавили молодих викладачів і студентів, які, вступивши до аспірантури, почали розробляти під керівництвом професора різні аспекти теорії поетичного перекладу. Пізніше у 80-х роках ці розробки на матеріалі перекладів англійської, американської та іспанської поезії було захищено у кандидатських дисертаціях П.Бега, Г. Мішустіної, В.Радчука та С.Ткаченка. Одночасно розроблялася проблематика перекладу художньої прози і народної казки, яка знайшла відображення у кандидатських дисертаціях Галини і Марії Венгрівських, виконаних переважно на матеріалі перекладів з французької мови.

Ще одним актуальним на той час напрямком досліджень на кафедрі перекладу була розробка проблем, які об'єднуються під рубрикою "Соціолінгвістика і переклад". Йшлося передусім про дослідження варіативності норм цільових мов, які функціонують у різних географічних і етнокультурних ареалах, особливостей перекладу регіональних і місцевих типів мовлення. Використавши власні польові спостереження, викладачі кафедри проаналізували і описали у кандидатських дисертаціях особливості варіантів французької мови в Алжирі (О. Черденченко), англійської мови у Бірмі (О.Семенець), іспанської мови в Латинській Америці (Н.Алесіна), зокрема в Аргентині (С.Ризванюк) та Еквадорі (М.Приходько).

Результати соціолінгвістичних досліджень мали практичне значення для підготовки перекладачів, позаяк чимало з них по закінченні навчання направлялися на роботу у вищезгадані країни. Загалом у 80-90-і роки з

соціолінгвістичної проблематики перекладу було захищено дві докторські (О.Черденченко 1984, О.Семенець 1985) і більше десяти кандидатських дисертацій.

Благотворний вплив на розвиток перекладознавства в Україні справив міжвідомчий збірник "Теорія і практика перекладу", який було засновано у 1979 р. на базі Київського університету імені Тараса Шевченка і який видавався до 1991 р. Автору довелося бути відповідальним редактором цього видання упродовж усього часу його існування. Редколегія збірника об'єднала перекладознавців Києва, Львова, Харкова, Сімферополя, Сум та інших міст. На його сторінках друкувалися статті з історії і теорії перекладу, розвідки з методики перекладання текстів різних жанрів, рецензії тощо. Серед авторів були чільні перекладачі і перекладознавці Микола Бажан, Дмитро Білоус, Григорій Кочур, Віктор Коптілов, Юрій Жлуктенко, Маріна Новикова, Роксоляна Зорівчак, Кіра Шахова і чимало інших. За час існування відбувся 21 випуск збірника, який здобув авторитет серед перекладачів і дослідників перекладу не лише України, а й ближнього зарубіжжя.

Впровадження наукових здобутків кафедри у навчальний процес відбувалося завдяки читанню спецкурсів авторами відповідних дисертацій. Проте контролюючі організації, зокрема партком університету, вимагали від кафедри навчати студентів на матеріалі перекладів праць В.І. Леніна різними мовами. Принаймні це питання неодноразово виникало під час перевірок так званої методологічної спрямованості навчального процесу на відділі перекладачів. Пізніше у роки застою вимагали включення до навчального процесу творів Л.І. Брежнєва "Мала земля" і "Відродження". До честі членів кафедри той мінімальний рівень соціального конформізму, який був присутній в колективі, дозволяв уважно вислуховувати всі настанови, але робити справу згідно з власними переконаннями.

У 1982 році відбувся поділ надто великої кафедри теорії і практики перекладу. На її базі було створено кафедру теорії і практики перекладу з германських мов (завідувач Семенець О.Є.) і кафедру теорії і практики перекладу з романських і східних мов (завідувач Черденченко О.І.). Це сприяло концентрації зусиль на підготовці наукової і навчальної літератури відповідного профілю, укладанні посібників, двомовних словників тощо. На кафедрі теорії і практики перекладу з германських мов було видано низку практичних посібників з перекладу англійською і з англійської мови, підготовлено до друку фундаментальну працю "Історія перекладу" у 2-х томах авторів Семенця О.Є. і Панасьєва О.М., яка вийшла друком у 1990 – 91 рр.

Викладачі кафедри теорії і практики перекладу з романських і східних мов Черденченко О.І. і Коваль Я.Г. у 1991 р. опублікували посібник з теорії і практики перекладу, який 1995 р. було видано як перший в Україні підручник з грифом МОН "Теорія і практика перекладу. Французька мова". Доцент кафедри теорії і практики перекладу з романських і східних мов Алесіна Н.М. у співавторстві з професором Московського університету ім. М.Ломоносова В.С. Виноградовим опублікувала перший в Україні навчальний посібник з теорії і практики перекладу з іспанської мови (1993). На цій же кафедрі доцентами М.А. Венгрівською і А.Д. Гнатюком було опубліковано посібник з художнього перекладу "Творча майстерня перекладача" (1998). Водночас проводилися дослідження східнознавчої проблематики. На початку 90-х років доц. Різаненко В.Ф. захистив докторську дисертацію про базові смислові елементи ієрографічного письма, у якій довів, що знання цих елементів та їхньої комбінаторики дозволяє зрозуміти ієрографічний текст навіть без знання фонетики слів, з яких він складається.

Пізніше сходознавчий напрямок підготовки перекладачів перейшов на новостворену кафедру теорії і практики перекладу зі східних мов, яка стала основою нині існуючого відділення сходознавства.

Починаючи з 1985 року підготовка перекладачів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка ведеться на основі української мови, хоча для зіставлення використовуються також інші мови, зокрема російська. Ініціатива перейти на переклад українською і з української мови, яка належала групі викладачів обох перекладознавчих кафедр, спочатку наштовхнулася на певний спротив частини російськомовних колег. Однак згодом всі зрозуміли: в українській державі треба перекладати її державною мовою, що цілком відповідає загальносвітовій практиці і жодним чином не ущемлює мов етнічних меншин.

Знаменною віхою у розвитку перекладознавства у Шевченковому університеті стала його участь у двох міжнародних проектах за програмою Темпус–Тасіс. У 1994–98 рр. університет був єдиним представником України у міжнародному консорціумі, де разом з університетами-партнерами Гранади (Іспанія), Страсбурга (Франція) та Флоренції (Італія) працював над розробкою проекту "Техніка усного і письмового перекладу". Участь у проекті дозволила модернізувати навчальні плани спеціальності "переклад", ввести до них спеціалізації з усного (послідовного та синхронного) і письмового перекладу і у такий спосіб адаптувати їх до світових стандартів. Завдяки інвестиціям ЄС в КНУ було створено лабораторії синхронного перекладу і мультимедіа. 4-річний проект і його продовження у вигляді дворічного проекту "Розповсюдження досвіду у галузі викладання іноземних мов та перекладу", до якого долучилися університети Ганновера (ФРН), Запоріжжя, Донецька, Сімферополя, виявилися також плідними у плані підготовки наукової і навчальної літератури, багатомовних друкованих і електронних словників. Було видано спільну монографію "Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія" (1997), навчальний посібник з англо-українського науково-технічного перекладу проф. Карабана В.І. (1998), курс письмового перекладу з іспанської мови колективу авторів під керівництвом доц. Калустової О.М. (2000), французько-іспансько-італійсько-український фразеологічний словник (електронна версія) тощо. Крім того, у рамках двох міжнародних проектів було організовано стажування викладачів і студентів КНУ в зарубіжних університетах (його пройшли майже 120 чоловік), відбулися лекції і семінари іноземних викладачів у КНУ, де також було проведено кілька міжнародних конференцій, зокрема на тему "Мови, культури і переклад у добу глобалізації" (2000).

У 2003 році відбувся поділ кафедри теорії і практики перекладу з германських мов на дві кафедри – перекладу з англійської і німецької мов. Кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови очолив проф. Карабан В.І., який з 1996 р. керував кафедрою перекладу з германських мов. На посаду завідувача кафедри перекладу з німецької мови було обрано проф. Кияка Т.Р. Початок роботи нової кафедри ознаменувався виходом в світ першого підручника теорії і практики перекладу з німецької мови за авторства Т.Кияка, А.Науменка і О.Огуя (2006).

Нині на трьох перекладознавчих кафедрах Шевченкового університету працює понад 80 викладачів, більше половини яких є докторами і кандидатами філологічних наук. Вони забезпечують підготовку перекладачів з англійської, німецької, французької, іспанської, італійської і португальської мов. На відділенні існують докторантура і аспірантура, де готуються науково-педагогічні кадри зі спеціальності 10.02.16 – перекладознавство.

Основними напрямками наукових досліджень є загальна теорія перекладу, історія і теорія художнього перекладу, жанрово-стилістичні особливості перекладу художніх (проза, поезія і драма), наукових, офіційно-ділових і публіцистичних текстів, лексико-семантичні і граматичні трансформації у перекладі, культурологія і прагматика перекладу як міжкультурної комунікації. Перекладознавці університету мають змогу захищати свої докторські і кандидатські дисертації у спеціалізованій вченій раді, де зпоміж трьох представлено і їхню спеціальність. Донедавна ця рада була єдиною в Україні, де захищалися перекладознавчі роботи. Зараз кандидатську дисертацію з перекладознавства можна захистити також у Південноукраїнському національному університеті ім. К.Ушинського.

За останні роки вчені перекладознавчих кафедр відзначилися низкою праць, які засвідчують про живий інтерес до перекладацького процесу в Україні і за її межами. Йдеться, зокрема, про монографії Л.Коломієць, В.Карабана, О.Чередниченка, Т.Некряч. У книзі Л.Коломієць (2004), яка стала основою її докторської дисертації, захищеної у 2006 р., проаналізовано концептуально-методологічні засади українського поетичного перекладу. Авторка дослідила особливості інтерпретації англійських поетичних першотворів у різних перекладацьких школах як материкової України, так і діаспори, що дозволило показати, як впливають культурні і загалом екстралінгвальні чинники на реалізацію інтерпретативної моделі перекладу.

У книзі "Моцарт українського перекладу" (2009) за редакцією проф. В.І. Карабана і його харківського співавтора проф. Л.М. Черноватого розкрито творчий шлях велетня українського перекладу Миколи Лукаша, чий внесок у засвоєння українською культурою творів німецької, англійської, французької, іспанської, італійської і багатьох інших літератур важно переоцінити. Автор цих рядків опублікував монографію "Про мову і переклад" (2007), у якій висвітлено функції перекладу у сучасному світі, зокрема виокремлено охоронну функцію цього засобу міжкультурної комунікації, розглянуто особливості перекладацького процесу в Україні і світі, чинники, що на нього впливають, а також складові перекладацької компетенції. У книзі Т. Некряч і А. Кам'янець "Інтертекстуальна іронія : переклад" (2010) запропоновано оригінальні підходи до інтерпретації художніх творів і досягнення адекватності перекладу.

Члени перекладознавчих кафедр КНУ ім. Т.Шевченка взяли безпосередню участь у вивченні перекладацької спадщини Григорія Кочура, послідовника М.Зерова і неокласиків, вдумливого інтерпретатора зарубіжної поезії від античних часів до сучасності. У 2003 році в університеті пройшла перша міжнародна Кочурознавча конференція, за матеріалами якої було видано колективну монографію "Григорій Кочур і український переклад" (2004). Друга конференція до 100-річчя Майстра відбулася у Львові у 2008 році. Київські перекладознавці виступили на ній з доповідями, які опубліковано у колективній збірці праць.

Перекладознавці університету долучилися до редагування і рецензування двотомника Григорія Кочура "Література та переклад", який увібрав у себе дослідження з історії і теорії перекладу, рецензії, літературні портрети, вступні статі та інтерв'ю з Метром українського перекладу.

За останнє десятиліття бібліотека перекладача поповнилася новою навчально-методичною літературою. Вийшли друком такі книжки, як "Теорія і практика перекладу з української мови на англійську" В.Карабана і Дж.Мейса, "Порівняльна стилістика французької і української мов" М.Венгрівської, "Порівняльна стилістика англійської і української мов" О.Дубенко, "Перекладознавчі семінари" Л.Коломієць, "Порівняльна граматики анг-

лійської і української мов" А.Левицького, "Теорія і практика усного перекладу" О.Максименко тощо. Авторами низки підручників і посібників з мови та перекладу для майбутніх перекладачів є З.Гетьман, І.Смущинська, Е. Андрієвська, О.Васильченко, Г.Верба, А.Гнатюк, О.Копильна, К.Кузьміна, Н.Любчук, Т.Некряч, І.Орлова, С.Саєнко, О.Ткаченко, І.Трищенко, С.Фокін, Г.Чернієнко та інші.

Тематика сучасних перекладознавчих досліджень науковців Шевченкового університету є доволі актуальною і різноманітною. Мова йде, насамперед, про відкриття раніше заборонених сторінок в історії українського перекладу, пов'язаних з іменами неокласиків М.Зерова, М.Драй-Хмари, П.Филиповича, а також В.Підмогильного, інших представників "розстріляного українського Відродження", які активно працювали на ниві перекладацтва у 20-30-і роки минулого століття. У цьому зв'язку потрібним видається дослідження перекладацького доробку А.Кримського. Чекають на своїх дослідників переклади Б.Тена, П.Тичини, М.Рильського, М.Бажана, Ю.Лісняка, Д.Паламарчука, Є.Поповича та сучасних перекладачів. Нещодавно було успішно захищено кандидатську дисертацію Н.Сопилук, присвячену лінгвокультурній адаптації психологічної прози М.Пруста в перекладі А.Перепаді.

Потреба у вивченні творчої особистості перекладача, специфічних рис його індивідуального стилю відчувається вже давно, і тут чимало зроблено, адже таке вивчення дає змогу осмислити проблеми співвідношення стилю оригіналу і перекладу, прояву суб'єктивного в останньому, що є чинником множинності перекладів. На часі дослідження творчого доробку перекладачів української літератури мовами світу, що дасть змогу розкрити особливості діалогу різномовних культур через переклад.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка є піонером у розробці проблематики українського військового перекладу. Під керівництвом професорів В.І. Карабана, Т.Р. Кияка і О.І. Чередниченка захи-

щено 5 кандидатських дисертацій (В.Балабін, П. Матюша, М.Білан, С.Янчук, Б.Дзісь) з жанрово-стилістичних і лексико-граматичних проблем перекладу різних типів військових текстів англійською, німецькою, французькою і румунською мовами.

Нове покоління науковців активно досліджує проблеми художнього перекладу великої і малої прози, поезії і драматургії на матеріалі класичних творів (Шекспір, Верлен, Гемінгвей) і сучасної літератури, звертаючи увагу на її різні стилі і жанри, можливості їхнього перевтілення у цільовій лінгвокультурі. Примітними у цій царині є роботи останніх років, які належать Р.Довганчиній, Т. Качановській, О.Крушинській, Ю.Лободі, В.Матюші, А.Перміновій та ін. У колі наукових інтересів перебувають також питання перекладу текстів наукового, публіцистичного стилів, правничих і міжнародно-правових документів (праці К.Кузьміної, І.Орлової, Р.Поворознюк, О.Шаблій та ін.). Актуальними залишаються проблеми автоматизованого (машинного) перекладу українською мовою, комп'ютерного забезпечення роботи перекладача, так само як і завдання вивчення різних мовних і психолінгвістичних аспектів усного послідовного і синхронного перекладу.

На філологічних кафедрах університету працює чимало діючих перекладачів художньої і науково-технічної літератури, офіційно-ділової документації, перекладачів конференцій, які використовують набутий досвід у практиці викладання курсів письмового і усного перекладу. Серед них є лауреати міжнародної премії ім. Г.Сковороди за кращий переклад з французької мови (М.Венгрєнівська (1950-2012), Г.Чернієнко, Д.Чистяк). Завдяки праці відомого перекладача з японської мови проф. Бондаренка І.П. побачило світ кілька антологій японської поезії. Це дає всі підстави вважати, що університет має шанс перетворитися на потужний центр перекладознавчих студій не лише у галузі західноєвропейських, а й слов'янських і східних мов.

Т. Некряч, доц.

ПЕРЕКЛАД І КУЛЬТУРА: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

Стаття наголошує на необхідності для фахового перекладача постійно підвищувати свою ерудицію і культурний рівень, без чого неможливі ні якісний результат, ні подальший розвиток мови перекладу. Ставиться питання про грамотну професійну орієнтацію перекладачів і поліпшення викладання у вишах. Розглядаються неприпустимі помилки у перекладах, спричинені низьким культурним рівнем і безвідповідальністю перекладача.

Ключові слова: культура, переклад, викладання, перекладацькі помилки, система цінностей, фахова орієнтація.

В статтю входить розгляд необхідності для професійного перекладача постійно підвищувати свою ерудицію і культурний рівень, без чого неможливий ні якісний результат, ні подальший розвиток мови перекладу. Ставиться питання про грамотну професійну орієнтацію перекладачів і поліпшення викладання у вишах. Розглядаються неприпустимі помилки у перекладах, спричинені низьким культурним рівнем і безвідповідальністю перекладача.

Ключевые слова: культура, перевод, преподавание, ошибки переводчика, система ценностей, профессиональная ориентация.

The article claims the necessity for the professional translators/interpreters to enlarge their erudition and raise their cultural level constantly, since no quality result is possible without this prerequisite, nor the further development of the target language. It also focuses on the need for the appropriate professional orientation of future translators and for the improvement of teaching in higher schools. Translation blunders caused by the translator's low cultural level and lack of responsibility are also studied.

Key words: culture, translation, teaching, translation blunders, value system, professional orientation.

Кількість вишів, які готують в Україні перекладачів, просто вражаюча. Здавалося б, є усі передумови, аби кількість, за відомим законом діалектики, переходила у якість, і переклади, як усні так і письмові, виконувалися б на карколомно високому рівні. Насправді ж ситуація далеко не така райдужна. Проблемних питань значно більше, ніж реальних рішень. Чому переклади (тут головновимірним є про переклади художні та медійні) такі примітивні, сірі, косноязыкі, чому вони рясніють смисловими та стилістичними помилками? Базова проблема має два аспекти: 1) Хто готує перекладачів? 2) Кого ми готуємо?

Відповідь на перше питання очевидна: перекладачів готують учорашні випускники, яким самим ще багато чого бракує і далеко не усі з яких усвідомлюють, що професійний перекладач – це, передусім, глибокий ерудит, при чому ерудит системний. Взагалі, філологія належить до тієї сфери наукового пізнання, у якій особливі ваги набуває саме постійне накопичення знань, – тут, на відміну від, скажімо, математики, навряд чи можливі блискучі фахові озаріння у юному віці, і Еваріста Ґалуа, який зробив епохальні математичні відкриття, що випередили свій час і були оцінені чи не за два десяти-

ліття після смерті цього генія у віці 21 року, у філології чекати не доводиться. Професійною складовою філолога, зокрема, перекладача, має бути потужне прагнення до знань, до постійного самовдосконалення, до збагачення особистісного "вертикального" (та й "горизонтального") контексту. Не знати не соромно – соромно косніти у своєму невігластві. На жаль, невіглази майже ніколи не усвідомлюють власного невігластва, вони не здатні сказати собі, як давні філософи: "Я знаю, що нічого не знаю", – а це сильний стимул до саморозвитку, – ні, вони свято вірять, що знають просто усе, ні у чому не сумніваються і зухвало сіють своє невігластво у студентській аудиторії. Отак підростають інші "фахівці", у яких немає бажання поповнювати свій інтелектуальний багаж з тієї простої причини, що про його мізерність вони навіть не здогадуються. Істоти двовимірного світу, вони не відають про наявність третього виміру – культурного. Викладачі старшого покоління скаржаться, що студенти мало читають, недостатньо добре володіють іноземною мовою, погано знають мову рідну, і їм відчутно бракує знань, які відносно донедавна уважалися фоновими, тобто відомими усім носіям певної мови. Викладачі молодшого покоління дивляться на старших колег з погано прихованим презирством, як на міських божевільних, і цідять кризь зуби: "Вам що, більше за всіх потрібно?", або "Не парьтєся", або "Про що ви?", а про себе думають словами з "Евгенія Онегіна" – "Когда же черт возьмет тебя?" (щоправда, не здогадуючись, що це цитата з класика).

Під час дискусії на семінарі з риторики на тему "Університети у кризі", одна студентка у своєму виступі гірко заявила, що коли з університетів підуть (примусово чи природним шляхом) викладачі старої школи, яких уже залишилися одиниці, наша професія приречена на загибель. Судження категоричне, втім, на жаль, не позбавлене рації. Ні, далеко не усі викладачі "старої школи" ідеальні, як і не уся викладацька молодь безнадійна, але тут йдеться про тенденцію. Молоді повинні вчитися самі і вчити студентів вчитися – а без вміння вчитися опанувати професію неможливо. Ще одна деталь, яка не може не насторожити у загальній академічній атмосфері, що також впливає на культурний рівень. – це зниження поваги до студента. Викладачі, а за ними методисти і лаборанти говорять студентам ти – річ нечувана у столичному університеті ще двадцять років тому! Колиш дуже давно, на самому початку моєї роботи на перекладацькому відділенні, наша колишня викладачка, фахівець з великої літери, яка протягом тижня давала студентам більше знань, ніж дехто з нинішніх не спроможеться і за п'ять чи шість років, сказала одну важливу річ – ніколи не треба недооцінювати студентів: найслабкіший з них за п'ять хвилин вірно оцінить фаховий рівень, ерудицію та культурний ценз будь-якого викладача. І усі майже сорок років викладання я переконувалася у справедливості цих слів. Якщо ти слабкий спеціаліст, якщо твоя культура – мовна і поведінкова – низька, не варто очікувати, що твої студенти поважатимуть тебе, а відтак вони – підсвідомо – опиратимуться тому, чому ти їх вчиш. Отже, негативні результати цього процесу не забаряться виявитися. Тому для досягнення "позитиву" починати треба з себе.

А тепер друге питання – кого ми вчимо.

Нинішнє студентство народилося саме тоді, коли кардинально змінилося усе наше життя, а з ним і система цінностей. Вони не вчилися у тій жахливо заідеологізованій, проте системно побудованій радянській школі, яка вкладала у голови всіх своїх учнів єдиний набір знань (але, принаймні, вони не уважали, що Вест-Індія знаходиться у Індії!). Нинішні двадцятирічні не росли в умовах, коли їм дидактично чітко пояснювалося, що таке

добре і що таке погане. Їхнє дитинство припало на "лихі 90-ті", коли їхні батьки, бабусі й дідусі активно займалися елементарним виживанням і не надто переймалися, аби діти чи онуки отримали цілісну, системну освіту, а разом з нею і цілісне уявлення про світ. І тут, нібито на допомогу школі, з'явився Інтернет – унікальна можливість знайти миттєву відповідь на поставлене питання, та й взагалі пошукати чогось цікавенького. І ніхто не звертав уваги, що інформація, викладена в Інтернеті, не завжди достовірна, що факти можуть не стикуватися між собою, а на монітор виводяться вирвані з контексту відомості, яким відчутно бракує цілісності. Людина із сформованим мисленням знає, як піти далі і розширити відповідь на свій запит, а от як бути із мисленням, яке тільки входить у стадію формування? Причому входить без навичок до системності? Наша школа – і вища школа не стала винятком – менш за все займається розвитком мислення. Учням надається певна інформація, прищеплюються певні навички, їх вчать деяким операціям, але ніхто не заохочує їх думати (тут не можу не згадати відомого кінорежисера Михайла Ромма, який починав курс у своїй творчій майстерні у ВДІК словами: "Я не вчитиму вас ремеслу – ви опануєте ремесло за півроку на першій-ліпшій кіностудії, а я намагатимусь вчити вас думати"). Крім того, у 90-ті з'ясувалося, що на Заході процес навчання інший – і почалася електизація шкільних програм, отже не варто очікувати, що у наступні роки до нас приходимуть ліпші студенти.

Позитивні стереотипи західного студентства, передусім, їхню цілеспрямовану націленість на реальне отримання тих знань, які може дати університет і які допоможуть їм вижити у конкурентній боротьбі, залишилися поза увагою імітаторів. Наші студенти почали їсти і пити в аудиторії під час лекцій і практичних занять, заходити і виходити, коли їм заманеться, не звертаючи уваги на викладача, і така їхня "розкутість" мало чим відрізняється від звичайнісінького хамства. А що вже говорити про культуру поведінки поза стінами університетів? А культура поведінки і культура мовлення невід'ємні без культурної мислення. Що таке перекладач без культури? Ніщо. Нонсенс.

Цілком зрозуміло, що самотужки виправити ситуацію, що склалася, не вдасться, тут потрібен цілий комплекс заходів, вироблений після чіткого усвідомлення глибини проблеми, хоча я зовсім не відхиляю корисності максимальних індивідуальних зусиль, і кредо cultivate your own garden (плекай свій власний сад) мені надзвичайно близьке. Проте без спільних зусиль усього громадянського суспільства, спрямованих на вироблення нової, якісної системи цінностей, у якій належна роль відводиться інтелектуальності і загальній культурі, нам просто загрожуватиме самознищення.

На мою думку, з першокурсниками-перекладачами необхідно одразу ж після вручення студентських квитків проводити серйозну професійну орієнтацію і потурбуватися, щоб проводили її не якісь байдужі і випадкові у професії люди, а справжні фахівці з багатим викладацьким і перекладацьким досвідом. І на таких зустрічах треба розповідати про славні сторінки історії кафедри, показати, скільки невіршених питань є у теорії і практиці перекладу, наголосити, що розподіляти перекладачів "по рангах" можна лише за критерієм якості перекладу, а не його видів (бо у нас нерідко можна почути, щоправда, від викладачів, які справжнім перекладом ніколи не займалися, таке: мовляв, будеш погано вчитися, потрапиш у групу письмових перекладачів). Казати, що усний перекладач "крутіший" за письмового, це те саме, що твердити, ніби кардіолог краще за стоматолога: ви ж не підете до кардіолога рвати хворий зуб, а до офтальмолога лікувати серце. Студентам, які поки що мають дуже приблизне уявлення про обрану спеціальність, необхідно правильно пояснити усі її нюанси і розставити вірні

акценти. Після такої "увертюри" на початку навчань багатьох непорозумінь, розчарувань і проблем можна буде уникнути без завдання моральної шкоди юним душам.

А далі необхідно крок за кроком вести студентів до усвідомлення, що при будь-якому виді перекладацької діяльності важливою запорукою успіху є індивідуальний культурний підмук. Тому необхідно постійно, безупинно і наполегливо розширювати і поглиблювати свої знання в усіх сферах людської діяльності. Перекладач – професія залежна, і нам рідко доводиться вибирати, що саме перекладати, тому ми мусимо бути готовими до будь-якого питання, що потребує замовник, і не зганьбити честі свого фаху.

На превеликий жаль, поняття "цехової гідності" мало кого бентежить. Деякі горе-перекладачі навіть покладаються на комп'ютер, при чому без доладного редагування. Казуси, які тут виникають, просяться у анекдот.

На курорті у Туреччині, придбавши оливу від засмаги, я прочитала напис на етикетці російською мовою: "Санкисс: *Исключительная нефть дубления с её активными компонентами является идеальной для менее чувствительной кожи или кожи, которая имеет загар основы. Индиче фактор 4 средства, это защищает вашу кожу четыре раза больше. Руководство (направление). Обратитесь к вашему лицу и органу, повторяемуся иногда*". Текст видався суцільною нісенітницею, і довелося звернутися до англійського варіанта: "*Sunkiss exclusive tanning oil with its active ingredients is ideal for less sensitive skin or skin which has a base tan. Indice factor 4 means it protects your skin four times more. Direction: Apply to your face and body repeating occasionally*". Очевидно, що англійський текст, попри невеличкі орфографічні помилки, є цілковито прозорим, і перетворити його на абракадабру могла лише комп'ютерна програма перекладу. Жодна людина, яка більш-менш володіє англійською мовою, не здатна була б набити стільки лексичних і граматичних помилок у трьох реченнях, бо зрозуміла б, принаймні, що *tan* і *tanning* – це різні форми одного й того самого слова, що *oil* тут не *нафта*, а *олива* чи *олія*, що *means* – дієслово у теперішньому часі однини, а не іменник *means* зі значенням *засіб*, що *apply to* у даному контексті означає *нанести, намастити*, що *repeating* вжито адвербіально, а не атрибутивно, і що *body* поруч з *face* скоріше за все означає *тіло*, а не *орган*. Тобто, російський текст мав би бути приблизно таким: "*Санкисс: превосходное масло для загара, активные компоненты которого идеально подходят как для не слишком чувствительной, так и для уже загорелой кожи. Цифровой показатель 4 обозначает, что масло защищает вашу кожу в четыре раза больше. Применение: нанесите масло на лицо и тело, повторяя эту процедуру время от времени*". Цей текст, хоча і не відзначається стилістичною вишуканістю, є чітким і ясным для користувача, що, власне, і вимагається від інструкції. Добре, що я знаю англійську мову, а уявімо росіянина, що нею не володіє, – як він ламав би голову над тим, що за "орган" у нього "повторюється іноді" і як саме до нього звертатися за допомогою "исключительной нефти дубления"!

Усе це було б дуже смішно, якби не було так сумно. Серед перекладознавців усе більше поширюється думка, що напевно чи "*невтомний залізний кінь*" замінить колись "*квола перекладацьку конячку*" (так назвав іронічний Генадій Мірам один з розділів у своїй прекрасній, емоційній книзі "*Професія: перекладач*"). На науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження знаного перекладознавця А.В.Федорова, професор В.І.Шадрін, завідувач кафедри перекладу Санкт-Петербурзького державного університету, зауважив, що як не вдалося виробити вітчизняний аналог мерседеса або *крайслера*, так само не вдалося створити і комп'ю-

терну програму художнього перекладу, яка могла б конкурувати з перекладачем-людиною. Зрозуміло, ніхто не сперечається про величезну корисність електронних словників, які невимовно прискорюють і частково полегшують роботу перекладача. Розвиток саме цього напрямку видається перспективним, слушним і доцільним. Здавалося б, що науково-технічні тексти краще піддаються машинному перекладу, проте кожен, хто мав з цим справу, знає, що комп'ютер не вміє вибирати єдиний відповідний термін для певного контексту. Про художні чи публіцистичні тексти годі й казати, – комп'ютер не може впоратися ні з неологізмами, ні з алюзіями, ні з каламбурами чи іншою грою слів, ні з алітераціями, ні з асонансами, ні з римами, ні з контекстуальними відповідниками. Комп'ютер не в змозі здогадатися, що означає авторський неологізм, створений за аналогією з існуючими словами і за законами словотворення, – що без проблем вдається першому-ліпшому студентові. Так, комп'ютер не зрозумів такі слова і словосполучення, як *marriageable*, *unswimmable*, *to afford the unaffordable*, *not unteachable*, *a listenable record*, *an un-put-downable book*, *a package-leaver*, *a non-tipper*, а студенти третього курсу запропонували правильні і стилістично цікаві варіанти. Студенти вміють розвивати мовну здогадку за аналогією, а комп'ютер обирає закладені у його пам'ять слова. На превеликий жаль, електронні перекладачі доволі широко використовуються у засобах масової інформації, і це призводить до жакливих мовних покручів і неоконкретних смислових помилок. Ті, хто дивиться російські телесеріали, могли звернути увагу на страхітливий рівень перекладу субтитрів, у яких безбожно перевертаються власні імена, порушуються норми граматики, з'являється дивовижна лексика, виникають смислові "збочення" – складається враження, що інститут літературного редагування перекладів припинив своє існування, і комп'ютери стали самодостатніми.

Студент п'ятого курсу здає реферат з основ риторики, де увесь матеріал "скачано" з російського інтернету і перекладено українською мовою за допомогою комп'ютера. Як було зроблено цей реферат, викладач розуміє, побачивши одну-єдину фразу – "*Особняком коштує теорія...*". Комп'ютеру однаково, *стоит* чи *стоит*, тобто, *стоить* чи *коштує*. Втім, це ще півбіди, студента можна примусити переробити реферат або виправити помилки. А от коли подібне трапляється у поважних виданнях, наприклад, у респектабельній газеті "Дзеркало тижня"? Ця газета виходить і українською, і російською мовами, а від авторів вимагається лише один варіант – другий перекладається редакцією (читай – комп'ютером). Тут ситуація загострюється, бо автор може видаватися читачам людиною дещо неадекватною. Скажімо, у яскравому нарисі про Бразилію і бразильців автор Олекс Семенченко зауважує, що емоційні бразильці не схильні довго віддаватися горю. Їхня реакція бурхлива, але нетривала: "*Навіщо плакати? Життя таке коротке, треба вміти насолоджуватися ним*". У перекладі російською фраза перетворилася на "*Зачем плакаты? Жизнь такая короткая...*", і ніхто у редакції не звернув уваги на її кричущу безглуздість. Читач російської версії газети навряд чи ухопить зв'язок між швидкоплинністю життя і плакатами і віднесе цю невідповідність на рахунок ні в чому не винного автора. От тут би і мав втрутитися літературний редактор, адже загальновідомо, які неоконкретності може видати комп'ютерний перекладач. "Перлини" машинного перекладу з їхніми системними помилками легко відстежуються на матеріалі програм телебачення, коли для російськомовних видань використовуються україномовні – і навпаки. Фільм "*Подари мне лунный свет*" було перекладено як "*Подаруй мені місячний світ*" (слід було б – *сяйво*), а потім у газеті "Уикенд" ця назва при зворотньому перекладі перетвори-

лася на "Подари мне месячный свет". Перекладена з української телепрограми назва фільму "Мис жаху" замість "Мыс ужаса" стає "Мисс Жаху". Транслітерований російською мовою французький вираз *Haute Couture* – *От кутюр*, тобто, *висока мода*, через некваліфікований і невідредагований переклад породив таку українську мовну потвору як **від кутюр** (очевидно, за хибною аналогією з *від Шанель* чи *від Діора*). Перекладам з англійської мови щастить не більше. Комп'ютер не розуміється на таких тонкощах, як історичний чи традиційний переклад, і тому не робить нюансування при відтворенні англійських слів *king, queen, prince, princess*. За існуючою традицією вони можуть передаватися як *король* або *цар, королева* або *цариця, принц* або *царевич, принцеса* або *царівна* відповідно. В англійській літературі ці слова вживаються як стосовно біблійних і античних правителів (*King Solomon, King Herod, Queen Cleopatra, Princess Salome, Prince Paris*), так і європейських монархів і членів їхніх родин (*King Richard, King George, Queen Elizabeth, Prince William, Princess Diana*). Назвати нинішню монархію Великої Британії *царицею Єлизаветою*, її батька – *царем* Георгом (добре, якщо не Джорджем!), її сина – *царевичем* Чарлзом так само безглуздо, як називати Клеопатру *королевою*, Саломею – *принцесою*, Авесалома – *принцем*, а Соломона і Давида *королями*. Проте цей другий випадок не є поодиноким. Комп'ютер не вагаючись перекладає *The Queen of Sheba* як *Королева Шеби*, і далеко не кожний зрозуміє, що йдеться про *Царицю Савську*. Боюся, що при нинішньому доволі низькому рівні загальної культури цю останню помилку міг би зробити не лише комп'ютерний перекладач.

Парфразуючи відомий вислів, скажемо: *Quod licet bovi, non licet Jovi* – що можна вибачити комп'ютеру, не можна вибачити перекладачу-людині, перекладачу-творцю з університетською освітою. А чимало перекладів, зроблених людьми, наводять на песимістичні роздуми. Йдеться не про дрібні лексичні і стилістичні прорахунки, від яких не застрахований жоден перекладач художньої літератури: віддаючи багато сил і часу пошуку відповідностей для складних мовних "викликів", можна не помітити зовсім просту річ, яка могла б додати блиску перекладеній фразі. Ні, маються на увазі помилки смислові, уникнути яких допомогла б елементарна сумлінність. Скільки уже говорилося і писалося про "хибних друзів перекладача"! Здавалося б, і малій дитині відомо, що в англійській мові *complexion* це зовсім не *комплексія, decade* – не *декада*, а *actual* – не *актуальний*. І тим не менше помилки такого плану і досі виникають у різних текстах. Ось фрагмент з російського перекладу роману А.Крісті "Тягмиця замку Чимніз". Молода аристократка збирається на вікенд до заміської будинку своїх великосвітських друзів і наказує покоївці: "Идите наверх и уложите мои вещи для поездки в Чимниз, если вы еще не приготовили их. Новое вечернее платье, и белое с кремовым, и... да, и черное вельветовое – черный вельвет необыкновенно политичен, верно?"

– *Мадам воспитательно выглядит в сатине*, – *предложила Элиза, к которой постепенно возвращались ее профессиональные привычки*." (Крісті: 435. Підкреслено мною. – Т.Н.). Не торкаючись загальної недбалості перекладеного уривку, зупинимось на смислових помилках. Чому перекладачів не вразила очевидна невідповідність ситуації і мовного вираження? Що це за *вельветові* і *сатинові* сукні, якими вродлива Вірджинія збирається зваблювати лондонський вищий світ? Хіба замок Чимніз – це сирітський притулок чи обласна лікарня? Кому не відомо, що *velvet* англійською означає *оксамит*, а *satın* – *атлас*? Свого часу зі студентами друго-

го курсу перекладацького відділення ми обрали для домашнього читання оповідання Ф.С.Фіцджеральда, і в одному з них, "Back to Babylon", йшлося про те, як героїня смертельно застудилася після балу, бо чоловік не відкрив їй двері їхньої оселі, і вона провела ніч під осіннім дощем у самих *satın slippers*. Студенти спитали, чому багата красуня була на балі у *сатинових капцях*. Вони отримали пояснення, що при виникненні смислової невідповідності навіть при позірному розумінні значень окремих слів завжди слід звертатися до словника у пошуках більш слушних значень, і якби вони це зробили, то довідалися б, що *satın slippers* означає *атласні бальні черевички*, і ситуація повністю прояснилася б. Тут цікаво інше: перекладачі-початківці, хоча й полінілися подивитися у словник, бодай відчули некогерентність свого тлумачення, а зрілі знавці своєї справи (принаймні, такими вони мусять бути) обрали шлях найменшого опору, якщо не просто цинічно посміялися зі своїх читачів. Виникає питання – що ж робив редактор цього видання? Виправляв орфографічні помилки і розставляв коми?

Іноді можна почути, що детектив, мовляв, жанр низький, і вимоги до нього знижені. Це хибна думка. Для перекладачів не мусить існувати текстів першого і другого сорту. Треба поважати свою власну справу. Схалтуривши один раз, почнеш халтурити усюди, – цей вир затягує. Переклад художніх творів вимагає дуже високих фахових стандартів: необхідно беззастановно працювати над мовою, рідною і іноземною, розширювати свій культурний виднокруг, поглиблювати ерудицію (щоб Вільгельм Насауский на прізвище Мовчазний не перетворився у перекладі на Гійома де Насо на прізвище Тасітюрн!), щоб "георганський" стиль в архітектурі Англії не перетворювався на "грузинський", шліфувати стилістичну майстерність (щоб не породжувати такі кошмарні фрази, як "Уши девушки покрывали густые черные волосы"). І у дуже серйозних виданнях можна зустріти прикрі, неприпустимі перекладацькі помилки. Тут уже не допоможуть посилення на "низький" жанр. Інститут російської літератури РАН (Пушкінський Дім) видав у російському перекладі ґрунтовні коментарі В.Набокова до "Євгенія Онегіна", залучивши до цієї нелегкої праці інтелектуальну еліту сучасної Росії, зокрема, перекладачів. Але і тут не обійшлося без "ляпів". В одному з коментарів В.Набоков звертається до пушкінської поеми "Граф Нулін", кажучи, що героїня *boxed the hero's ear*, тобто *дала йому ляпаса*. Перекладач не знає цієї ідіоми і дає свій варіант *надрала ему уши*. Тут ми маємо потрійну помилку: 1) незнання англійської ідіоми, зареєстрованої в усіх словниках; 2) незнання оригінального пушкінського тексту: *Она Тарквинию с размахом! Дает пощечину, да, да! Пощечину, да ведь какую!* (Пушкін: 248); 3) некогерентність тлумачення – граф Нулін пробігається до спочивальні Наталії Павлівни з нечесливими намірами, вона прокидається і обурено дає нахабі саме ляпас, а не надирає вуха, як неслухняному школяреві. Виникають ті ж самі питання – куди дивився редактор цього тому і на якому рівні знаходиться культура перекладачів?

Як бачимо, відсутність загальної і фахової культури різко знижує рівень перекладів, а відтак і рівень рідної мови та її носіїв. Ще трохи – і ситуація зайде у глухий кут. Далі зволікати неможливо.

1. Крісті, Агата. Тайна замка Чимниз. Пер. М.В.Меджибовського и Д.М.Закса // Кот привратника. Сборник зарубежного детектива. – Л.: Васильевский остров, 1990. – С.371-628. (Крісті). 2. Пушкин А.С. Полн. собр. соч. в 10-ти т. Т.4. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 595 с. (Пушкін).

УСНИЙ ПЕРЕКЛАД МОВОЮ В У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття заторкує проблему посилення тенденції до усного перекладу мовою "В", який сьогодні є затребуваною послугою на світовому ринку перекладу, а також особливості навчання усному перекладу чужоземною мовою.

Ключові слова: усний переклад мовою "В", конференційний переклад, навчання перекладу.

Статья посвящена проблеме усиления тенденции устного перевода на языке "В", который сегодня есть востребованной услугой на мировом рынке перевода, а также особенностям обучения устному переводу на иностранном языке.

Ключевые слова: устный перевод на языке "В", конференц-перевод, обучение переводу.

This paper is focused on the trend forward interpretation into "B" language which is now in demand in the world market and on the specific interpreter training for interpretation into the now most tongue.

Key-words: interpretation into the "B" language, conference interpreting, training for interpretation.

Метою статті є привернути увагу до проблеми, яка, на наш погляд, не отримала достатнього висвітлення в Україні. Натомість в Європі в останні роки її активно обговорюють у фаховому середовищі. Йдеться про дискусію щодо того, чи прийнятно здійснювати усний переклад з рідної (А) мови на іноземну (В) і чи необхідно вчити цьому студентів.

У другій половині ХХ ст. аксіомою усного перекладу було твердження, що якісний усний переклад можливий лише рідною мовою. Саме тому практика усного перекладу з мови В на мову А була запроваджена у найважливіших міжнародних організаціях – НАТО, Європейському Союзу, Раді Європи тощо. Але вже на зламі ХХ–ХХІ ст. стало зрозумілим, що акцентувалися декілька чинників, які роблять усний переклад мовою В затребуваним і актуальним. У світовому масштабі таким фактором стало, внаслідок процесу глобалізації, виникнення потреби в послідовному і, особливо, синхронному перекладі мовою В під час міжнародних конференцій, зустрічей у країнах з екзотичними мовами або мовами, які не широко вживаються у міжнародному спілкуванні. В Європі ця проблема виникла ще й внаслідок розширення Євросоюзу, коли його офіційними мовами стали мови численних країн Центральної та Східної Європи.

Як видається, українські викладачі усного перекладу опинилися у досить контроверсійній ситуації. З одного боку, над ними тяжіє у якості "дидактичного спадку" теорія радянської школи усного перекладу, згідно з якою вважалося, що усний, зокрема, синхронний переклад, краще здійснювати з рідної мови на іноземну, адже таким чином значно полегшується процес розуміння вихідного тексту. Можливо, в свій час певну роль тут відіграли питання ідеологічної цензури, бо якщо переклад йтиме з російської мови, то всі ідеологічні посилки, цитування класиків марксизму-ленізму і т.п. будуть відтворені належно. А розібратися у тонкощах "дерев'яної мови" радянської епохи краще могли саме радянські перекладачі.

З іншого боку, Україна намагається відкритися світу, вона оголосила курс на європейську інтеграцію, тому практика усного перекладу і підготовка усних перекладачів мали б здійснюватися за стандартами, що є загальноприйнятими в Європі.

На разі методологія і методика навчання усного перекладу в українських вищих навчальних закладах перебуває у періоді становлення. Відтак виглядає доцільним знайомство із станом дискусії щодо усного перекладу мовою В, яку ведуть іноземні фахівці з усного перекладу, та екстраполявання результатів цієї полеміки на українську реальність.

На відміну від радянської школи усного перекладу, в європейських університетах, в AIIC (Association Internationale des Interprètes de Conférence) завжди постулювалося, що якісний усний переклад можливий лише при перекладі рідною мовою. Таку думку обстоювала і чи не найбільший авторитет в сфері усного перекладу

Даніца Селескович. Але вже у другому виданні фундаментальної праці "Pédagogie raisonnée de l'interprétation" (написаної разом з М. Ледерер), яке вийшло у 2002 році, вона констатувала, що в Центральній та Східній Європі широко практикують усний переклад мовою В. Вона припустила, що це явище, яке протирічить західним традиціям усного перекладу, має тимчасовий характер. Адже з часом Європейський Союз подолає проблеми мовного спілкування, які виникли внаслідок розширення ЄС. І тоді перекладачам з польської, чеської чи угорської не доведеться перекладати з рідної мови на іноземну, – комунікацію забезпечуватимуть підготовлені фахівці, що зможуть перекладати на мови обмеженого ареалу поширення [1, с.323]. Д. Селескович переконана при цьому, що навчання усному перекладу чужоземною мовою передбачає залучення особливих педагогічних принципів і застерігає, що перед вищими школами усного перекладу, в тому числі й країн ЦСЄ, постало завдання розробки методик навчання усного перекладу з мови А на мову В.

Усвідомлюючи дійсну нагальність такої потреби, європейські викладачі розпочали теоретичні та практичні дослідження цього питання. У 2002 році під егідою Європейської комісії та Європейського парламенту був започаткований проект, який здійснювався 4 роки і участь у якому взяли 15 університетів – European Masters in Conference Interpreting. Метою проекту було виробити шляхи подолання браку великокваліфікованих конференц-перекладачів, особливо із комбінаціями мов, що включають не надто поширену мову. В рамках проекту було проведено семінар, присвячений саме проблемі перекладу іноземною мовою – "Teaching Simultaneous Into B" [2].

Учасники семінару констатували існування певного "теоретичного вакууму" у дослідженнях усного перекладу мовою В (Tasmine Fernando). Неспростованою залишилася теза про те, що якіснішим і точнішим буде саме переклад рідною мовою (P.Minns, Krisztina Szabari). Дехто навіть цитує думки колег, що переклад мовою В є загрозою для професії, руйнує засади усного перекладу (Karla Dejean). Зазначається, що, здавалося би, нічого особливого не відбувається – змінюється лише мова перекладу, але наслідки для всього процесу перекладу є надзвичайно помітними. Однак реалії об'єднаної Європи та глобалізованого світу висувають вимоги підготовки викладачів і до перекладу іноземною мовою. Приміром, в університетах Німеччини вже ввели курс навчання усному перекладу мовою В. В Угорщині у 2000 році 50% часу навчання вже відводилося на переклад чужоземною мовою. Це стало відповіддю на попит, який виник на ринку усного перекладу в Європі (Krisztina Szabari).

Вагомими та інформативними видаються експериментальні дослідження, про результати яких було повідомлено на семінарі. Одне з них було здійснене Клер Данован (Claire Danovan), викладачем ESIT. Спершу було проведено опитування серед учасників міжнародних конференцій, які відбувалися в Парижі, щодо їхньої

реакції на усний переклад мовою В. З'ясувалося, що учасників не хвилює, якою мовою перекладають. Вони хочуть передусім, аби їм забезпечили можливість свідомої участі у заході, – вони хочуть розуміти все, що прагне сказати промовець, з усіма семантичними, стилістичними і прагматичними нюансами. Вони хочуть бути певними, що і перекладач розуміє те, що він перекладає. Більшість із опитаних оцінили переклад мовою В як задовільний і прийнятний. При цьому на перше місце в ієрархії критеріїв оцінки перекладу вони поставили точність у передаванні змісту (йдеться не про буквальный переклад, а про передачу того, що хотів сказати оратор, з якомога більш точним відтворенням смислу, стилю, логіки промови). На друге місце на шкалі оцінювання вийшла презентація, подача перекладу – враховувалося, чи не було надмірного відстання від оратора, помітних пауз, коливань, уповільнення темпу. Крім того, в синхронному перекладі високо оцінюють так звану "booth presence", яка свідчить, що перекладачі в кабіні працюють свідомо, притомно, впевнено, виявляють зацікавлення у наданні такої послуги. На третьому місці серед вимог до якості перекладу йде наявність і належне вживання термінів – слухачі дратуються, втрачають довіру до перекладача, якщо помічають проблеми із термінами. Вони вказують, що від організаторів міжнародних конференцій вимагається надавати перекладачам можливість заздалегідь ознайомитися з текстами виступів, документами, аби бути належно підготовленими. Можлива наявність чужомовного акценту при перекладі мовою В не турбує учасників зустрічей. Натомість їм потрібно, щоби переклад був енергійним, а не млявим, щоб у голосі перекладача звучала переконливість, а не острах чи невпевненість. Не надто хвилюють всіх і можливі граматичні помилки – головне, щоби месидж було сформульовано чітко, ясно і зрозуміло.

Далі цими ж дослідниками було проведено опитування серед усних перекладачів – членів АІС. З відповідей тих, хто відгукнувся (а це досвідчені перекладачі конференцій), було зроблено наступні висновки. Перекладаючи мовою В, синхроністи не висувують до себе таких же амбітних вимог, як при перекладі мовою А. Перевагою перекладу мовою В визнано те, що немає проблем із розумінням жартів, анекдотів. Але стан втоми настає швидше, доводиться інколи напружуватися, підшукуючи відповідний вираз чи термін, – перекладаючи мовою А втомлюєшся менше. Дехто впевнений, що при перекладі мовою В збільшується психологічна дистанція між учасниками заходу і перекладачами, бо вони не є тоді носіями однієї і тієї ж мови і культури. Крім того, зазначається, що при перекладі іноземною мовою часто спрощується зміст промови. Відтак в ситуації усного перекладу мовою В важливою є не тільки мовна компетенція перекладача, його аналітичні здібності, але і його вірність засадам професійної етики, дипломатичності, тактовності.

Цікаво порівняти дані цього опитування, здійсненого в Європі, з анкетуванням, яке було проведене серед усних перекладачів Південної Кореї (пара мов корейсько-англійська) і результати якого представив у своїй статті Хуанг-Ок Лім (Huang-Ok Lim) [3]. Перекладачів попросили написати, що вони думають про усний переклад мовою В. Перш за все, корейські перекладачі зазначили, що коли перекладаєш тільки мовою А, то в країнах Азії важче знайти роботу. На думку анкетованих (і це, на наш погляд, промовисте свідчення особливостей лінгвокультурної ментальності), іноземці поблажливіше ставляться до якості усного перекладу і тому психологічно легше перекладати мовою В (англійською). Підкреслювалося, що важко буває до того ж зрозуміти англійську тих промовців, для яких вона не є рідною. Дехто вважає втім, що пере-

клад мовою В прийнятний лише у випадку послідовного перекладу. Загалом всі сходяться на двох висновках: 1) важливі не мови перекладу, а знання теми, розуміння думок промовця; 2) професійний усний перекладач має вміти працювати в обох напрямках – з В на А і з А на В (це, до речі, суперечить позиції АІС, яка все ж вважає, що необхідність мати компетенцію перекладу мовою В є тимчасовим і винятковим явищем). Отже, бачимо, що існують певні відмінності лінгвокультурологічного, психологічного і деонтологічного характеру у ставленні до проблеми перекладу мовою В фахівців з усного перекладу країн Заходу і Сходу.

Учасники зазначеного семінару, погодившись із фактом необхідності здійснення і навчання усного перекладу мовою В, висловили суттєві пропозиції та застереження щодо методів навчання усному перекладу іноземною мовою. Вони ґрунтуються на визнанні того, що:

- усний переклад мовою В є потребою сучасного ринку, хоча якість усного перекладу є вищою при перекладі мовою А;
- особливості перекладу мовою В є мало дослідженими;
- динамізм, спонтанність усного перекладу іноземною мовою є меншими, адже думки втілюються не рідною мовою;
- ризики інтерференції мов зростають при перекладі мовою В;
- можливе збільшення пауз, пов'язаних із необхідністю пригадати чи підшукати слово чи термін;
- перекладач позбавляється того багатства вибору мовних і стилістичних варіантів, яке існує при перекладі рідною мовою;
- послаблюється самоконтроль перекладача – часто він настільки вслуховується в те, що в нього виходить іноземною мовою, що забуває уважно слухати оратора;
- швидше настає стан психологічної, емоційної та фізичної втоми;
- знижується ідіоматичність перекладу;
- спрощуються подекуди думки промовця.

Згідно з дослідженнями М. Тирук (Malgorzata Tyruk) з Варшавського університету, типовими недоліками мовної компетенції студентів, що вчать здійснювати усний переклад мовою В є:

- калькування граматичних структур рідної мови;
- граматичні помилки, зокрема, неправильне вживання артиклів і прийменників, помилки у відмінюванні дієслів;
- незнання фразеологізмів;
- недостатнє знання термінів;
- нещирі друзі перекладача;
- ксенізація слів (вигадування слів, які не існують у мові В);
- фонетичні помилки;
- хибна вимова власних назв мовою В;
- брак логічних пов'язань між фразами.

Дослідниця робить важливий висновок про те, що необхідно переглядати програми навчання усного перекладу з огляду на потребу у перекладі мовою В, розробляти дидактичні засади навчання усному перекладу чужою мовою.

На думку учасників семінару, педагогічний підхід тут мають враховувати наступні принципи:

1. Починати навчання усному перекладу мовою В можна лише після того, як студенти засвоїли техніку усного перекладу мовою А, бо якщо почати надто рано, то тоді студенти будуть зосереджуватися на окремих словах, прагнути їх перекласти, а не перейматимуться відтворенням смислу тексту промовця.

2. Переклад мовою В вимагає вміння здійснювати особливо ґрунтовну тематичну і термінологічну підготовку.

3. Необхідна поступовість у формуванні навичок усного перекладу мовою В (це стосується тривалості тексту для перекладу, добору текстів – спочатку мають перекладатися імпрізовані виступи викладача, студентів і лише згодом настає черга автентичних промов, інтерв'ю, прес-конференцій).

4. Важливою запорукою якості вишколу є спорадичний моніторинг результатів навчання носієм мови В.

5. Необхідне постійне удосконалення володіння мовою В.

П. Міннс (Peter Minns) з ESIT, який має багаторічний досвід викладання усного перекладу мовою В у Чехії, Естонії, Південній Кореї і В'єтнамі радить приділяти більше часу вдосконаленню вимови та інтонації, характерних для мови В, нагромаджувати значний запас установлених виразів, добре знати державні установи та інституції власної країни. Він переконаний, що, врешті решт, основним правилом для даного виду перекладу є: говори коротко і просто, дотримуйся принципу "KISS" – Keep it Short and Simple!

Оскільки усний переклад мовою В (*retour*) тісно пов'язаний із так званим перекладом із реле (*relay*) – через третю мову, на думку К. Дежан (Carla Dejean) на наступному етапі навчання важливо прищеплювати студентам навички і вміння, які пов'язані із мовними, комунікативними та деонтологічними особливостями перекладу з реле, а саме вчити їх, готуючи до такого перекладу:

- не говорити довгими реченнями;
- обов'язково (і чітко!) завершувати фрази;
- додавати пояснення після ідіоматичних виразів, прислів'їв тощо, які не можна випустити.

Принагідно зазначимо, що Д. Селескович, яка присвятила перекладу з реле окремих дев'ятих розділ своєї цитованої праці, рекомендує синхроністам, що перекладають під час перекладу з реле іноземною мовою, наступне:

- уточнювати висловлену промовцем думку щоразу, як тільки усвідомлюється, що першого разу вона прозвучала нечітко;
- одним-двома словами зробити експліцитними алюзії, підтексти і т.п.;
- чітко вимовляти власні назви, вимовляти імена і прізвища відповідно до стандартів мови В, у разі потреби додавати вказівку на посаду особи;
- повторювати дати, цифри, коли дозволяє час;
- на початку промови оголосити в мікрофон для інших кабін якою мовою говорить промовець;
- заповнювати нейтральними висловлюваннями паузу, яка виникає на початку промов;
- уникати довгих пауз і відставання від оратора, що може призвести до того, що попередня промова ще не буде завершена, коли почнеться наступна;
- чітко зазначати завершення промови і оголошувати про мову, якою здійснюватиметься наступна промова;
- не забувати, що під час *relay* приймаюча кабіна не має можливості отримувати додаткову інформацію завдяки інтонації, емоційним і логічним наголосам промовця, тому треба голосом, розставленням акцентів намагатися заповнити цю лакуну [Op.cit; с.346].

Як бачимо, на початку ХХІ сторіччя професійна спільнота теоретиків і практиків усного перекладу перейнялася проблемами усного перекладу мовою В і відповідною підготовкою перекладачів. Видається, що дискусії, які ведуться, можуть стати імпульсом до того, щоби в Україні теж визнали актуальність і недослідженість цього питання. Адже і в Україні усний переклад іноземною

мовою є реальністю. При цьому однією з особливостей України є те, що у нас, фактично, треба говорити не про

переклад за формулою $A \rightarrow B$, а про переклад $\frac{A1}{A2} \rightarrow B$,

де $A1$ є українською, а $A2$ російською мовою. Інколи майже до моменту перекладу усний перекладач не знає, якою мовою виступатиме промовець – російською чи українською. Часто оратори виступають вперемішку – хто російською, хто українською. Все це створює додаткове навантаження на перекладача.

Не заторкуючи наразі конкретних мовних і позамовних аспектів навчання послідовному і синхронному перекладам мовою В, підкреслимо особливу важливість формування культурологічної комунікації, брак якої, як засвідчує досвід, призводить до комунікативних невдач. Зауважимо, що саме якість перекладу, а не просто його "прийнятність" може бути забезпечена значною мірою звичкою перекладача до особливо ретельної підготовки до усного перекладу мовою В. Задля цього ще в стінах ВНЗ маємо вчити студентів працювати з різноманітними довідковими джерелами – починаючи від Wikipedia до спеціалізованих словників, документів міжнародних організацій, аналогових текстів, матеріалів попередніх подібних заходів тощо. Наприклад, цінним джерелом інформації щодо перекладу назв установ, посад, відтворення реалій можуть бути матеріали, викладені на сайтах посольств іноземних держав в Україні. Так, в довідково-тематичних оглядах, що регулярно готуються Економічною місією Посольства Франції в Україні, знаходимо чимало цікавої і необхідної інформації. До прикладу, український термін "кондитерські вироби" об'єднує три французькі поняття – *pâtisserie*, *confiserie* та *viennoiserie*, тому, перекладаючи український вираз "ринок кондитерських виробів" пропонується або вважати відповідником "*marché de la pâtisserie*" або вдаватися до запозичення "*marché des "konditersky vyroby"*". "Первинний ринок житла" може передаватися як "*constructions neuves*" або калькою "*premier marché*" і т.д.

Варто привчати студентів працювати із складними для сприйняття, але дуже інформативними джерелами. Принаймні, вони мають знати про їх існування і звертатися до них у разі потреби. Таким, скажімо, є "Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей" (вийшли вже два томи), який є надзвичайно цінним, коли треба зрозуміти, як можна перекласти той чи інший філософський чи культурологічний термін. Наприклад, широко вживаний у сучасному українському політичному дискурсі термін "громада" та похідний від нього термін "громадський" може перекладатися залежно від контексту як "*commune*", "*communauté*", "*société*", "*cité*", а "громадська організація", "громадський сектор" як "*organisation non-gouvernementale*" [4, с. 237–239].

Отже, ситуація у світі, в Європі із усним перекладом мовою В є проявом того, як логіка професії вступає (маємо надію, що тимчасово) у протиріччя із логікою реальності. І, сподіваємося, українські дослідники долучаться до теоретичних і практичних пошуків своїх закордонних колег, аби відповісти на цей виклик сучасності.

1. Danica Seleskovitch, Marianne Lederer. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation* (2-e éd.) – Didier Erudition, 2002 – 388p.
2. Teaching Simultaneous Into B. EMCI-Workshop., 20-21 September 2002 – Електронний ресурс: [www.emcinterpreting.org/repository/pdf/EMCI-Teaching Simultaneous Into B – vol.1,2 pdf](http://www.emcinterpreting.org/repository/pdf/EMCI-Teaching%20Simultaneous%20Into%20B%20-%20vol.1,2.pdf).
3. Hyang-Ok Lim. *Working into the B Language: The Condoned Taboo?* – Meta: journal de traducteurs. vol 50, №41, 2005 – Електронний ресурс: <http://id.erudit.org/iderudit/0190870ar>.
4. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Під керівництвом Барбари Кассен. – Київ, Дух і літера, 2011. – 422 с.

Надійшла до редколегії 14.09.12

РОЛЬ КІЛЬКІСНИХ ПАРАМЕТРІВ ПРИ ВИШКОЛІ УСНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Розглянуто й узагальнено середні та граничні значення темпу, обсягу пам'яті, компресії й ступеня точності в усному синхронному, послідовному перекладі, темпу в усно-зоровому перекладі на основі даних емпіричних розвідок зарубіжних та вітчизняних вчених; проаналізовано можливість і доцільність використання цих параметрів на практичних заняттях і в методичних посібниках з усного перекладу.

Ключові слова: синхронний переклад, послідовний переклад, переклад з аркуша, пам'ять, темп перекладу, точність перекладу, компресія.

Average and boundary values of speed, memory capacity, compression and accuracy degree are treated in simultaneous, consecutive and sight interpreting on the basis of national and foreign scientists' data; their suitability for interpreting manuals and practical classes is analyzed.

Key words: simultaneous interpreting, consecutive interpreting, sight interpreting, memory capacity, accuracy of interpreting, compression.

Рассмотрены и обобщены средние и предельные значения темпа, объема памяти, компрессии и степени точности в устном синхронном, последовательном и зрительно-устном переводе на основе данных эмпирических исследований зарубежных и отечественных ученых; проанализирована возможность и целесообразность использования данных параметров на практических занятиях и в методических пособиях по устному переводу.

Ключевые слова: синхронный перевод, последовательный перевод, перевод с листа, объем памяти, темп перевода, точность перевода, компрессия.

Перекладання – вид комплексної вищої нервової діяльності людини, яка надто складно піддається дослідженню. Тому не дивно, що на перший план в ролі об'єктів наукових розвідок виступає не власне процес, а відчутні результати діяльності перекладача – текст перекладу в зіставленні з текстом оригіналу, причому не остання роль належить вивченню кількісних параметрів, в першу чергу, тих, що відносно легко піддаються підрахункам.

Виявлені кількісні закономірності, як-от: збільшення або зменшення обсягу цільового тексту в порівнянні з першотвором, кореляція між швидкістю мовлення оратора та швидкістю мовлення перекладача, час відставання при синхронному перекладі, відсоток прийнятних втрат інформації мають не лише описове значення, а й, безсумнівно, дозволяють пролити світло на окремі макроявища, що на мікрорівні при фрагментарно-лінійному спостереженні непомітні ані для перекладача, ані для спостерігача. Кількісними методами можна відстежити середній обсяг оперативної та довготривалої пам'яті перекладача, стратегії та прийоми перекладу, функціональну одиницю перекладу, типову налаштованість адресата, тощо. Водночас, окрім власне наукового інтересу, кількісні параметри усного перекладу набувають одне з першорядних значень при його викладанні та об'єктивізації критеріїв оцінки його якості, адже формально-кількісні вимоги до усного перекладу, з одного боку, та обґрунтовано вираховані межі людських психофізіологічних ресурсів, з іншого, мають стати корисними при укладанні вправ, розрахунку оптимального обсягу текстів, раціонального навантаження на пам'ять, тощо.

Як буде показано нижче, діапазон застосування кількісних параметрів на практичних заняттях з усного перекладу ширший, ніж видається на перший погляд. Приміром, студентам часто дається рекомендація переглядати новини щодня й час від часу синхронно перекладати повідомлення (про себе, пошепки). Така вправа може справити свій позитивний вплив. І тим не менш, нехтування окремими кількісними параметрами здатне призвести до передчасного розчарування студента у власних силах, якщо врахувати, що окремі новинні повідомлення, за нашими підрахунками, можуть перевищувати в 2 – 2,5 рази середній темп оратора. Не усвідомлюючи це, початківець приречений на фрустрацію після десятка (в кращому разі) невдалих спроб. Тому не повинно дивувати, що відомий методист в галузі викладання перекладу І.С.Алексєєва дає корисні поради: спочатку інформаційні повідомлення перекладаються зі слів викладача, прочитаних у повільному темпі [1, с.100], а для першого семестру взагалі достатньо дотримуватися половини швидкості оратора [1,

с. 32], хоча й конкретні кількісні орієнтири І.С.Алексєєва не надає. Однак для уникнення суб'єктивності потрібні чіткі кількісні рамки, що дадуть можливість і правильно встановити початкову планку вимог, і контролювати їхнє поступове нарощування.

Відтак, метою статті є здійснити огляд тих кількісних параметрів усного перекладу, які відображають середній або граничний потенціал психофізіологічних можливостей та/або фігурують у вимогах до усного перекладу, проаналізувати можливості їх застосування в методиці викладання. **Актуальність** такого узагальнення зумовлено декількома причинами: 1) розпорошеністю даних по відносно великій кількості різномовних джерел; 2) недостатньою обізнаністю майбутніх фахівців з причинами та витоками тих чи інших вимог до усного перекладу; 3) ігноруванням окремих важливих даних у навчальних посібниках з усного перекладу (незвично в них бачити вказівки на тривалість звучання опрацьовуваних текстів, кількість слів та складів у них, тощо); 4) необхідністю розвінчання окремих міфів (що в усному перекладі, буцімто, головне передати суть; що послідовний переклад відбувається реченнями і т. ін).

Швидкість перекладу. Одним з перших часові параметри синхронного перекладу ґрунтовно виклав у своїй неопублікованій дисертації А.Ш.Барік (1969), зокрема, часові характеристики синхронного перекладу в його праці досліджено за 28 різними параметрами [9, с. 108]. Вже на терені радянської школи усного перекладу його ідеї та напрямки значною мірою були підхоплені А.Ф.Ширяєвим (1979). Зокрема, вчений з'ясував, що при зростанні темпу оратора темп синхронний теж збільшується, але до певної граничної величини: при значному перевищенні середньої швидкості мовлення оратора (швидше 241 складу на хвилину) темп перекладача вже не підвищується [11, с. 79]. Цей феномен може дати широке поле для цікавих інтерпретацій, але наразі очевидно те, що 240 складів на хвилину можна вважати робочою "планкою" вимог, і завищений темп становить додаткову трудність не лише з погляду вимоги швидкої реакції, а й через необхідність одночасно широкого використання техніки компресії.

Як уже зазначено, швидкість мовлення оратора є одним з ключових чинників складності при синхронному перекладі. Так, середній темп, за даними Д.Селескович та Г.В.Черновою, дорівнює 100-120 слів на хвилину [цит. за 17, с. 20]. Ці показники, у перерахунок слів на склади, співвідносяться з результатами експерименту А.Ф. Ширяєва – середній темп – 210-225 складів на хвилину [11, с. 78]. Ці дані можливо й доцільно використовувати при

описі вимог до синхронного перекладу студентів та професіоналів. Обізнаність майбутнього перекладача з даним параметром може слугувати і підставою для відстоювання належних умов праці. Якщо раніше благання перекладачів говорити повільніше подекуди ще сприймалася як дикість [3, с. 23-24], зараз у перекладача більше важелів впливу на оратора й умови праці. Зокрема, Спілка Перекладачів Росії (СПР) та Бізнес-бюро Асоціації перекладачів цієї країни наголошують, що синхроніст має право вимагати уповільнення темпу оратора [2]. Безперечно, неодмінною для цього умовою є обізнаність перекладача зі стандартними параметрами. З іншого боку, і на контрольні роботи, і заліки варто добирати такі аудіоматеріали, що вписуються в середній діапазон.

Темп перекладу може бути значущим і при оцінюванні ще одного виду усного перекладу – з аркуша. Зокрема, за даними дослідниці Б.Мозер-Мерсер (праця "Усно-зоровий переклад та обробка інформації людиною"), при цьому виді перекладу від початківців вимагається швидкість 60 слів тексту оригіналу на хвилину, від професіонала – майже вдвічі більше – 115 слів на хвилину [цит. за 18, с. 299]. Тут варто зауважити, що зазначена швидкість не передбачає власне промовлення 115 слів за хвилину – завдяки компресії та іншим

трансформаціям для відтворення відповідного обсягу оригіналу може бути сказана й менша кількість слів. Наша особиста викладацька практика показує, що для нетрениваних студентів навіть і нижній поріг (60 слів оригіналу на хвилину) часто становить недосяжну мету за рахунок "фальш-стартів", зациклення на формі оригіналу, невміння відділити другорядне від основного, недооцінювання компресії.

Тож, конструктивним висновком є те, що в завданні на переклад з аркуша слід орієнтувати майбутніх фахівців не лише на відтворення змісту, а й на дотримання певного темпу, який має вимірюватися не суб'єктивним відчуттям "плинності мовлення", а секундоміром, необхідно стежити за вправним використанням компресії при цьому виді перекладу й униканням перфекціонізму.

Приміром компресії теж вимагає окремого кількісного тлумачення. Оскільки не існує строгої кореляції між кількістю мовних знаків у повідомленні та кількістю інформації, часто один і той самий зміст можна передати меншою або більшою кількістю знакових одиниць. Приміром, синтагма "збори, на яких був присутній президент" шляхом поверхневих синтаксичних перетворень може бути зведена до значно коротших одиниць:

Таблиця 1

	Складів	Символів
збори, на яких був присутній президент	12	33
збори, відвідані президентом	10	26
збори з президентом	6	17

І хоча не можна не визнати, що компресія є вельми вартісним перекладацьким знаряддям, необхідність застосування цих навичок зазвичай абсолютизують [1, с. 89]. У цьому зв'язку логічним видається питання, де закінчується необхідне, виправдане використання компресії, а коли вона переходить у надуживання. Якщо, в широкому розумінні, під прийомом компресії подаються в тому числі й різні вилучення і втрати, для неї конче необхідно встановити прийнятну межу. У строгому ж розумінні компресія не передбачає змістових втрат. Але оскільки В ПЕВНИЙ МІРІ як компресія, так і різноманітні вилучення й втрати є неминучими й часто розглядаються в сукупності, розглянемо теж ці два явища разом.

Компресія і вилучення у послідовному перекладі. Згідно з даними Ж.Ербера, в часовому розрахунку фрагмент послідовного перекладу має звучати не довше 75% часу звучання оригіналу, що досягається за рахунок усунення повторів, надмірної інформації, моментів вагання, тощо [16, с. 67]. Якщо в цьому зв'язку пригадати наведений у Таблиці 1 приклад, у версії "збори з президентом" маємо шість складів проти дванадцяти у вихідному варіанті. Тобто, тут компресія доходить навіть до 50%. Скорочення часу, описане Ж.Ербером, не передбачає змістових втрат, вилучень інформації, тому виведений показник не прояснює відсоток точності відтворення повідомлення.

Особливо гостро питання точності та інформаційних втрат постає під час так званого "соціального" або "комунітарного перекладу" ("community interpreting", який іще не практикується в Україні [5, с. 333]), коли перекладач подекуди зобов'язаний перекладати "абсолютно все". Це і не дивно, адже в тих сферах, де застосовується цей вид перекладу (під час допиту правопорушника, в розмові медика з психічно хворим або ж при взятті показань у свідка, тощо), будь-який нюанс, слово-паразит, лайка, прокляття, міміка, обмовка, заїкання може зіграти ключову роль. При цьому проблема використання компресії розв'язується за рахунок майже по-

вної відмови від неї, за умов, що перекладач завжди в праві перепитувати й вимагати від бенефіціарія коротких фрагментів [5, с. 334-335].

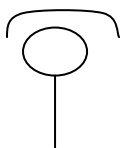
Достатньо суворо має регламентуватися компресія у судовому усному перекладі (який буває і послідовним, і синхронним), коли перекладач присягається перекладати "точно". У дослідженні С.Берк-Селігсон отримано певні емпіричні дані, що в цій галузі можуть слугувати умовним орієнтиром. Зокрема, при послідовному перекладі точність становила в середньому 70,6% (за оптимальних умов – 83%), при синхронному – в середньому лише 33,3% [13, с. 222]. Натомість дослідження Д.Жіля показало, на перший погляд, зворотні результати: синхронний переклад у нього виявився точнішим за послідовний [15], хоча й учений подає ці результати з певними застереженнями й зазначає, що інші дослідники все ж таки стверджували зворотнє. Можливо, виявлена суперечливість є штучною, оскільки різні вчені досліджували матеріал принципово відмінних ситуацій перекладу. І, попри розмаїтість і суперечність результатів, викладене вище стосовно компресії дозволяє зробити ряд методично значущих висновків: 1) техніка компресії передбачає скорочення без втрати змісту, навіть другорядного; 2) стереотипний принцип "головне передати суть, бо все одно все не запам'ятається" є хибним у багатьох ситуаціях перекладу і недоречним в ролі огульної навчальної настанови; 3) вимога точності послідовного перекладу у 70% є цілком досяжною.

Компресія при техніці нотування. Значна кількість послідовних перекладачів використовує техніку скороченої нотації для полегшення запам'ятовування відносно довгих фрагментів. Але такий скорочений (і в цьому плані ми погоджуємося з І.С.Алексєєвою, [1, с. 125] не є панацеєю, і слугує лише опорою для пам'яті, а не повною її заміною. Занотувати все неможливо хоча б тому, що швидкість мовлення у 6 або більше разів перевищує швидкість письма [14, с.14]. Тому вже на етапі запису від перекладача вимагаються колосальні

зусилля, спрямовані на аналіз різних формантів смислу, синтез, виділення основного і другорядного, широкого використання компресії.

Якщо з погляду адресата ступінь компресії доцільно вимірювати у часовій тривалості фрагмента перекладу в зіставленні з фрагментом оригіналу або за кількістю відтвореної інформації, для техніки нотування її слід вимірювати за кількістю графем (наприклад, літер або інших символів). Враховуючи зазначене співвідношення швидкості мовлення/письма, теоретично в перерахунок на кількість літер або символів нотація не повинна перевищувати 18% в порівнянні з вихідним текстом. Важко сказати, чи можливо нашвидкоруч здійснювати якісний конспект, що в 6 разів стисліший за першотвір, – в будь-якому разі ці навички вимагатимуть тривалого й цілеспрямованого тренінгу, і навіряд чи потрібні. Адже послідовний переклад не передбачає конспектування на довготривалий термін: певна інформація зберігається в короткостроковій пам'яті перекладача і не потребує запису, окремі відомості легко виводяться з комунікативної ситуації, деякі компоненти змісту можуть бути передбачені, тому доречно не вести детальний конспект або стенограму, а раціонально поєднувати запам'ятовування з технікою нотування.

У ролі ілюстрації можна показати, що при відповідному використанні умовних символічних позначок вихідний фрагмент з Таблиці 1 може бути зведений до двох символів, і в даному випадку для цього знадобилося лише 6% графем в порівнянні з початковим варіантом:

Компресія і вилучення у синхронному перекладі.

Під децю іншим кутом зору ці явища слід розглядати в синхронному перекладі. На перший погляд, ця техніка має стати справжнім порятунком для синхроніста, який працює в умовах цейтноту. Якщо, згідно з підрахунками Г.В. Чернова, які ґрунтуються на даних Р.Г.Піотровського та інших дослідників, інформативна надмірність мовлення становить близько 70-80% [6, с. 58; 10, с. 57], то суто теоретично вихідне повідомлення в перекладі можна звести до 20% "сухого залишку". Що ж відбувається насправді?

Результати більш ніж дивують. Приміром, емпіричне дослідження А.Іаковоні показало, що компресія відіграла надто другорядну роль, і на її ступінь ніяк не впливав темп мовлення оратора, водночас, дослідник з обережністю застерігає, що ці висновки стосуються лише його власного обмеженого дослідницького корпусу [17, с. 25-26]. Г.В.Чернов спостерігав збільшення довжини текстів в усному та письмовому перекладі у 1,5 рази [8, с. 53], тобто, при всій цінності компресії це знаряддя недостатньо використовується. На нашу думку, безперечно, при проведенні такого експерименту слід враховувати, чи синхроністи отримали під час навчання відповідний цілеспрямований тренінг з різних технік компресії під час вищівського навчання. Тому вважаємо це питання певним чином відкритим, хоча не можна не визнати, що при постійно високому темпі оратора різного роду скорочення стануть неминучими. Краще, якщо це буде досягнуто за рахунок компресії, а не вилучень і втрат.

Відмову від компресії без крайньої необхідності можна пояснити ще одним чинником. Так, автор статті неодноразово спостерігав, як студенти на заняттях з синхронного перекладу не використовували явні можливості компресії тільки через те, що добре знали перекладний

відповідник, і, радіючи, не втрачали нагоди блиснути знанням. Отже, важко не погодитися, що компресія все ж є надзвичайно цінним знаряддям синхроніста, і при навчанні нехтувати ним не можна. Інша справа, що вишкіл перекладача має доповнюватися технікою декомпресії, що дозволить вправно перекладати тавтологічні, семантично "порожні" фрагменти мовлення, покращити стилістику тексту перекладу.

Що стосується власне інформаційних втрат у синхроністів, то, за спостереженнями А.Ш.Баріка, у професіоналів вони становили 5-10%, у початківців – 20-25% [12, с. 208], тож, і в синхронному перекладі планка точності у 70% або більше видається цілком зримою.

Пам'ять. Для належного оцінювання здійсненого перекладу, розрахунок труднощів, логічної організації підручних матеріалів викладачеві потрібен орієнтир: які межі пам'яті наявні у нетренованого студента, які – у професійного перекладача, а які – середні. Загалом, природні межі короткострокової пам'яті, яка активно задіяна в послідовному перекладі, можна вважати приблизно обчисленими. Більшість дослідників посилаються на працю психолога Дж.Міллера, "магічне" число його 7 ± 2 (стимулів, наприклад, слів або цифр) [19, с. 90-91], схоже, і досі не втратило своєї актуальності. Згідно з даними різних учених, інформація здатна триматися в короткостроковій пам'яті 6-12 секунд, а за іншими даними – до 30 секунд [20, с. 7]. І навіть якщо припустити, що ці показники можна дещо розширити шляхом тренувань, вони є занадто поблажливими для початку перекладацького тренінгу: всім відомо, що навіть школярі, прослухавши текст обсягом у сотню слів і тривалістю в декілька хвилин, здатні запам'ятати його й достатньо детально переказати. Очевидно, суто психофізіологічні обмеження (7 ± 2) стосуються меморизації неосмислених порцій "сухої" інформації, відірваних від будь-якої ситуації, контексту, комунікації. Тому відповідь на питання про обсяг пам'яті варто шукати в іншій площині.

Т.Сай Дуонг у своїй емпіричній розвідці в певному сенсі виводить ту "планку", з якої, можна вважати, відносно легко починати новакам у послідовному перекладі. Найбільший відсоток студентів (45% з 60 осіб) відзначили, що найлегше їм дається переклад фрагментів обсягом у 2-3 речення, причому 18,33% студентів зазнавали труднощів, коли повинні були перекласти лише одне коротке речення [20, с. 25]. В цьому ж самому дослідженні показано, що реальні фрагменти, з якими працюють майбутні перекладачі, найчастіше тривають 5-15 хвилин, відтак, є значно довгими за декілька речень. Певна строкатість результатів спонукає нас звернутися до ще одного (теоретичного) критерію розрахунку обсягу пам'яті. Так, Н. О. Рибніков встановив, що осмислене логічне запам'ятовування в 22 рази ефективніше за механічне [цит. за 7, с. 283]. Якщо помножити показники Дж.Міллера стосовно механічного запам'ятовування на коефіцієнт Н.О.Рибнікова, отримуємо теоретичний діапазон можливостей короткострокової осмисленої пам'яті, зокрема, в інтервалі від 110 до 198 одиниць (наприклад, слів). Цей суто теоретично розрахований показник теж відчутно перевищує обсяг у декілька речень. Таким чином, варто очікувати, що фрагмент у 110 слів може бути осмислений, запам'ятований, опрацьований і перекладений без використання перекладацької нотації, звичайно, за умов відсутності обтяжливості кількості прецизійних елементів.

Не можемо не зауважити додатково, що в працях щодо усного перекладу згадують короткострокову пам'ять як таку, що триває до півхвилини, та довготривалу як таку, в якій дані теоретично зберігаються назавжди. При цьому лишається поза увагою, що в реальному, а

не теоретично змодельованому мозку, не існує "перегородок" між однією пам'яттю та іншою: з оперативної пам'яті може потрапити інформація й зберегтися назавжди й навпаки, можна пам'ятати щось протягом години й безслідно забути. Для цього не потрібно підтверджень, адже наш повсякденний досвід таких явищ промовисто про це свідчить. Саме тому згадаємо, що психологи, окрім короткострокової та довготривалої пам'яті, виділяють ще й проміжну, яка характеризується значно більшою місткістю, ніж короткострокова пам'ять, але, схоже, звільняється через декілька годин, зокрема, під час сну [4, с. 100]. Тому, на нашу думку, у подальших експериментах щодо пам'яті в послідовному перекладі саме проміжній пам'яті слід відводити ключову роль. Фрагменти в послідовному перекладі за обсягом можуть перевищувати як 7-9 слів, так і 110 слів. При цьому перекладачі пам'ятають сказане більше, ніж півхвилини, хоча й не запам'ятовують на все життя.

Як бачимо, кількість підходів для відповіді на питання про можливості пам'яті послідовного перекладача може виявитися невичерпною, тому згадаємо наразі ще один, який, на нашу думку є виправданим як з теоретичної точки зору, так і в прикладній площині. Г.Ву й К.Ванг пропонують підходити до послідовного перекладу як до "перекладу дискурсу". А тоді перекладений фрагмент виступає своєрідною семантичною макроструктурою, що є більш глобальною одиницею, ніж просто "речення" або "послідовність речень" [21, с. 405]. Найцікавішим з висновків дослідників є те, що обсяг перекладеного тексту за даного підходу стає практично необмеженим: якщо вхідний обсяг фрагмента, що його треба перекласти, перевищує поріг пам'яті, цей фрагмент підлягає правилам компресії (в широкому розумінні), що призводить до видалення як надмірної, так і другорядної інформації, доки він не буде зведений до обсягу, що перекладач здатен опрацювати. Для цього тільки необхідно правильно використовувати правила "трансформації дискурсу", серед яких численні вилучення, узагальнення і т.п. Відтак, співставлення даних різних емпіричних розвідок дозволяє висунути теоретичну гіпотезу, що при відтворенні фрагмента обсягом від 110-198 слів, окрім компресії, суто очікувати вилучень і втрат. Це має сприйматися як цілком закономірне явище як адресатами, замовниками перекладу, так і викладачами й самими перекладачами. Питання, як корелює ступінь вилучень при збільшенні обсягу перекладених фрагментів, ще очікує на свого дослідника.

Таким чином, кількісні характеристики усного перекладу можуть стати об'єктивним мірилом якості праці перекладача, резервів людських психофізіологічних можливостей, критерієм для формулювання вимог. Оскільки вимірюванню легко піддаються такі характеристики як (1) збільшення (або зменшення) обсягу та змістовності тексту і (2) темп мовлення оратора та перекладача, їх застосування доречно з погляду оцінки умов праці перекладача, при оцінюванні якості праці перекладача і з точки зору формулювання вимог для студентів перекладацьких відділень. Окремі параметри, такі як повнота відтворення інформації, темп мовлення є змінними величинами, що залежать від виду перекладу й ситуації

перекладу. Зокрема, при початковій підготовці фахівців усного перекладу, орієнтовними граничними вимогами можуть бути такі:

- темп оратора при синхронному перекладі – не вище 240 складів на хвилину;
- ступінь точності відтворюваної інформації при послідовному та синхронному перекладі (окрім "соціального" та судового перекладу) – 70 %;
- теоретичний обсяг оперативної пам'яті при послідовному перекладі без необхідності неминучих скорочень і без використання перекладацького скоропису – близько 110 слів тексту, не обтяженого прецизійними даними;
- швидкість перекладу з аркуша – близько 60 слів оригіналу на хвилину;
- обсяг перекладацької нотації – не більше 18% від обсягу оригіналу.

Розуміння витоків кількісних вимог до перекладу, адекватне задавання обсягу текстів та швидкості мовлення в навчальних посібниках сприятиме конкретизації й об'єктивізації критеріїв оцінки, наближенню навчального перекладу до реальних умов праці усного перекладача.

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика / И.С. Алексеева. – СПб, 2008. – 288 с. 2. Бизнес-бюро Ассоциации переводчиков России. [Электронный документ]. Режим доступа: http://www.perevodural.ru/o_perevode. 18. 3. Гофман Е. А. К истории синхронного перевода / Е.А.Гофман // Тетради переводчика. – М., 1963 – Вып. 1. – С. 20-26. 4. Грановская Р.М. Элементы практической психологии / Р.М.Грановская. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 560 с. 5. Максименко О.В., Фокін С.Б. "Community interpreting": новый виклик для перекладача // Українське мовознавство. – К., 2010. – Вып. 40/1. – С. 333–338. 6. Пиотровский Р.Г. Информационные измерения языка / Р.Г.Пиотровский. – Л.: Наука, 1968. – 115 с. 7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – СПб: Издательство "Питер", 2000 – 712 с. 8. Чернов Г.В. Синхронный перевод: речевая компрессия – лингвистическая проблема // Тетради переводчика. – 1969. – Вып. 6. – С. 52-65. 9. Чернов Г. В. Теория без эксперимента и эксперимент без теории // Тетради переводчика. – 1973. – Вып. 10. – С. 102-110. 10. Чернов Г.В. Теория и практика синхронного перевода / Г.В.Чернов. – М.: Междунар. отношения, 1978. – 206 с. 11. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А.Ф.Ширяев. – М.: Воениздат, 1979 – 183 с. 12. Barik H.S. A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors of Translation Encountered in Simultaneous Interpretation // Meta: Journal des Traducteurs. – Montreal, 1971. – №4. – P. 199-210. 13. Berk-Seligson S. The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process / S.Berk-Seligson. – Chicago: University of Chicago. – 2002. – 326 p. 14. Bowen D., Bowen M. Small Steps to Consecutive Interpretation / D.Bowen, M.Bowen. – Washington, D.C.: Pen and Booth, 1984. – 83 p. 15. Gile D. Consecutive vs. Simultaneous: which is more accurate? Tsuyakukenyuu – Interpretation Studies. 1: 1. 8-2001. [Електронний документ]. Режим доступа: <http://www.soc.nii.ac.jp/jais/kaishi2001/pdf/03-danielgilefinal.pdf> 16. Herbert J. The Interpreter's Handbook: How to become a conference interpreter / J.Herbert. – Geneva: Georg, 1952. – 113 p. 17. Iacovoni A. Compression in simultaneous interpreting: fact or myth? A corpus based study / A.Iacovoni. [Електронний документ]. Режим доступа: <http://iacovoni.files.wordpress.com/2010/08/tesi.pdf> 18. Lambert S. Shared Attention during Sight Translation, Sight Interpretation and Simultaneous Interpretation // Meta: Journal des Traducteurs. – Montreal, 2004. – №2. – P. 294-306. 19. Miller G. The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on Our Capacity for Processing Information // Psychological Review. – 1956. – № 2. – P. 81-97. 20. Thuy Duong T. How to improve short-term memory in interpreting / T.Thuy Duong. – Hanoi: Hanoi University for Foreign Studies, 2006. – 53 p. 21. Wu G., Wang K. Consecutive Interpretation: A Discourse Approach. Towards a Revision of Gile's Effort Model // Meta: Journal des Traducteurs. – Montreal, 2009. – №3. – P. 401-416.

Надійшла до редколегії 14.09.12

ПОЕТИКА ВІКТОРА ГЮГО У ПЕРЕКЛАДІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

У статті досліджено вірш Віктора Гюго "Мистецтво і народ" французькою мовою та проведено аналіз перекладу Максима Рильського цього вірша. Показано важливу роль деталей в перекладі поезії та можливості компенсації її втрати. Особливе вміння перекладача в тому, що він робить переклад близьким для читача, завдяки спрощенню, опущенню деяких власних назв, але при цьому додає ліричності завдяки власним замінам деталей.

Ключові слова: французька лірика, поетична мова, деталь у літературі, Максим Рильський, переклад поезії.

This article presents the research of the poetry by Victor Hugo "Art and the people" in French language and it presents the analysis of the Maksym Ryl'skyj's translation of this poetry. It reveals that the details play an important role in the poetical translation, but having lost some of them, Maksym Ryl'skyj compensate them by his mastery in translation. A particular skill of translator is that he makes this translation closer to a reader, thanks to the simplistic approach, the omission of some proper names, but in fact he adds the lyricism thanks to his proper replacements of details.

Keywords: French lyric poetry, poetical language, detail in literature, Maksym Ryl'skyj, translation in Ukraine.

В даній статті представлені дослідження поезії Віктора Гюго "Искусство и народ" на французькому мові та представлено аналіз перекладу. Показана важлива роль деталей в перекладі поезії та можливості компенсації її втрати. Особливе вміння перекладача в тому, що він робить переклад близьким для читача, завдяки спрощенню, опущенню деяких імен, але при цьому додає ліричності завдяки власним замінам деталей.

Ключевые слова: французская лирика, поэтический язык, деталь в литературе, Максим Рильский, перевод в Украине.

Тема дослідження є актуальною і зумовлена тим, що переклади Максима Рильського з французької мови не досліджувалися і не узагальнювалися. Не вивчався і його особливий стиль і підхід до перекладу французьких поетів.

Метою статті є висвітлення особливостей перекладу французької лірики Максимом Рильським. Доцільним є проведення паралелі в історичних подіях Франції та України того часу та виявлення спільного та відмінного.

Завдання статті: проаналізувати переклад Максима Рильського ліричного вірша французького поета Віктора Гюго, зробити висновки щодо стилю перекладу та поетичної мови Максима Рильського та показати, чому Максим Рильський обрав вірш цього поета для свого перекладу.

Об'єктом дослідження є вірш Віктора Гюго "Мистецтво і народ" ("L'art et le peuple"), та творча й перекладацька діяльність Максима Рильського.

Предметом дослідження є творчий метод та поетична мова поета-перекладача й їх використання при перекладі першотвору.

Мова поезії, як і поезія в цілому, завжди посідала почесне місце в комплексі словесно-художньої творчості духовної культури народу, літературної мови зокрема. Звучність, мелодійність, афористичність, ідейно-тематична сконденсованість, крилатість думки, закliku, глибока ліричність, драматизм, інтимність – все те, що складає поетичність вислову, становить нев'яучу і не-вмирущу силу, естетичну реальність і насолоду, чарівність мови поезії, визначаючи її суспільно-естетичний і емоціональний вплив.

У певні історичні періоди саме поетична мова була провідним типом в усій системі національної літературної мови, якнайповніше сконцентровувала процеси розвитку, які в ній відбувалися, її бурхливе зростання і мужніння.

Кінець XIX і початок XX ст. в історії української літературної мови, зокрема в розвитку культури віршової мови, позначений печаттю художнього генія Івана Франка і Лесі Українки. У своїй письменницькій і громадській діяльності вже використовувалися не лише стилі художньої літератури, а й стилі науковий, публіцистичний, діловий, ораторський, які хоча й не дістали на той час свого високого розвитку (їх вживання обмежувалося переважно сферою гуманітарних наук), але були вже суспільно-значимою і суспільно – усвідомлюваною реальністю української національної літературної мови. В творчості багатьох поетів "строга українська муза", говорячи словами Тараса Шевченка, давала класичні зразки українського поетичного слова в його широкому структурно-стилістичному і емоціональному діапазоні, багатстві поетичних жанрів і форм, в удосконаленні ри-

мування і відшліфованості всієї системи поетичного виразу з творчою трансформацією досягнень українського і світового мистецтва слова [3, с.8].

Максим Рильський знав, осмислював і художні досягнення, і хибні кроки у використанні поетичного слова у цих майстрів віршової мови. Він умів творчо сприймати краще в словесно-художній творчості минулого [12, с.464].

Аби достеменно перекоонатись у винятковій важливості деталей і подробиць у літературному процесі, варто звернути увагу на висловлювання різних митців світу про "безконечно малі величини". Адже не існувало, здається, жодного талановитого письменника і поета-перекладача, який так чи інакше не висловив би своєї думки з приводу важливості деталей і подробиць у літературному та перекладацькому процесах. Тому варто ознайомитися хоча б з деякими їхніми міркуваннями.

Високе поцінування правдивої колоритної подробиці сягає в сиву давнину. Так, видатний скульптор, теоретик мистецтва, сучасник Перикла Поліктет (друга половина V століття до н.е.) у славнозвісній науковій праці "Канон" робить такий промовистий висновок про майстерність скульптора: "Успіх (твору мистецтва) залежить від багатьох числових відношень, причому (кожна) дрібниця має значення" [1, с.26].

Про вагомe місце та роль подробиці й деталі в літературі чи мистецтві говорили грецькі та римські діячі культури: Горацій Флакк, Публій Овідій, Луцій Сенека, Марк Аврелій, Клавдій Гален та ін.

Так, Овідій зазначав, що "дрібниця миліша за все". Н. Буало наголошував, що "багато змісту є в жесті, у дрібниці, але нелегко нам до того додивитися" [4, с.58].

Вольтер переконував, що краса поезії тримається на деталях. Саме завдяки цьому твори успішно долають випробування часом і переходять до нащадків [5]. Д. Дідро вважав, що від багатства дрібниць залежить повнота викладу: їх нелегко вигадати, а ще набагато складніше передати. Крім того, вони готують до правильного сприймання сильних вражень і великих подій [8, с.297]. Щоб заволодіти увагою глядача, Й.-В. Гете радив драматургам задля розвитку дії вставляти в текст якомога більше подробиць [6, с.7].

У передмові до власної збірки повістей "Сцени приватного життя" О. де Бальзак писав: "Уже сьогодні всі можливі сюжетні комбінації, мабуть, вичерпано, всі ситуації опрацьовано, все неймовірно випробувано, і тому автор переконаний, що віднині лише деталі визначатимуть вартість творів..." [1, т.2, с.742]. Оглядаючи один із зразків живопису, письменник рішуче запитував: чого саме, яких рис бракує картині? І не замислюючись, відповідав: "Дрібниці, але ця дрібниця – все". Отже, ясна

річ, образотворчому полотну бракувало справжньої художньої деталі, яка вдихнула б у нього свіжу, вдало підмічену, завжди вражаючу правду буденності. В іншому випадку Бальзак вважав, що художній твір на цей час "перечитують завдяки подробицям" [1, т.1, с.31].

Віктор Гюго писав, що вся поезія, як і природа, пізнається в "невловимих відтінках та подробицях" [7, с. 149]. Її, крім усього іншого, прикрашають чудові й сильні деталі. Письменник високо цінував В. Шекспіра і наголошував, що його твори складаються з невлесних відтінків, найменших подробиць, деталей, котрі є чудовими й сильними.

"Деталь, – захоплено ділиться враженнями Гюстав Флобер, – жахлива штука, особливо для тих, хто, як я любить деталі. Намисто складається з перлів, але тримаються вони на нитці; в тому-то й полягає мистецтво, щоб, нанизуючи перли, не втратити жодної перлини і не випустити з рук нитки" [11, с. 121].

Розглянемо переклад Максима Рильського "Мистецтво і народ" (1961 р.) вірша Віктора Гюго "L'art et le peuple" (1851).

Якщо брати до уваги роки написання оригіналу і перекладу, то можна побачити чому цей вірш переклав Максим Рильський і що відбувалося в житті і літературі саме у ті роки.

В Україні переклад вірша "Мистецтво і народ" вперше опублікували у 1961 році. У посиланнях до віршу писали, що у вірші йдеться про поразку революційних рухів у Західній Європі 1848 року. В Україні в цей час відбувалися важливі події. У 1961 році в Києві з 26 по 28 січня відбувся пленум ЦК Компартії України, який затвердив постанову про виконання рішень січневого (1961 р.) пленуму ЦК КПРС про заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства УРСР. У жовтні відбувся XXII з'їзд КПРС, що взяв курс на розгорнуте будівництво в СРСР комуністичного суспільства протягом 20 років. Однак висунуте гасло "Все в ім'я людини, все для блага людини" насправді не мало ні економічного, ні соціально-політичного обґрунтування і мав популістський характер. У Львові 1961 року відбувся суд над організаторами та членами Українського робочо-селянського союзу Л. Лук'яненком, М. Кондзюбою, І. Боровицьким, С. Віруном, М. Любимичем, В. Луцьким.

1961 рік. XXII з'їзд КПРС приніс нову програму партії про злиття націй в єдиний радянський, тобто російський, народ. Намітилися серйозні зміни у суспільному житті.

Смерть Сталіна та хрущовська критика культу лібералізували політичний й інтелектуальний клімат. В Україні виникли або відновили свою діяльність Спілка журналістів, Спілка кінематографістів України. Почали виходити численні нові видання українською мовою. Поряд з реабілітацією діячів культури та літератури, почався інтенсивний розвиток історичних, мовознавчих та літературознавчих досліджень. Найважливішою подією у громадському житті стала поява цілого нового покоління молодих інтелігентів – "шестидесятників": Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Василя Стуса, Ігора та Ірини Калинців, Віталія Коротича, Василя Симоненка, Григора Тютюнника, Василя Шевчука, Івана Дзюби, Вячеслава Чорновола, Євгена Свєрстюка. Ці особи становили нову, непартійну еліту, яка у 1960-1980-х р. стала основним середовищем витворення опозиційних ідей.

Рух "шестидесятників" склав опозицію системі, але опозицію в рамках системи відповідно до тих правил гри, які накидувалися "зверху". Натомість кінець 1950-х – початок 1960-х років стали свідком появи справді дисидентського руху. У 1958 р. на Західній Україні виникла підпільна партія – Українська робітничо-селянська спіл-

ка. Більшість членів цієї організації становили юристи, що позначилося на характері їхніх політичних вимог. Вони вимагали виходу України зі складу Союзу, але пропонували зробити це цілком законним шляхом, як реалізацію конституційного права націй на самовизначення аж до відокремлення від СРСР. Організація була розкрита у січні 1961 р., а її діячів Л.Лук'яненка, І.Кандибу, С.Віруна, В.Луцького, О.Лібовича, Й. Боровницького, І.Кіпиша суворо покарали, в т.ч. Л.Лук'яненка – до розстрілу за зраду Батьківщини (пізніше змінено на 15-річне ув'язнення, яке він відбув повністю). Окрім групи "українських юристів", у тому ж 1961 році, було розкрито ще дві підпільні організації: "Український національний комітет" та т.зв. "ходорівську групу".

Зародження дисидентського руху було відображенням політичної кризи у радянському суспільстві. Після викривальної промови на XX з'їзді КПРС та гострої критики всього, що було пов'язано з культом Сталіна, воно потребувало нового виправдання своєї влади. Сталінські репресії, твердив Хрущов, не впливали з характеру справжнього соціалізму; навпаки – вони були його "викривленням", відходом від "ленінського курсу". Звільнений від цих викривлень, соціалістичний лад мав довести свою історичну перевагу над капіталізмом. Ця ідея була покладена в основу нової програми партії, прийнятої на XXII з'їзді КПРС (17-31 жовтня 1961 р.). Ситуація кінця 1960-х років нагадувала розвиток подій доби "українізації" кінця 1920-х років

1945-1985 роки в історії України визначалися як "Нова політична нація".

Послаблення ідеологічного нагляду Москви за літературою під час "відлиги" наприкінці 1950-х – у 1960-х роках дало можливість до певної міри виправити становище. Починає виходити журнал "Всесвіт", присвячений перекладам із зарубіжних літератур. У видавництвах організують редакції перекладної літератури. У "Дніпрі" засновуються серії перекладних книжок: "Бібліотека світової класики", "Вершини світового письменства", "Перлини світової лірики", "Зарубіжна новела" та ін., виходять антології та багатотомники зарубіжних класиків. Починають широко публікуватися переклади не тільки з таких поширених у сучасному світі мов, як англійська, німецька, французька чи іспанська, а й з італійської, шведської, датської, грецької, гінді та інших мов. На основі теоретичних поглядів і практичної діяльності перекладачів старшого покоління (Максима Рильського, Миколи Бажана, Бориса Тена, Євгена Дробязка, Василя Мисика, Ірини Стешенко) утворюється українська школа художнього перекладу.

У XX ст. в Україні розроблялися й теоретичні питання перекладу. Автори перекладознавчих праць насамперед спиралися на досвід кращих майстрів українського перекладу, а також на досягнення перекладознавчої думки за межами України.

Найвизначнішим теоретиком перекладу в Україні був і залишається Максим Рильський. Його книжка "Мистецтво перекладу", в якій зібрано статті, доповіді, листи поета на теми перекладу, залишається найкращим підручником не тільки для перекладачів-початківців, а й для досвідчених майстрів. У книжці розглянуто здебільшого проблеми перекладу поетичних творів.

У Франції в той час зароджується література доби реалізму, починається боротьба реалізму з романтизмом і соціальних тенденцій з народництвом з'являлися перші прояви натуралізму. Кінець 20-х і 30-х років належить, поряд із двома десятиліттями вигнання (1851 – 1870), до періодів творчої активності, незвичайної навіть для Віктора Гюго, у ці роки він зводив будову романтичної драматургії та театру, активно виступав у прозових

жанрах, але разом з тим, не послаблялася й інтенсивність його поетичної творчості. У 30-ті й на початку 40-х років з'являються чотири його поетичні збірки – "Осіньні листя" (1836), "Пісні сутінок" (1837), "Внутрішні голоси" та "Промені й тіні" (1841). Крім того, багато поезій ввійшли до "Споглядань" – величезної двотомної збірки, опублікованої вже в період вигнання (1856). Буржуазно-демократична революція (лютий 1848 року) вивела Віктора Гюго з ідейного глухого кута. Він став у ряди захисників республіки. У друзі та з трибуни Національних зборів Віктор Гюго викривав Луї-Бонапарта, який після контрреволюційного перевороту 1851 року був оголошений (1852 р.) імператором Наполеоном III. Віктор Гюго змушений був покинути Францію, В. Гюго переїхав у Брюссель; пізніше оселився на островах в протоці Ла-Манш, у володіннях Англії (Джерсі – з 1852 року, Гернсі – з 1855 року). З метою викрити і знеславити перед усім світом політичного авантюриста та його злочинний режим і тим самим сприяти їхньому скорому падінню в перший рік еміграції у 1852 році Віктор Гюго написав книгу "Історія одного злочину" (т. 1-2, вид. 1877-1878 рр.) – своєрідну викривальну хроніку перебігу подій під час державного перевороту 1851 року. Друга книга Віктора Гюго – аполітичний памфлет "Наполеон Маленький". Саме в період вигнання завершується формування світогляду письменника. У 1853 році з'являється збірка політичних віршів "Помста", яка затаврувала Наполеона III та його приспівників, стала зразком громадянської лірики і пізніше вплинула на паризьких комунарів.

У 1841 році заслуги Віктора Гюго отримують визнання Французької Академії яка обирає його своїм членом. У 1842 році він видає книгу путівних заміток "Рейн" (Le Rhin, 1842 р.), в якій розкриває програму міжнародних відносин, закликаючи до співробітництва між Францією та Німеччиною. У 1843 році поет пережив трагедію: його улюблена донька Леопольдіна а її чоловік Шарль Вакрі втопилися в річці Сена. Віддалившись на деякий час від суспільства, Віктор Гюго занурився в роботу над великим романом "Незгоди" (Les Misère), яка була перервана революцією 1848 року. Віктор Гюго зайнявся політикою, був обраний в Національні Збори; після державного перевороту 2 грудня 1851 року він втік у Брюссель, звідти перебрався на острів Джерсі де провів три роки, а потім у 1855 році переїхав на острів Гернсі.

Після революції 1830 і тим більше після революції 1848, як і після Паризької комуни, Віктор Гюго закликає до миру.

1851 – 1870 рр. – часи Другої Імперії у Франції.

Очевидно, що політична ситуація у країнах схожа, не заважаючи на те, що різниця між написанням вірша і перекладу складає сто десять років. І автор, і перекладач переживали однаковий стан боротьби за волю та національного становлення свого народу, визнання своєї Батьківщини серед інших країн та однаково боролися за правду яку приховували від людей. В такі важкі і сірі часи вони намагалися показати світло і дарувати надію своєму народові.

Victor HUGO (1802-1885) (Recueil : Les châtiments) (1853)

L'art et le peuple

I

L'art, c'est la gloire et la joie.
Dans la tempête il flamboie ;
Il éclaire le ciel bleu.
L'art, splendeur universelle,
Au front du peuple étincelle,
Comme l'astre au front de Dieu.

L'art est un champ magnifique
Qui plaot au coeur pacifique,
Que la cité dit aux bois,
Que l'homme dit a la femme,
Que toutes les voix de l'âme
Chantent en chœur a la fois !

L'art, c'est la pensée humaine
Qui va brisant toute chaîne !
L'art, c'est le doux conquérant !
A lui le Rhin et le Tibre !
Peuple esclave, il te fait libre ;
Peuple libre, il te fait grand !

II

Ô bonne France invincible,
Chante ta chanson paisible !
Chante, et regarde le ciel !
Ta voix joyeuse et profonde
Est l'espérance du monde,
Ô grand peuple fraternel !

Bon peuple, chante a l'aurore,
Quand le soir vient, chante encore !
Le travail fait la gaîté.
Ris du vieux siècle qui passe !
Chante l'amour a voix basse,
Et tout haut la liberté !

Chante la sainte Italie,
La Pologne ensevelie,
Naples qu'un sang pur rougit,
La Hongrie agonisante ...
Ô tyrans ! Le peuple chante
Comme le lion rugit ! [13].

Переклад Максима Рильського має такий вигляд:

Мистецтво і народ

I

Мистецтво – радощі і слава,
Веселка серед бур яскрава,
Блакить, дарована землі.
Воно, прекрасне і безкрає,
В народу на чолі палає,
Як зірка в бога на чолі.

Мистецтво – поле величає,
Що серце радує ласкаве,
Розмова міста і гаїв,
І двох закоханих розмова,
І пісня це душі чудова,
Де чути безліч голосів.

Мистецтво – думка це розкута,
Що всі людські ламає пута,
Воно як ніжний воїн б'є!
Воно по всіх краях витає,
Народи в рабстві – визволяє,
А вільним – велич додає.

II

О Франціє непереможна,
Співай, хай пісня лине кожна
У піднебесну височінь!
Великий, добрий мій народе,
Ти вісник правди і свободи,
Людських надія поколінь!

Співай, народе, про світанок,
Хоч би й давно минувся ранок!
В труді оновлюється край.
Старе осмію без вагання!
Співай тихенько про кохання,
Про волю – голосно співай!

Співай про італійців долю,
Про Польщі братньої неволю,
Про дні Неаполя страшні
І про Угорщини конання...
Народу спів – це клич повстання,
Рик лева, деспоти земні! [9, с.305].

Перейдемо до аналізу перекладу вірша "Мистецтво і народ". Бачимо, що у перекладі збережений розмір вірша. Зберігається по шість строф у кожному куплеті. Звісно, що дослівний переклад зруйнував поетичну форму, тому Максим Рильський вводить свої деталі, які не псує змісту, витримують ритм вірша. Ці деталі роблять

переклад зрозумілим для україномовного читача, при цьому не приховуючи характеру вірша і особливості які є в оригіналі. Ось у першому куплеті, у другій строфі замість "...*Dans la tempête il flamboie...*;" (дослівний переклад – у бурі він палає) перекладач вводить таку деталь як: "...*Веселка серед бур яскрава...*" і читач чітко

бачить цю яскраву картину. Слово *веселка* надає навіть віршу більш романтичний та більш ніжний, а інколи й веселий настрій. В оригіналі після прочитання вірша залишається більш похмурий і жорсткий настрій.

Далі, у другому куплеті, у третій строфі маємо в оригіналі : "...*Que la cité dit aux bois,...*", а у перекладі: "...*Розмова міста і гаїв,...*" (дослівно – що місто каже лісам), звучало б дивно у поетичному перекладі дієслово замінене іменником *розмова* чудово поєднується з настроєм, не викривляє зміст, і не псує пейзаж.

У другому куплеті, третя строфа починається так: "...*Que l'homme dit à la femme,...*" (що чоловік каже жінці), у перекладі знову дієслово замінене іменником *розмова закоханих*, : "...*І двох закоханих розмова,...*" і так красиво звучить тут цей іменник, і читачу добре зрозуміло, що в розмові один щось каже іншому, а перекладач надає ліричності цим словам, це не просто розмова. А розмова двох закоханих і від цих слів пейзаж стає іншим, інші переживання у читача, та інші емоції, настрої. В оригіналі, просто чоловік каже жінці, і немає деталізації, що вони закохані, може вони просто знайомі, а може зовсім не знайомі, але можливо, що автор вірша дав можливість читачеві, самому вирішити який настрій у цьому вірші саме в цьому куплеті. Так бачимо, що деталі в поезії, перекладі, взагалі в мистецтві відіграють важливу роль. Однак втрачаючи деякі деталі, Максим Тадейович компенсував їх своєю майстерністю перекладу. Максим Рильський-перекладач віртуозно володів мистецтвом перевтілення, він завжди вмів знайти засоби для найповнішого вияву ідейно-образної своєрідності оригіналу. Для Максима Рильського характерне неодноразове повернення до вже перекладеного тексту з метою знайти нові словесні фарби й досягти ще вищої рівня вірності першотворові.

Перейдемо до третього куплету:

L'art, c'est la pensée humaine
Qui va brisant toute chaîne !
L'art, c'est le doux conquérant !
A lui le Rhin et le Tibre !
Peuple esclave, il te fait libre ;
Peuple libre, il te fait grand !

Мистецтво – думка це розкута,
Що всі людські ламає пута,
Воно як ніжний воїн б'є!
Воно по всіх краях витає,
Народи в рабстві – визволяє,
А вільним – велич додає.

Помічаємо деякі заміни, а саме: *la pensée humaine* (людська думка) стає *розкутою думкою*, це підкреслює прагнення українського народу, який в той час представляв Максим Рильський, до волі, незалежності й свободи, тому якщо думка людини, то думка вільна і людина має бути вільною. Цей прикметник додає яскравості цій строфі, бойовничого настрою. *Qui va brisant toute chaîne!* (який іде і рве усі кайдани) – *Що всі людські ламає пута*, знову вводиться деталізація прикметником *людські*, що

витримує настрої вірша і може доданий спеціально для врівноваження і гармонії, адже у першому і другому куплеті, було додано більше ліричного настрою. *A lui le Rhin et le Tibre!* (йому Рейн і Тибр) в перекладі назви річок опущені і замінені на *Воно по всіх краях витає*, певно, для того, що може в ті часи і не всі могли знати де знаходяться ті річки, чи взагалі могли не знати тих назв, перекладач розраховував на читача будь-якого верства населення, тому тут перекладач має давати примітки, чи описовим, узагальнюючим способом перекладати. Від цього спрощення не втрачається, а навпаки розширюється зміст, мистецтво воно дійсно у всьому світі існує, а не лише у Франції. Для Віктора Гюго Рейн відігравав значну роль не лише як ріка, а у 1842 році присвячує їй книгу путівних заміток "Рейн" (*Le Rhin*, 1842 р.), в якій розкриває програму міжнародних відносин, закликаючи до співробітництва між Францією а Німеччиною.

У четвертому куплеті, у п'ятій строфі "...*Ta voix joyeuse et profonde...*" (твій голос веселий і глибокий) замінено на – : "...*Tu visnik правди і свободи,...*" іменник *вісник* має більш широке значення, він віщає, можливо малося на увазі, що всюди і кожен почує цей голос, це віщання. Далі бачимо, що автор дає опис кривавого Неаполя, а перекладач пом'якшує на *страшні дні Неаполя*, знову розраховуючи на, може, й на малого читача. Останні дві строфи поєднуються у перекладі, слово тиран переходить з передостанньої строфи в останню і замінюється словом *деспоти*.

Роблячи висновки доцільно підкреслити, що багато деталей спливає в процесі аналізу перекладу. Завдяки таким деталям і створюються особливості поетичної мови перекладу перекладачем. У цьому перекладі, Максим Рильський місцями замінює дієслово іменником: "...*Dans la tempête il flamboie...*", (дослівний переклад – у бурі він палає) перекладач вводить таку деталь як: "...*Веселка серед бур яскрава...*", : "...*Que la cité dit aux bois,...*", а у перекладі : "...*Розмова міста і гаїв,...*" (дослівно – що місто каже лісам), додає ліричності завдяки певним деталям (іменники та прикметники) "...*Que l'homme dit à la femme,...*" (що чоловік каже жінці), "...*І двох закоханих розмова,...*", робить переклад близьким для читача (спрощення, опущення деяких власних назв). "Як чудово знайти щось прекрасне там, де інші знайшли тільки дріб'язок..."

1. Античные мыслители об искусстве. Сборник высказываний древнегреческих философов и писателей об искусстве. – М., 1937. 2. Бальзак О. / Оноре де Бальзак, твори: В 10 т. – К., 1989. – Т. 1, 2. 3. Білодід І.К. Поетична мова Максима Рильського. – К., 1965. 4. Бердичевський Я.М. Всесвітня історія / Бердичевський Я.М. – Харків, 1998. 5. Буало Н. Мистецтво поетичне./ (пер. з французької М.Т. Рильського) – К., 1967. 6. Вольтер. Естетика. Статті. Письма. Предисловия и рассуждения. – М., 1974. 7. Гете И.В. Фауст. Трагедия/ (пер. з німецької Б.Пастернака) – М., 1975. 8. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст./Грицак Я. К., 2001. 9. Гюго В. Мистецтво і народ. Збірник./ Віктор Гюго – К., 1985. 10. Дидро Д. Естетика і літературна критика./ Дені Дідро – М., 1980. 11. Рильський М.Т. Вибрані переклади./ Максим Тадейович Рильський – К., 1952. 12. Рильський М.Т. Володимир Самійленко. Твори в 10 т. – К., 1962. – Т.10. 13. Флобер Г. Собр. Соч.: В 5 т./Гюстав Флобер – М., 1956. – Т. 5. 14. Франко І. Твори в 20 т./ Іван Якович Франко – К., 1955. – Т. 17. 15. Poésie Française Paris, 1996 – 2006.

О. Дорошенко, асп.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ ХУЛІО КОРТАСАРА "LIBRO DE MANUEL" ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядається явище інтертекстуальності в романі Хуліо Кортасара "Libro de Manuel", його горизонтальний та вертикальний види. Досліджуються формальні ознаки та функціонування в романі.

Ключові слова: художній переклад, горизонтальна інтертекстуальність, вертикальна інтертекстуальність.

В статье рассматривается явление интертекстуальности в романе Хулио Кортасара "Libro de Manuel", его горизонтальный и вертикальный виды. Исследуются формальные признаки и функционирование в романе.

Ключевые слова: художественный перевод, горизонтальная интертекстуальность, вертикальная интертекстуальность.

The article deals with the intertextuality in the novel "Libro de Manuel" by Julio Cortazar, its horizontal and vertical types. Formal characteristics and its function in the novel are analyzed.

Keywords: literary translation, horizontal intertextuality, vertical intertextuality.

Феномен інтертекстуальності складає інтерес дослідження для перекладознавства вже досить тривалий час (Г.В.Денісова, З.Д.Львовська, Б.Хатім і Я.Мейсон). На сучасному етапі в світлі розвитку дискурсивного підходу проблема відтворення міжтекстових зв'язків набуває ще більшої актуальності. У процесі міжкультурної комунікації між дискурсами різних культур відбувається діалог, в якому з'являються посилання на спадщину раніше створених текстів. Особливий інтерес становить діалог між текстами художнього дискурсу з огляду на властивість літератури вбирати та зберігати велику кількість інформації різних часових і просторових вимірів, насамперед національно-культурного характеру.

Перекладацькі дослідження інтертекстуальності відкривають нові горизонти в проблематиці художнього дискурсу. Для освоєння цього простору необхідні розвідки конкретного емпіричного матеріалу. Ці обставини і зумовлюють актуальність нашої статті.

Художній дискурс аргентинського письменника Хуліо Кортасара позначений духом постмодерністських ідей, для яких явище інтертекстуальності є досить характерним. Його роман "Libro de Manuel" є суцільним інтертекстом. Центральний персонаж, Сусанна, творить книжку-колаж для свого сина Мануеля, де збирає документи та вирізки своєї теперішності, міркуючи яким буде світ хлопчика, коли він виросте. На цій основі письменник вибудовує в своєму творі багатомірність художнього простору, де переплітає тексти різних епох і культур. У статті ставиться за мету проаналізувати явище інтертекстуальності в романі Хуліо Кортасара "Libro de Manuel" та його українському перекладі.

Під інтертекстуальністю (інтертекстовістю за Л.Л.Нелюбіним) розуміється текстоформуєча категорія, завдяки якій текст вступає в діалог, тісний зв'язок з іншими текстами. Ця категорія передається у відкритому (прямому) чи закритому (опосередкованому) цитуванні інших текстів, у посиланнях на інші тексти, а також у ознаках, що відносять текст до деякого типу текстів [6, с. 66; 3, с. 31]. Закрита інтертекстуальність, на відміну від відкритої, складає певні труднощі для розуміння. Вона може бути встановлена лише підготовленим реципієнтом із достатнім рівнем знань про відповідну культуру.

У світлі сучасного дискурсивного підходу, що бере до уваги соціально-культурну складову, явище міжтекстової взаємодії ускладнюється. Б.Хатім і Я.Мейсон розглядають інтертекстуальність як семіотичний процес [10, с. 123]. У такому процесі читач залучається окрім текстової взаємодії також і до взаємодії однієї знакової системи з іншою в рамках однієї чи багатьох мов.

Під цим кутом зору виділяються два види інтертекстуальності: горизонтальний і вертикальний. Горизонта-

льна інтертекстуальність виникає між текстами в межах єдиного текстового простору (надтексту) і відображається у вигляді прямої цитати джерела чи посилання на джерело. До вертикальної відносять зв'язок між текстом і знаковою системою, із використанням якої він створений. Вона є більш тонкою семіотичною референцією, що торкається самого "способу вираження" і передбачає посилання на позатекстові явища та асоціативні образи. Наприклад, книга може містити посилання на фільм чи пісню і навпаки [9].

Хуліо Кортасар у романі "Libro de Manuel" майстерно користується потенціалом інтертекстуальності. У його тексті широко представлені усі її види: відкрита та закрита, горизонтальна та вертикальна. Горизонтальна міжтекстова взаємодія, яка включає в роман тексти інших літературних творів, у Кортасара трьохмірна в просторі. Автор будує зв'язки між текстом і оточуючою його дійсністю через посилання на європейські та латиноамериканські тексти сучасних роману часів; між текстом і світом через текстовий діалог з культурою різних часів і народів, тобто світовою; між текстовими фрагментами самого роману.

Разом з тим у змістовому наповненні роману письменник не обмежується лише горизонтальною взаємодією, а вдається до різних знакових систем як мовних, так і немовних. Вживає природні мови (англійську, латинську, італійську, французьку, німецьку, вигадану авторську мову) і виходить за межі художньої літератури в світ музики, живопису, кінематографу тощо. Ці численні виходи в суміжні з літературою світи активізують увагу читача. У свідомості виникає уявлення про той багатомірний світ, що його створює Кортасар. І цей багатомірний світ, у свою чергу, викликає численні асоціації у реципієнта.

Для перекладу важливим є не тільки відтворення змістового контексту інтертекстуальності. Оскільки роман має матеріальну форму, відтворення формальної сторони також є важливим. З огляду на це виникає необхідність типології інтертекстуальності за формальними ознаками. Перекладознавець В.С.Виноградов вказує на існування трьох рівнів введення в текст додаткової інформації, підтексту: а) слова та словосполучення, коли за цими показниками реципієнт здогадується про прихований зміст алюзії; б) речення та частини тексту, коли повідомлення зумовлює в читача чи слухача сприйняття імпліцитної інформації; в) твір у цілому, коли весь текст асоціюється з вторинним імпліцитним змістом чи текстом [2, с. 39].

Якщо перевести цю ідею в площину інтертекстуальності, то можна говорити про існування трьох формальних способів додавання до тексту інтертекстуальних фрагментів. Цю думку підтверджує роман Хуліо Кортасара "Libro de Manuel", в якому всі ці рівні присутні:

1. рівень слів і словосполучень (заголовки текстів різних жанрів, імена історичних, літературних героїв, авторів, назви витворів мистецтва і т.п.):

- *Salta a la vista – admitió –. En fin, ya ves lo que te espera en el país de la Marsellesa, sobre todo por el lado del bulevar Saint-Michel* [8, p. 24].

- Тут і сліпому ясно, – погодилася Сусанна. – А ти, зрештою, вже збагнув, що чекає на тебе в країні "Марсельєзи", надто на бульварі Сен-Мішель [4, с. 15].

У прикладі спостерігаємо випадок вертикальної інтертекстуальності, що посиляється на світову культурну спадщину. Автор називає країну опосередкованим способом, вказуючи її офіційний державний гімн. При зустрічі із назвою музичного твору "Марсельєза" в обізнаного читача виникають асоціації із Францією, які потім полегшують сприйняття назви французького бульвару Сен-Мішель. У перекладі інтертекстуальне введення виділено лапками, що обумовлено правилом написання подібних назв у цільовій мові. Тлумачення інтертекстуального введення перекладач не надає, тому читач, який не знайомий з історією Франції, його може не зрозуміти.

З приводу подібних проблем перекладу, З.Д. Львовська зазначає, що в межах двомовної комунікативної діяльності через брак пресуппозитивних знань про вихідну культуру виникає небезпека нерозуміння адресатом смислу цільового тексту. Культурно специфічні інтертекстуальні введення, що відомі читачу оригіналу, але мало зрозумілі для читача перекладу становлять особливу складність. Усі розбіжності між культурами як у матеріальному та духовному житті, так і в нормах вербальної та невербальної поведінки науковець розглядає як культурну інтертекстуальність [5, с. 82]. О.І.Чередниченко говорить про необхідність професійної компетентності перекладача, що зумовлена не лише двомовністю (білінгвізмом), але й обізнаністю як із власною культурою, так і з культурою тексту оригіналу. Чим вищий ступінь білінгвізму перекладача, тим вищим має бути ступінь його бікультуралізму. Останній дає змогу правильно зрозуміти факти вихідної культури, девербалізувати їх та подати в новій словесній оболонці, пристосовавши до норм вторинної культури [7, с. 174].

Якщо в попередньому прикладі інтертекстуальне включення, що належить до спадщини з давньої історії світу, створює однозначну ситуацію, то в наступному – функціонує трошки інакше в тексті. Його пристосування до норм цільової культури викликає певні труднощі.

- *Justo en el momento en que sale el cisne, no sé si la viste – explicó Marcos. – Una de Wagner.*

- *No hay derecho – dijo Lonstein –. Torcerle el cuello al cisne cuando todavía tenemos Pato Donald para rato, ustedes se confunden de ave, che* [8, p. 62].

- Саме тієї миті, коли з'явився лебідь, ти, певне, бачив, – пояснив Маркос. – Це у Вагнера.

- Несправедливо, – обурився Лонштайн. – скрутити в'язи лебедеві, коли в нас і досі є Качур Дональд! Гай-гай, ви плутаєте птахів [4, с. 64].

Приклад ілюструє посилання на два світові культурні надбання, обидва добре відомі в українській культурі: оперу німецького композитора Р.Вагнера та мультфільм американської студії Волта Діснея. Перший випадок інтертекстуальності (лебідь) не викликає сумнівів щодо перекладацького рішення. У другому випадку (Качур Дональд) виникають питання щодо пристосування його словесної оболонки до норм цільової культури. Pato Donald є перекладом на іспанську мову американського мультиплікаційного персонажа, відомого багатьом дітям у світі як Donald Duck. В іспанській культурі це ім'я прийнято пере-

кладати і саме в цій формі воно знайоме іспанським дітям. Однак в українській, як і в російській культурах ім'я героя мультфільму не перекладають, а транслітерують – Дональд Дак. У перекладі цього факту не враховано. Перекладач вдався до прямого перекладу з іспанської мови – Pato Donald відтворено як Качур Дональд.

Оцінка перекладацького рішення не є однозначною. Логічно було б вживати те, що вже увійшло до цільової культури. Це полегшує сприйняття. Але разом з цим вибір перекладача на користь Качура не можна вважати неприйнятним. В оригіналі створюється смислове протиставлення: лебідь як символ краси, витонченості та качур як простий домашній птах – піднесене (небесне) напротивагу повсякденному (земному). Напевно, перекладач хотів зберегти чи підкреслити таке смислове протиставлення як Лебідь-Качур.

На нашу думку в такому контексті можливе комбіноване рішення. Порівняйте:

- Несправедливо, – обурився Лонштайн. – скрутити в'язи лебедеві, коли в нас і досі є Качур Дональд Дак! Гай-гай, ви плутаєте птахів.

Отже, збереження культурної специфічності та відтворення в тексті функції інтертекстуального введення активізують сприйняття та осмислення перекладу читачем.

2. рівень речення та частини тексту (цитати, перифразовані афоризми, уривки з текстів інших жанрів);

Acto seguido lo acostaron con más precauciones de lo que habría podido esperarse de ellos, y de paso hirvió el agua para el nescafé y el rabinito dale con lo de las siglas hasta que en la segunda copa de grapa Andrés se le quedó mirando (se esperan informaciones sobre el espectacular secuestro ... entre tanto Mireille Mathieu canta el gran éxito de) y le preguntó broncoso qué [...] [8, p. 305].

Далі Андрес і Лонштайн з найбільшою обережністю, якої можна було сподіватися від них, уклали Мануеля в ліжко і мимохідь зварили окріп для "нескафе", рабинчик подав каву разом з аббревіатурами, і, п'ючи другу склянку грапи, Андрес таки поглянув на них ("... чекають повідомлень про різке викрадення ... тим часом Мірей Матьє заспіває для вас дуже популярну ...") і трохи уїдливо запитав, що [...] [4, с. 353].

Хуліо Кортасар двома реченнями змальовує два плани сюжету: дії персонажів роману та трансляцію новин по радіо. Одночасність двох ситуацій передана цікавим прийомом. Автор розбиває речення, що описує дії персонажів, і поміж його членів вставляє уривок фрази диктора радіо. Речення відокремлюються один від одного графічно (виділення одного курсивом і дужками) та граматично (вживання різного часу дієслів). Завдяки створенню двох планів передається інтерактивність подій у романі, активізується уява читача.

Радіоповідомлення диктора є відкритим вертикальним інтертекстуальним включенням у текст роману. При перекладі не складає труднощів його виявити та зрозуміти, що можливо завдяки графічному та граматичному оформленню, а також ідентичності комунікативних ситуацій в обох культурах. Читач перекладу одразу розпізнає ситуацію, тому немає необхідності пристосовувати включений текст до цільової культури. Крім того, перекладач зберігає відповідне авторське оформлення і, навіть, посилює його – окрім дужок речення додатково виділено лапками.

Отже, схожість комунікативних ситуацій в культурах полегшує відтворення інтертекстуального введення в перекладі, а збереження авторського графічного оформлення допомагає реципієнту адекватно його декодувати.

3. рівень твору в цілому (весь текст побудований на основі інтертекстуальних зв'язків).

Роман "Libro de Manuel" створений на основі прийому текст у тексті. Прийом будується на введенні в оригінальний авторський текст чужого тексту. Це також може бути текст, що створений тим самим автором, але вставлений у твір в якості тексту іншого автора [1, с. 1].

**"L'OSSERVATORE ROMANO"
CONDAMNE SÈVÈREMENT
les enlèvements de diplomats**

Cité du Vatican (A.F.P.). –
L'Osservatore romano a publié
lundi soir un éditorial severe
consacré aux enlèvements et aux
meurtres de diplomates étrangers [...].

*"L'osservatore romano"
Condamne sévèrement les enlèvements
des diplomates*

Хуліо Кортасар руйнує традиційну структуру тексту. У лівій частині сторінки оригіналу розміщена доволі велика стаття французькою мовою. Вона займає ¾ сторінки і розташована подібно до того, як включають до друкованих видань фотографію чи малюнок. Її переклад формується в тексті роману репліками персонажів. Вони виділяються курсивом, що допомагає читачу ідентифікувати ту частину тексту, який представляє зміст статті.

У перекладі введення статті в лівій частині сторінки тільки позначається. Подається її назва, яка взята в рамочку. Сам текст статті вилучений. Її зміст відтворено в перекладі відповідного фрагменту оригіналу, що виділяється різними графічними засобами, не тільки курсивом, але й лапками.

Горизонтальні міжтекстові зв'язки роману перекладачем відтворено. Однак з формального боку інтертекстуальність в оригіналі є більш наочною завдяки фотографічному включенню усієї статті. В той час, як у тексті перекладу вона лише позначена рамочкою із заголовком. Безумовно відсутність статті компенсується її позначенням у денотативній ситуації. Але такі втрати не обґрунтовані, оскільки обмежують поле читацьких трактувань, принаймні для читача, який володіє французькою мовою.

Проаналізований приклад є одним із випадків авторського введення фрагментів чужого тексту в основний текст. Такі випадки потребують подальших досліджень у зв'язку із значним розмаїттям матеріалу чи способів включення.

Отже, неповне формальне відтворення перекладачем авторського тексту може призводити до смислових втрат. Це свідчить про те, що для перекладача важливо не тільки вірно відтворювати зміст, але й дотримуватися форми, що створені автором у тексті.

Таким чином, відтворення інтертекстуальності в романі Х.Кортасара "Libro de Manuel" є суттєвим для збереження авторського задуму. Вона вибудовує в тексті горизонтальний і вертикальний виміри художнього простору; руйнує традиційну структуру тексту; розширює

Х.Кортасар будує роман на зразок книжки в книжці. Вставний матеріал представлений як вигаданим текстом письменника, так і дійсними документами, газетними статтями інших сучасних роману авторів.

Наступний приклад ілюструє спосіб включення до тексту роману публіцистичної статті часів написання роману:

– Bueno, el *Osservatore romano* condena severamente los secuestros de diplomáticos [...] [8, p. 231].

– Гаразд, "Газета *"Osservatore romano"* гостро засуджує викрадення дипломатів" [...] [4, с. 266].

сміслові та структурні рамки роману і водночас поєднує всі часові та просторові виміри в єдину та цілісну художню реальність. У формальному плані інтертекстуальні включення до тексту додаються на трьох рівнях:

1. рівень слів і словосполучень;
2. рівень речень і частин тексту;
3. рівень твору в цілому.

В українському перекладі в основному відтворюються зміст і форма інтертекстуальних включень. Зберігається культурна специфічність, відтворюється комунікативна ситуація і функція включень у тексті. Разом з цим при перекладі спостерігаються деякі порушення в їх формальному представленні, що спрощує світ Кортасара для читача цільової культури. Багатомірність і неоднозначність таких порушень вказує на необхідність подальших більш широких перекладознавчих досліджень.

1. Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос, 2003. – 279 с. 2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, – 224 с. 3. Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память перевод – М.: Азбуковник, 2003. – 298 с. 4. Кортасар Х. Читанка для Мануеля: Роман / Пер. з іспан. П.В.Тарашука. – Х.: Фоліо, 2009. – 412 с. 5. Львовская З.Д. Современные проблемы перевода: Пер. с исп. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 224 с. 6. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с. 7. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с. 8. Cortázar J. Libro de Manuel. – Buenos Aires: Alfaguara, 2005. – 354 p. 9. Discourse and Text. "How discourse is translated". [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/24770073/Discourse-and-Text>. 10. Hatim B. Mason I. Discourse and the translator. – New-York: Longman, 1990. – 258 p.

Надійшла до редколегії 14.09.12

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

О. Малікова, доц.

СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ФРЕЙМУ РЕЛІГІЙНОГО КОНЦЕПТУ *DIVINE LOVE* (на матеріалі англomовного християнського теологічного дискурсу)

*У статті досліджуються особливості дискурсивної реалізації лінгвокультурного релігійного концепту *DIVINE LOVE* в християнському теологічному дискурсі.*

Ключові слова: лінгвокультурний релігійний концепт, християнський теологічний дискурс, фрейм-структура.

*В статье исследуются особенности дискурсивной реализации лингвокультурного религиозного концепта *DIVINE LOVE* в христианском теологическом дискурсе.*

Ключевые слова: лингвокультурный религиозный концепт, христианский теологический дискурс, фрейм-структура.

*The article deals with the peculiarities of discourse realization of lingvocultural and religious concept *DIVINE LOVE* in Christian theological discourse.*

Key words: cultural and religious concept, Christian theological discourse, frame-structure.

*Если жизнь ума есть просвещение познания, а сей свет рождается от любви к Богу:
то хорошо сказано, что нет ничего выше Божественной любви.*

Преподобный Максим Исповедник

Антропологічна парадигма, яка домінує в сучасній лінгвістиці, сприяла зверненню уваги науковців до досліджень взаємозв'язку ментальних, мовних та культурних факторів у процесі осмислення людиною певних фрагментів реальної дійсності. Окреслена проблема належить до предметного кола багатьох наук, у тому числі й лінгвокультурології, яка покликана вивчати вербалізовані одиниці концептуальної картини світу, які визначають особливості менталітету певної спільноти (В.А. Маслова, О.Т. Хроленко, В.В. Воробйов). Концептуальна картина світу інтегрує всі продукти мисленнєвої діяльності людини як національно специфічні "базові моделі світобачення" (О.О. Селіванова, Л.А. Лисиченко, В.А. Маслова). Натомість мовна картина світу фіксує засобами вербального вираження найсуттєвіші для її носіїв прояви власного внутрішнього світу та навколишнього середовища (І.О. Голубовська, О.С. Кубрякова). Таким чином мова розглядається як засіб вираження явищ культури, під якою розуміють сформовані та закріплені історично уявлення соціальної спільноти, виражені у відповідних проявах поведінки та артефактах (М. Кучер, С. Шмід, А.Раймер, М.Ріхтер).

Дискурс є природним середовищем існування концепту. Засоби його вербалізації є особистісною інтерпретацією загального соціокультурного знання про відображуваний концептом феномен. Аналіз концепту як ментальної одиниці передбачає побудову фреймових структур, що репрезентують цей концепт як ментальну структуру.

Вивчення особливостей функціонування концептів у специфічних типах дискурсу вносить уточнення в розуміння феноменології концепту. Тому дослідження теологічної прози християнської лінгвокультури з огляду на проблеми лінгвоконцептології і дискурсології залишається одним із важливих завдань сучасного мовознавства, зокрема релігійного, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Методологічним підґрунтям даного дослідження є застосування інтерпретаційних методик, які дозволяють встановити лінгвокультурний зміст концепту із залученням методики фреймового моделювання значення з опорою на когнітивну метафору як найбільш продуктивний спосіб концептуалізації.

Незважаючи на зростаючий інтерес до теологічного дискурсу, концепт *DIVINE LOVE* ще не був предметом комплексного когнітивно-дискурсивного аналізу, що й визначає наукову новизну даного дослідження.

Об'єктом даного дослідження є концепт *DIVINE LOVE*, а предметом – особливості дискурсивної реалізації засобів вербалізації даного концепту в текстах теологічного дискурсу християнської лінгвокультури.

Матеріалом дослідження слугували проповіді, теологічні статті, твори, афористичні вирази богословів і філософів різних християнських конфесій, зокрема архієпископа Калісто́са Уера, митрополита Антонія Сурожського, священномонаха Серафіма Роуза, доктора історичної теології Джорджа Карея та ін.

Мета дослідження – виявлення семантичних компонентів фреймової структури концепту *DIVINE LOVE* на основі аналізу засобів його вербалізації в християнському теологічному дискурсі.

Концепти, як "кванти знання" (визначення О.С. Кубрякової), виступають фундаментальними одиницями, що посідають центральне місце у метамові мовознавчої науки. Поняття "концепт", засоби його визначення, структура, типи, а також особливості репрезентації в мові знаходяться в центрі уваги сучасних мовознавців (О.В. Александрова, Н.Ф. Алєфіренко, Н.Д. Арутюнова, Л.Л. Баранова, Н.Н. Болдирев, А. Вежбицька, О.Д. Вишнякова, В.І. Карасик, О.С. Кубрякова, Г.Г. Молчанова, М.В. Нікітін, З.Д. Попова, О.Н. Прохорова, І.А. Стернін, Г.Г. Слышкін, В.Н. Телія, Л.О. Чернейко, С.Г. Воркачев, І.С. Шевченко, А.П. Мартинюк, Г.О. Золотова, А.М. Приходько, З.Д. Попова, Л.П. Іванова, О.М. Кагановська, В.І. Карасик, Т.О. Космеда, Д.С. Ліхачев, В.А. Маслова, Т.В. Радзієвська, Ю.С. Степанов, Ж.Делез, Ф. Гваттарі).

Найбільш релевантним для даного дослідження є когнітивно-дискурсивний напрям, оскільки, концепт реально існує лише як ментальний стан індивіда в процесі мисленнєвомовленнєвої діяльності, даний досліднику в одиницях мови, що відбивають усі його грані, актуалізуючись у розмаїтті соціокультурних контекстів [1, с. 10]. Когнітивно-дискурсивний підхід є найбільш продуктивним для даного дослідження ще й тому, що він інтегрує лінгвокультурологічний, семантико-когнітивний і особистісний підхід, згідно якого концепт виникає в свідомості людини не лише на основі словникових значень слів, а є результатом зіткнення цих значень з особистим досвідом людини, тобто концепт виступає посередником між словом та дійсністю (Д.С. Ліхачов, С.О. Аскольдов, О.С. Кубрякова) [3, с.107]. Отже, здійснення плідного і повноцінного дослідження концепту є можливим лише у площині дискурсу де слово живе, розвивається як живий організм і животворна сила. Саме в дискурсі реалізу-

ються основні складові лінгвокультурного концепту: поняттєвої, образної, оцінної та особистісної.

Аналіз особливостей фреймової організації концепту DIVINE LOVE в розмаїтті дискурсивних контекстів здійснюється з використанням дискурсивних методик, зокрема, методики когнітивної інтерпретації значення, яка залучає експлікатури, імплікатури, пресупозиції дискурсу і дає можливість розкрити у повноті як понятійний зміст концепту, так і його образно-оцінної інтерпретації. Методики фреймового моделювання значення з опорою на когнітивну метафору як найбільш продуктивний спосіб концептуалізації використовується в процесі власне концептуального аналізу складових даного концепту. Використання методики дискурс-аналізу в процесі вивчення дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту дозволяє встановити його базові семантичні ознаки, а саме категоризувальні і асоціативно-образні, що відбивають усі стереотиповані знання, уявлення, вірування, образи, оцінки, припущення, упередження, очікування тощо, асоційовані з феноменом, репрезентованим концептом.

Внутрішнє структурування концепту DIVINE LOVE здійснюється за схемою, запропонованою С.А. Жаботинською, яка складається з базисних фреймів, що формують концептуальну мережу інформаційної системи, демонструючи, за словами С.А. Жаботинської, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації і організації вербалізованої інформації про оточуючий людину предметний світ. Як зазначає С.А. Жаботинська, в кожному базисному фреймі – предметному, акціональному, посесивному, ідентифікаційному, компаративному – міститься декілька тематично близьких пропозицій, тип яких визначається відповідно до назви фрейму. Ці пропозиції, або пропозиційні схеми є фундаментальними поняттєвими структурами, які використовуються нашим мисленням як інструмент для обробки інформації. Пропозиційні схеми демонструють основні види зв'язків між предметом і його ознаками, які співвідносяться з традиційними відношеннями між поняттєвими сутностями – метонімією, метафорою, розширенням і звуженням значення [2, с. 11-12].

Лінгвокультурні релігійні концепти являють собою базові одиниці релігійної картини світу (релігійної свідомості), в яких фіксуються цінності як окремої мовної особистості, так і лінгвокультурної релігійної спільноти в цілому. Лінгвокультурний релігійний концепт можна також визначити як одиницю релігійної картини світу що є продуктом інтеріоризації релігійних, зокрема теологічних текстів і спілкування з віруючими, і володіє сакральним змістом, відбиваючи ціннісні характеристики знань про відповідний фрагмент картини світу.

Лінгвокультурні концепти вищого рівня – світоглядні універсалії (віра, надія, любов) функціонують в різних типах релігійного дискурсу, який відображає релігійну сферу свідомості. Занурення в культурно-мовне середовище надає складному семантичному утворенню статус лінгвокультурного концепту. Занурення концепту ЛЮБОВ у середовище англomовної християнської лінгвокультури надає даному концепту статусу лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE, який є одним із дискурсотвірних у концептосфері християнського теологічного дискурсу. Цей концепт є однією з трьох концептуальних домінант, що пронизують християнський англomовний теологічний дискурс на семантичному, лексичному, асоціативному, системно-мовному й текстовому рівнях. Божественною любов'ю пронизані всі тексти Священного Писання, починаючи вже з першої книги Буття, оскільки любов – це організуючий початок і рушійна сила всіх подій, які описані в Біблії. Тож, любов

є інтегральною складовою ідейно-змістовного і структурно-організаційного плану Книги Книг.

Теологічний дискурс християнської лінгвокультури є своєрідним біблійним метадискурсом, основним призначенням якого є розкриття сутності Євангельських істин і настанов, основою яких є любов. Християнська релігія – це релігія любові. У даному дослідженні розкриття концептуально-семантичної сутності лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE здійснюється за біблійною схемою: Любов Бога до людей; Любов людей до Бога; Любов людей до оточуючих людей. Зазначимо, що слова *divine*, *biblical*, *Christian*, які використовуються у сполученні зі словом *love* ми розглядаємо як синоніми. Ці слова входять до складу словосполучення, яке є ім'ям досліджуваного концепту. Аналіз функціонування цих слів у християнському теологічному дискурсі свідчить про те, що вони містять одну і ту саму концептуальну сутність.

Основні різновиди біблійної любові (*true biblical love*), покладені в основу фреймової структури лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE: I. GOD'S LOVE FOR US; II. OUR LOVE FOR GOD; III OUR LOVE FOR OTHER PEOPLE і знаходяться у відношеннях причина-наслідок, оскільки любов Бога до людей є причиною виникнення любові у відповідь до Бога і до людей. Така любов є Божественною за своєю природою, оскільки її джерелом є Бог. Про діалектичну єдність між здатністю людини любити Бога та людей згадує Преподобний Максим Сповідник, у творчості якого тема Божественної любові є провідною: "...не любящий ближнего не соблюдает заповеди: а не соблюдающий заповеди не может любить Господа" (Преподобный Максим Исповедник "Главы о любви").

Використання ідентифікаційного базисного фрейму для структурування семантичного наповнення слотів фрейм-структури лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE на кожному із зазначених рівнів дозволяє зробити наступні спостереження.

Ідентифікаційний фрейм, де дві предметних сутності об'єднуються зв'язкою *є* (*is*), моделює відношення "ДЕХТО/ДЕЩО-ідентифікатив є "ДЕЩО-ідентифікатор", які представляють собою узагальнену ідентифікаційну схему. Ці відношення моделюються за пропозиційними схемами специфікації і генералізації. Слот, який формується за пропозиційною схемою специфікації [DIVINE LOVE (ідентифікатив) є ДЕХТО/ДЕЩО (специфікатор)], співвідносить ідентифікатив з варіабельним таксоном, який уточнює характеристику ідентифікатива і переводить поняття про нього у більш конкретний план. Слот, який формується за пропозиційною схемою генералізації [DIVINE LOVE (ідентифікатив) є ДЕХТО/ДЕЩО (генералізатор)] співвідносить ідентифікатив з варіабельним таксоном, який узагальнює характеристику ідентифікатива і переводить поняття про нього у більш абстрактний узагальнений план.

На першому рівні фреймової структури досліджуваного концепту

(GOD'S LOVE FOR US) зазначені слоти ідентифікаційного фрейму заповнюються прикладами, які підтверджують, що любов Бога до людей є причиною виникнення любові у людей до Бога та один до одного. Любити Бога і людей означає виконувати Божу заповідь, оскільки любов Бога врятувала людей від гріховного рабства і тому у відповідь вона вимагає від людей покорі, виконання Закону Божого, Закону Любові: **First comes God's love for us. In the Old Testament, God loves Israel and rescues her from slavery. Though this love may involve discipline and judgment, yet he has sworn never to give her up. The people of Israel, for their part, are**

commanded to love God with all their powers, along with their brother-Israelites and the foreigners among them (1, p.167). Тож, у біблійному розумінні любов до Бога ототожнюється з виконанням Його заповіді: *In the Bible it is a fact that loving God is equated with obeying His Word. The two are inseparable.* (2)

Християнський теологічний дискурс відзеркалює біблійне розуміння Божественної любові, сутність якої полягає у жертвності, милосерді, щирості, позбавленні егоїзму. Біблеїсти зауважують, що під час перекладу Біблії з грецької мови на англійську для перекладу грецького слова *agape* (*agape* – God's Love) перекладачі використовували поруч зі словом любов і слово благодійність (*charity*) з метою висвітлення такої властивості любові Божої як благодійність, милосердя: *This was meant to reinforce the idea that agape is a selfless, giving love. God's Love is unselfish and unconditional. Now we know what is meant by Christian love. Now we know what to strive for...* (3)

У Святому Письмі слово "любов" означає жертвність: *The primary meaning of the word "love" in Scripture is a "purposeful commitment to sacrificial action for another."* Дослідники зазначають, що іменник "Agape" та дієслово "Agapao" грецького походження використовувалося у Святому Письмі для визначення Божественної любові, яка є жертвною за своєю природою: *This word is a verb used to describe God's divine love. This is the action of totally being committed to the well being of others without regard for their worthiness even unto death. That love was demonstrated by Jesus when He suffered and died for our sins. We, as Christians, are show that unselfish love to others.* (2) Біблійним прототипом наведеного висловлювання є слова Апостола і Євангеліста Іоанна: *"For God so loved the world, that he gave his only begotten Son, that whosoever believeth in him should not perish, but have everlasting life."* (John 3:16): *God's love towards us, His estranged creation, is graphically depicted in the sacrifice He made on our behalf. "Greater love has no one than this, that he lay down his life for his friends"* (John 15:13).

Як бачимо, Вітхозавітне розуміння Божественної любові значно доповнюється і розширюється Новозавітним, де вся повнота любові Божої до людей розкривається в особі Божественного Сина, Ісуса Христа, Його житті, хресних стражданнях, смерті та воскресіння: *In the new Testament the fundamental fact is that God is love, and that there is a richness of love within God. Jesus is the father's "beloved Son", "the only Son" and the son loves the Father. Out of that love flows the divine love for mankind, which shows itself in the coming of Jesus and particularly in his death. The cross is an expression of God's love; in no way is it the action of vindictive deity. The life, death and resurrection of Jesus are part of one loving rescue operation.* (1, p. 167) У своїй проповіді митрополит Антоній Сурожський наголошує, що у Старому заповіті любов міцніше смерті, а в Новому заповіті Божественна любов знищує смерть: *The Holy Scripture says that love is stronger than death. Indeed it is not only stronger than death, it is beyond the death, because it has placed itself by its fullness, its power, its intensity in the realm of the resurrection, in the realm of eternal life. And this is why love is capable of final sacrifice, not only of giving and of receiving but of laying down one's life, because this life, if it is given, is also possessed in its fullness. It is plenitude of life which finds expression in final sacrifice.* (4) Думка про те, що Божественна любов є величезним даром є провідною у працях богословів: *The words "Divine Love" have been used in many contexts to convey different meanings.*

But in the context of our Heavenly Father, Divine Love is the greatest gift in all the universe. It transcends all else that can assist humankind fulfill their dreams of happiness and have them resolved within themselves. God's Divine Love is the one thing in all of God's infinite universe that can bring about eternal life and everlasting happiness in the Celestial Kingdom. (5)

На основі аналізу наведених прикладів можна виділити корпус мовних одиниць різних мовних рівнів, які заповнюють слоти ідентифікаційного фрейму за схемою 1) специфікації і 2) генералізації відповідно на першому рівні фреймової структури досліджуваного концепту: 1) *the coming of Jesus Christ and His death, rejoicement, paying the cost upon the cross, plenitude of life, fullness of life, the greatest of gifts, the sum of all grace; the life, death and resurrection of Jesus Christ; Divine love can bring about eternal life and everlasting happiness in the Celestial Kingdom; the greatness of His gift when He gives us His Son;* 2) *the divine love for mankind, the action of vindictive deity, loving rescue operation, the realm of resurrection, the realm of eternity, the cross is an expression of God's love, final sacrifice.*

На другому рівні фреймової структури досліджуваного концепту (OUR LOVE FOR GOD) слоти ідентифікаційного фрейму заповнюються прикладами, які підтверджують, що любов людини до Бога виникає у відповідь на прояв любові Бога до людини і має маніфестуватися у виконанні всіх Божих заповідей. *But Jesus endorses the great commandment, "You shall love the Lord your God..." And in John's gospel he emphasizes that we show our love for God by obeying Him.* (1, p.167). *If we will make it good indeed that we love God, we must keep His commandments; we must not keep one but all; it must be universal obedience fetched from the heart-root, and that out of love.* (6) Зазначимо, що слово "commended" походить від грецького слова "sunisthmi" (soon-is-tay-mee), яке позначає "to place together" or "to introduce one to another." Біблійне розуміння любові відрізняється від секуляризованого, оскільки любити Бога у біблійному розумінні (як у Старому так і у Новому Заповітах) означає виконувати закон Божий: *To love God is to love and obey His word – His law – His commandments. In other words, love is lawfulness. Such a thought seems contradictory to our worldly concept of "love," which reveals our unbiblical thinking on this matter. David understood the relationship between God's law and demonstrating genuine love for God. Note David's words in Psalm 119: "Oh, how I love your law" (vs. 7). "I reach out my hands for your commandments, which I love..." (vs. 48). Should this not be true of us under the New Covenant? (7)*

Архієпископ Калістос Уер наголошує на важливості для людини встановлення особистих відносин з Богом, що стає можливим коли людина здатна сприймати Бога не як абстракцію, а як живу особистість. Основою таких відносин є віра: *Faith, then, signifies a personal relationship with God; a relationship as yet incomplete and faltering, yet none the less real. It is to know God not as a theory or an abstract principle, but as a person.* (8, p.45) Ставлення християн до Бога як до живої особистості засновано на Християнській доктрині про Боговтілення (що була проголошена на 1-му Єфеському Єкуменічному Соборі у 325), згідно з якою Ісус Христос є абсолютним Богом і абсолютною людиною, Другою Іпостассю Пресвятої Трійці. Тому для християн любов Бога ототожнюється з люблячим Ісусом, який є конкретною, реальною історичною особистістю. На цей факт звертає увагу доктор теології М. В. Хофман, розмірковуючи про різницю між християнською і мусульманською концепціями Божественної любові *"Divine Love, faithfully having*

become visible in Jesus Christ, is the way towards hope for mankind." To put it another way, Jesus Christ is the essence of Christianity – not an idea, not a programme, not an ideology, but a person (9). На основі аналізу наведених прикладів можна виділити корпус мовних одиниць різних мовних рівнів, які заповнюють слоти індифікативного фрейму за схемами 1) специфікації і 2) генералізації відповідно до другого рівня фреймової структури досліджуваного концепту: 1) *we must not keep one but all commandments, universal obedience fetched from the heart-root, and that out of love, personal love to God, we show our love for God by obeying Him, personal relationship with God; to know God not as a theory or an abstract principle, but as a person.* 2) *obedience, the great commandment, lawfulness.*

На третьому рівні фреймової структури досліджуваного концепту (OUR LOVE FOR OTHER PEOPLE) слоти ідентифікаційного фрейму заповнюються прикладами, які підтверджують, що здатність любити інших людей зароджується в серці людини як відповідь на любов Божу, є результатом і наслідком прояву любові Бога до людей: *Then there follows our love for other people. The Bible stresses that our love for our fellows is in the way of a response to the love of Jesus; ... It is a response to the Spirit within us; It is a response to our being united to Christ as branches are connected to the stem of a vine. Love is His fruit* (1, p.167). Більш того, здатність людини любити людей і ставитись до них як до дітей Божих підтверджує здатність людини любити Бога, адже любов людини до Бога уможлиблює любов людини до інших людей: *What does it mean to "love your neighbor" in the way Jesus commanded us? What does genuine love look like? First of all, I cannot show true love to my neighbor without first loving God. For this reason, the unregenerate are unable to truly love their neighbor, because they do not love God. Paul says that it is possible to give all one has to the poor and even sacrifice his life, but have not love. How do we know that we love our brothers and sisters in Christ? John says, "By this we know we love the children of God, when we love God and keep His commandments" (1 John 5:2). Once again, we find the "C" word. It's inescapable. In order to love my brother, I must obey the commandments of God, as opposed to obeying my own corrupt ideas, as to what determines love.* (2) Любов до людей – це Євангельська заповідь, яка не підлягає обговоренню і тому її виконання є можливим: *Perhaps the most striking aspect of the Bible's teaching on love is that it is presented as a command. It is not primarily a matter of feeling or liking or talking. It has to do with the will. If love is commanded, then to love our brethren or our neighbour or even our enemy is not something which is up for negotiation. If it is commanded then it is possible* (1, p.167). Християнська братська любов є святою, оскільки заснована на щирому бажанні вищого блага для ближнього, що знаходить вираження у підбадьоренні на шляху праведності та нагадуванні слова Божого: *"Christian brotherly love is a holy thing, and not a fleshly sentiment or a loose indifference as to the path we are treading. The exercise of love is to be in strict conformity to the revealed will of God. To love my brother is to have his highest good at heart; to encourage him in the path of righteousness and bring him into remembrance of God's Word.* (10) Християнська любов – це не почуття, а спосіб життя: **Christian Love – Not a Feeling, a Lifestyle** So, what do these scriptures regarding "Christian love" really mean? Is it a warm fuzzy feeling? I don't have a warm fuzzy feeling for everyone I meet, Christian or otherwise – does that mean I'm not saved? No, a "warm fuzzy feeling" is not the biblical definition for

"love". So, what is the Biblical definition for love? Let's search the Scriptures and find out... **Christian Love – Selfless & Giving Love.** *Christian love is giving to others those things that you would want them to give you if you were in their situation – and it's doing so even if they can't pay you back. In fact, it's doing so especially if they can't pay you back! Christian love is respect for others. It's mercy. It's charity. Christian Love – Christ's Commandment.* Любов є ознакою і характерною рисою учнів Христа: *What's at the heart of Christian love? Jesus said, "By this all will know that you are My disciples, if you have love for one another" (John 13:35). John, inspired by the Holy Spirit, once wrote, "We know that we have passed from death to life, because we love the brethren. He who does not love his brother abides in death" (1 John 3:14). And "by this we know that we love the children of God, when we love God and keep His commandments. For this is the love of God, that we keep His commandments. And His commandments are not burdensome" (1 John 5:2-3).* (11)

Біблійна, християнська любов заснована не на емоціях, а на волі людини, тобто вона є актом вільного і свідомого волевиявлення: *Biblical love of the Lord and for those around us is a matter of one's will....of having the will to love others because Christ loved us. Biblical love will motivate you serve others....no matter what the circumstances, it will sail you through discouragements, and dark times that every believer will go through. It has to do with the will. Yet, it is not automatic...it is some we are to "put on." Paul in Romans 13:8, said to "owe no man anything but to love one another." In verse 10, God tells us "Love worketh no ill to his neighbor: therefore love is the fulfilling of the Law." What is the "amour of light?" It is love...true biblical love that puts the heart in us to live for Christ and serve Him.*

Біблійна, Божественна любов заснована на істині: **Biblical love is based on truth.** *"For God so loved the world, that he gave his only begotten Son, that whosoever believeth in him should not perish, but have everlasting life." John 3:16. This is the truth to all who will by faith received Christ Jesus as their Savior. Love then is based on truth...not emotion.* (2) Божественна любов є абсолютною, заповіддю, дією, а не словами, вона позбавлена егоїзму, є ознакою присутності благодаті Божої і характерною ознакою християнського життя: **Divine or Biblical Love is the opposite of selfishness.** *As Paul puts it, love "is not self-seeking" (1 Corinthians 13:5). That is why so much emphasis is made in Scripture on not merely loving "with words or tongue but with actions and in truth" (1 John 3:18). One may claim to desire another's best interests and still act selfishly. Genuine love will be demonstrated by action wherever that is possible, even if the action is spending your time in prayer for that individual. Also implied by this part of the definition is that loving is a matter of choice. Nothing is said about feeling warm toward the other person, though that may and should be something that follows or is worked on. Love is a command. God's commands are to be obeyed, whether we "feel" like obeying them or not. Love is not a relative thing. It is an absolute standard, a Christian grace that must and will be evident in a Christian's life.* (12) Найвищий ступінь прояву християнської любові – це любов до ворогів. Хоча така заповідь для більшості людей є незбагненною, любов до ворогів також заповідана Богом християнам, оскільки, за християнським віровченням, відсутність такої любові позбавляє людину душевного спокою і в решті решт благодаті Святого Духу. Святий Сілуан Афонський наголошував на необхідності придбання Божого дару любові до всіх

людей без винятку: *"Peace in our souls is impossible unless we beg the Lord with all our hearts to give us love for all men. The Lord knew if we did not love our enemies, we should have no peace of soul, and so He gave us the Commandment, 'Love your enemies.' Unless we love our enemies, we shall only now and then be easy, as it were, in our souls; but if we love our enemies, peace will dwell in us day and night."* (6). Важливою рисою любові, яка має Божественну природу, є те, що вона є ознакою церкви. Як зазначає Тарас Борозенець, церква є втіленням всієї Пресвятої Трійці, яка таємно відображає у всіх аспектах свого буття єдність любові Трьох Божественних іпостасей. Пресвята Трійця є абсолютною любов'ю, якою живе церква Христова [4, с.173]. Ця думка знаходить підтвердження у багатьох теологічних творах: *The church is to be marked by the unity of God the Trinity. Our life together is to reflect that same love, mutual delight and other-person-centredness that characterizes the relationships of the Father, Son and Spirit. And as the world looks on, it will see what appear to be all sorts of irregularities, deviations from the normal paths of behaviour: Christians showing unworldly care and concern for one another. Hearts, wallets and homes cheerfully opened to help those in need. Those from backgrounds you wouldn't normally see together enjoying their unity in Christ. Believers very different from one another but lit by a love of meeting together, of praising their Saviour and taking his word to heart. All these things should be deeply curious irregularities to a watching world: lines of behaviour that do not move in the directions people have come to expect. An orbit of life that is unmistakably different. Instances of deep love that indicate beyond doubt the gravitational pull of a greater and unseen presence. An undeniable sign that this community of believers is being held together by nothing less than a love that is divine in origin. The spectator who begins to extrapolate from these earth-bound irregularities will, in the end, be directed to the perfect heavenly analogue of them all. The only explanation for a church like this can, ultimately, only be the reality of God the Trinity.* (13)

Думку про те, що любов є ознакою церкви розвиває доктор Історичної теології Джордж Карей у творі *"The Christian love"*, наголошуючи, що християнське життя – це не етична система поведінки, а стиль життя, сповненого дієвої любові, що знаходить прояв у виявленні співчуття, непам'ятуванні образ, шуканні примирення тощо, оскільки за словами Ісуса Христа, його учні відрізняються тим, що мають любов між собою: *Love is the mark of the church. The world is to know the disciples of Jesus not by their zeal or doctrinal purity but by the love they have for one another. Love has to be incarnated. Christian living is not a matter of working out an ethical system. There is always a specific person, here in front of you, in a concrete situation. Christian Love is a matter of action. It shows itself in a thousand different forms – in not being snobbish, in not keeping a score of wrongs, in weeping with those who weep, in encouraging, in giving up your "rights", in speaking out, in working together, in seeking reconciliation. It is the "more excellent way"* (1, p.167).

Річ Дім у статті *"The Greatest love"* наголошує, що саме любов Бога, яка розкрилась в особі Ісуса Христа, зробила учнів Христа здатними до найвищого прояву християнської любові, яка є Божественною за своєю природою, до вільної жертвовної любові по відношенню до людей: *It is the love of God in Christ that allows His disciples to voluntarily give up their own lives for others.* На підтвердження цієї думки автор наводить слова Апостола і Євангеліста Іоанна, які є біблійним

прототипом визначення найвищого ступеню християнської любові: *Greater love has no one than this, that he lay down his life for his friends.* (John 15:13). Зразок такої любові показав Ісус Христос: *Jesus Himself fulfilled this greatest love by dying for us so that we could be forgiven of all our sins and have fellowship with God.* Тож, учні і послідовники Христа повинні наслідувати цей зразок: *This example of the extreme love of God is to apply to those who follow Jesus Christ. This is how we know what love is: Jesus Christ laid down His life for us. And we ought to lay down our lives for our brothers* (14). На основі аналізу наведених прикладів можна виділити мовні одиниці різних мовних рівнів, які заповнюють слоти ідифікаційного фрейму на третьому рівні фреймової структури досліджуваного концепту за схемами 1) специфікації і 2) генералізації відповідно: 1) *not a matter of feeling or liking or talking, it has to do with the will, laying down one's life, seeng in men heavenly immortality, not being snobbish, not keeping a score of wrongs, weeping with those who weep, encouraging, giving up your "rights", speaking out, working together, seeking reconciliation; a love of meeting together, of praising their Saviour and taking his word to heart, we ought to lay down our lives for our brothers* 2) *a response to our being united with Christ, a response to the spirit within us, love without discrimination, charity, commandment, a mark of church, a mark of wonderful transformation.*

Отже, використання базового ідентифікаційного фрейму як інструменту обробки мовного матеріалу дало можливість створити трьох-рівневу фреймову структуру лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE LOVE і дослідити особливості семантичного наповнення слотів ідентифікаційного фрейму відповідно до пропозиційних схем специфікації і генералізації. Використання особистісного підходу до аналізу концепту із залученням методики когнітивної інтерпретації дискурсу дало можливість вилучити корпус мовних одиниць різних мовних рівнів (слова, словосполучення, інфінітивні і дієприкметникові звороти, речення), які, відбиваючись у духовній і культурно-релігійній свідомості богословів і філософів різних християнських конфесій, висвітлюють різноманітні грані (ознаки) і розкривають концептуально-семантичну сутність досліджуваного концепту у християнському теологічному дискурсі, яку коротко можна сформулювати таким чином. Старозавітне розуміння Божественної любові значно розширене і поглиблене новозавітним. Християнське (Біблійне) розуміння любові передбачає розвиток таких християнських чеснот як терпіння, прощення, смирення, самозречення, відданості, співчуття, милосердя тощо. Божественна любов позбавлена егоїзму, марнославства, користі, це любов, не за що-небудь або чому-небудь, це любов-прощення, любов-страждання і любов-співстраждання, любов-співчуття, любов-саможертвність, любов-відповідь. Саме така любов уподібнює людину Богу, робить її краще, чистіше, прекрасніше, наближуючи її до Бога. Благородне смирення, яке вимагає великої сили духу і душевної чистоти, є рушійною силою Божественної любові. Отриманню божественного дару любові передують довготривала і болісна робота спрямована на духовне вдосконалення людини. Людина, яка здатна до християнської любові, *Homo amans*, вважається обдарованою всіма дарами Святого Духа, оскільки дар любові є найвищим, який вміщує всі інші.

Перспективним вважаємо розгляд семантичного наповнення фрейм-структури лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE LOVE із залученням інших базисних фреймів як інструментів обробки мовного ма-

теріалу, зокрема компаративного, предметного, посесивного і акціонального.

1. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі // Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 206. – № 725. – с. 9-12. 2. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лингвистичні студії. Вип. II. Черкаси: "Січ", 1997. – с. 3-11. 3. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с. 4. Тарас Борозинець. Теологическая диалектика сущего. Философские главы. – Киев, 2010. – 251с.

Джерела ілюстративного матеріалу. 1) Gorge Carey, "A year with the Bible", "Christian love", 2) Cooper Abrams "The Biblical meaning of love" <http://bibletruth.org/msg38.html>, 3) <http://www.allaboutphilosophy.org/gods-love.htm>, 4) Митрополит Антоній Сурожский "The meaning of Christ's commandment of Love" http://www.metropolit-anthony.org.ru/eng/eng_246.htm, 5) <http://www.allaboutphilosophy.org/gods-love.htm> 6) The Golden Treasury

of Puritan Quotations, edited by I. D. E. Thomas, 7) Don Walker "The Meaning of Biblical Love" http://www.preteristarchive.com/PartialPreterism/walker-don_pp_05.html, 8) Kalistos Ware, "The Orthodox way", cambridge university press 2001. – 245p., 9) Dr. Murad Wilfried Hofmann "Differences between the Muslim and the Christian Concept of Divine Love" <http://tr.bibliyotek.com/indir/pdf/murad-wilfried-hofmann/>, 10) A.W.Pink Christian Colligation of Apologetics Debate Research The Contrast Between Pagan and Christian Concepts of Charity Evangelism http://www.christiancadre.org/member_contrib/cp_charity.html, 11) <http://www.allaboutphilosophy.org/gods-love.htm> 12) the christian-graces-definition-of-love/A Thimble-full of Theology for Daily Living September 23, 2007 The Christian Graces – Definition of Love By thimblefulloftheology Staff pastor of an evangelical church in Collierville <http://thimblefulloftheology.wordpress.com/2007/09/23/> 13) "Philosophy and Christian Theology" Aug 9, 2012 <http://www.godandscience.org/love/greatest.html>, 14) Rich Deem "The Greatest love" <http://www.godandscience.org/love/greatest.html>.

Надійшла до редколегії 14.09.12

Н. Марченко, доц.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ "МОВА – КУЛЬТУРА – СУСПІЛЬСТВО" У СУЧАСНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглянуто взаємозв'язок понять "мова – культура – суспільство" у сучасній мовній картині та в життєдайності індивідуума й суспільства в цілому. Особлива увага приділяється взаємодії цих понять у мультикультурному суспільстві, в якому комунікація між індивідуумами визначається впливом як мовних, так і позамовних чинників.

Ключові слова: комунікація, мова, мислення, міжкультурні контакти, свідомість, функції мови.

В статье рассмотрена взаимосвязь понятий "язык – культура – общество" в современной языковой картине мира и в жизнедеятельности индивидуума и общества. Особенное внимание акцентируется на взаимодействии этих понятий в поликультурном обществе, отношения в котором между индивидуумами поддаются значительному влиянию как лингвистических, так и экстралингвистических влияний.

Ключевые слова: коммуникация, язык, мышление, кросскультурные контакты, сознание, функции языка.

The article deals with the interconnection of conceptions "language – culture – society" by the vital activity of person and society. It had been attracted the attention on the interconnection of these conceptions in the cross-cultural society, which relations between the persons come under linguistically and extra linguistically factors influence.

Key words: communication, language, mind, cross-cultural contacts, consciousness, functions of language.

"Мова – прадавня поезія"
М. Мюллер

Мова як головний засіб спілкування у межах окремих етнічних спільностей і як форма реального існування свідомості не лише для індивідуума, а й для суспільства є знаряддям мислення індивідуума, що здійснюється у всіх формах і структурах, в яких закріплено й узагальнено пізнавальний та соціально-історичний досвід людства. Мова та мислення як діалектична єдність процесу відображення людської діяльності функціонують через зіставлення, перетворення та взаємозв'язок пізнавальних образів у свідомості індивідуума. За допомогою мови, мислення та певних символічних значень штучно створюється середовище існування [4, с.233], під яким розуміється поняття "культура". Уже тривалий час у мовознавчій думці ведуться дискусії стосовно співвідношення понять "мова" та "культура" у життєдіяльності людини, а останнім часом до цієї дискусії додалося ще й поняття "суспільство", хоч з початку існування наукової думки переважно більшістю мислителів ці поняття трактувалися як невід'ємні чинники життєдіяльності людини, попри те, що їх намагалися розглядати окремо, що залежало, переважним чином, від "панівної" світоглядної позиції у тому або іншому суспільстві, оскільки суспільство як сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, окрім того, що має спільну територію, визначається ще й загальними **культурними цінностями** та соціальними нормами, що характеризуються **соціокультурною ідентичністю** її членів [4, с.118]. Мовознавець І. Голубовська, узагальнюючи існуючі у мовознавстві точки зору, визначає такі концепції співвідношення "мови" та "культури":

– Мова як суверенний культурі феномен, як певне автономне щодо культури утворення;

– Мова як складова, інтегративна частина культури;

– Мова як знаряддя культури, її духовний інструмент, що формує свого носія, нав'язує останньому зафіксоване у мовних формах бачення світу, визначає образ мислення й почуттів користувача мови [3, с.84]. Як бачимо, мова як основний засіб спілкування є відображенням пізнавального світогляду людини у всіх його вимірах. У тріаді "мова – культура – суспільство" взаємозв'язок цих понять – нероздільний, оскільки вони не можуть існувати один без одного. Мова є відображенням і культури, і суспільства, як і кожна культура, так і кожне суспільство відрізняється від собі подібних понять насамперед за допомогою мови, що й визначає **актуальність** даного дослідження, в якому розглядаються "невидимі" переплетіння у співвідношенні "мова – культура – суспільство". Прикладом такого взаємозв'язку може послужити одне з тверджень Юргена Хабермаса, який розглядав з погляду філософії лінгвістики еквівалентність трьох основних функцій мови та їх спільного походження, що можна порівняти із зазначеним угорі співвідношенням. Філософ пише, що "в елементарних мовленнєвих актах віднайдена структура з трьома перехресними компонентами: пропозиційний компонент – для опису існуючого порядку речей (або згадування про нього); ілюкутивний компонент – задля встановлення міжособистісних відносин; і, нарешті, мовний компонент, що висловлює наміри учасників діалогу", тобто – комунікантив. "Комплексне пояснення з позиції теорії мовленнєвого акту цих лінгвістичних функцій", пише далі науковець, "має наслідки, що стосуватимуться:

а) теорії розвитку значення слів;

б) онтологічних передумов комунікативної теорії;

в) самого поняття раціональності...";

а вони – ці три пункти – "г) безпосередньо стосуються не лише нового напрямку в критиці інструментально-

го розуму, а й, певною мірою, визначають його" [11, с.322]. Те ж саме можна сказати і про взаємозв'язок трьох важливих чинників комунікації людини – мову, культуру і суспільство. Отже, "пропозиціональний компонент" як **культура** (опис), "ілокутивний" як **суспільство** (налагодження стосунків, або ж комунікація) і "мовний" як **мова** (головний засіб спілкування) – у нерозривній єдності впливають на функціонування мови і мислення людини у їхньому процесі відображення дійсності людиною як суспільним суб'єктом пізнання і практичної діяльності, оскільки пункт б) у своїй суті суперечить поняттям пункту в), які, в свою чергу, і намагаються створити інструментальний розум, що суперечить, передусім, естеству людини, її розвитку, головним засадам суспільства та суперечить культурі людини й суспільства в цілому. Адже під поняттям "**комунікація**" на початковому етапі розвитку наукової думки мався на увазі процес обміну знаками між людьми, що визначався наявністю адресанта-комунікатора, адресата, певної системи кодів та їхньої системи передачі інформації від адресанта до адресата, наявності контексту та змісту, тобто – предмету комунікації. Вся ця структура процесу комунікації вимагає від індивідуума володіння тими пізнавальними навиками, які можуть існувати лише у його свідомості, а концепт "онтологічний" тлумачить явища об'єктивної дійсності, існування яких відбувається незалежно від свідомості індивідуума, а поняття "раціональність" визначає можливості пізнавальних засобів людської свідомості в їхньому відношенні до світу. Концепт "онтологічний передумови комунікативної теорії", навпаки, сприяє розробці інструментального розуму, що може вважатися прагматичним напрямом розвитку людини, однак суперечить її естеству, оскільки людина як вищий ступінь у розвитку живих організмів володіє розумом як вищою формою інтелектуальної діяльності, що полягає в усвідомленому оперуванні поняттями. Та й Олександр Потебня зазначав, що "без свідомості не міг існувати б ні зв'язок між людьми, не відбувалося б ніякого поступу вперед... свідомість твориться за допомогою слова і мистецтва" [6, с.58]. З свого боку, людина як одиничний суб'єкт і в спільності собі подібних безпосередньо й опосередковано впливає на всі три складові життєдіяльності суспільства, що нині й намагаються пояснити з наукового погляду. Доведена істина, що без мови не могли б бути висунутими будь-які теорії, гіпотези і т. д. На рівні свідомості чи підсвідомості всі розуміли роль мови людини, тому й вивчали її різні сторони розвитку, існування і функціонування, що й стало набутком мовознавства, яке не тільки спромоглося описати й проаналізувати всі ті явища в мові, творцем яких є людина, а й ствердити думку, що всі процеси життєдіяльності людини пов'язані з її мовою та її свідомістю як найвищими формами відображення матерії. Мова нероздільно пов'язана із життєдіяльністю суспільства, основним виразником якого є матеріальна та духовна культура. Цим і пояснюється "утвердження антропоцентричної лінгвістики" [3, с.8] в парадигмальній переорієнтації сучасного мовознавства, яке "остаточно перетворюється з описової в пояснювальну науку" [3, с.20]. Антропоцентризм як головний методологічний принцип сучасної багатогалузевої лінгвістики включає до свого розгляду теорію мовної комунікації, намагається відповісти на запитання, поставлене тим же Ю. Хабермасом, стосовно того, "чи не приведе поява таких понять, як "комунікативна дія" і "трансцендентна сила універсальних претензій на мовленнєвий вираз", до відродження ідеалізму, несумісного з натуралістичними доказами історичного розвитку людства" [11, с.331], оскільки навіть "раптовий "союз" філософії практики з лінгвістикою не став причиною зміни парадигм.

Суб'єкти, які говорять, є господарями або слугами своїх мовних систем. Вони або творчо використовують мову як відображення способу мислення для інноваційного розуміння власного світу, або блукають посередині такого лукавого змінного горизонту світу, і світ використовує мову для розуміння самого себе. В цьому випадку, мова – це або середовище, що створює умови для творчої практики (Касторіадис), або ж диференційований підхід до подій (Хайдеггер, Дерріда) [11, с.327-328]. Отож, мова як основа культури будь-якого суб'єкту суспільства та групи суб'єктів у їхньому бутті, виконує свою **духовну (життєдайну)** функцію у тому ж таки суспільстві. Мова є основою суспільства, одним із головних виразників системи зв'язків і відносин між людьми, що складаються в процесі їхньої життєдіяльності, виконуючи при цьому комунікативну, когнітивну, мислеоформлювальну, експресивну, імпресивну, інформаційну, естетичну, фатичну, охоронну та функцію міжкультурного спілкування.

За час історії розвитку людства науковцями було визначено три рівні існування культури у світоглядному усвідомленні людини. І якщо в радянські часи в основі поняття "культура" розглядалися надбання суспільства у формі сукупності практичного, матеріального і духовного понять, то нині вважають, що культура є набагато складнішим і індивідуалізованішим явищем, а **суспільства** є нині **мультикультурними**, або **полікультурними**. Відомо, що матеріальна культура будь-якого суспільства складає основу матеріальних цінностей індивідуума та суспільства і має спільні ознаки, які сприймаються так або інакше індивідуумами інших суспільств, будь-то вони – мультикультурні чи монокультурні. А духовна культура індивідуума будь-якого суспільства є відображеннями пізнавальної, творчої, естетичної діяльності однієї людини, складає основу її соціальних і індивідуальних цінностей, переважно цього ж суспільства, і передусім володіє усіма ознаками самотності, утворюючи у своїй сукупності етнокультуру. Індивідуалізація культури, як ми розуміємо, спрямована, насамперед, на кожного індивідуума суспільства. З одного боку, культура як явище не є його природженим утворенням, а передається через навчання, тобто через пізнавальні здобутки людини – як у глобальному вимірі, так і в етнічному – і таке явище можна вважати і мультикультурним, і монокультурним. З іншого боку, культура розвивається, змінюється, відтворює часовий простір, володіючи при цьому всіма ознаками історичності – існуванням традицій, ритуалів, форм суспільної діяльності, притаманних тому або іншому етносу, і є монокультурною або ж складає основу етнокультури. Будь-яке культурне середовище вказує також на монокультурні засади того або іншого суспільства, якщо навіть таке суспільство складається з представників декількох етносів, оскільки вони в своїй сукупності є представниками своєї культури і, по-перше, намагаються дотримуватися традиційних принципів буття етносу, а, по-друге, дотримуються певних принципів буття титульної нації суспільства, членами якого вони є. Проживаючи на території країни, де існують ті або інші традиції, кожен представник того або іншого етносу, по-перше, вивчає мову титульної нації заради комунікації (спілкування) (тут простежуються, насамперед, пізнавальна і комунікативна функції мови), по-друге, знайомиться з її традиціями і намагається дотримуватися їх (прояв пізнавальної та міжкультурної функції мови), по-третє, використовує набуті знання з мови задля спілкування з представниками інших етносів (комунікативна та міжкультурна функції мови), по-четверте, попри те, що між представниками не титульної нації відбувається у процесі спілкування міжкультурний обмін чужоземною мовою, відбувається також і зба-

гачення пізнавальної діяльності представників різних етносів (пізнавальна, комунікативна, міжкультурна функції мови). Володіння ж індивідуумом чужою мовою свідчить, насамперед, про високий рівень його духовної культури. Так вважалося з давніх-давен, і так буде й надалі. **Знання іноземної мови є найвищим проявом культури індивідуума.** Багато інтелектуалів минулого вивчали по-декілька мов задля збагачення власного пізнання. Усіх дивує мелодійність та образність мови видатного українського поета й художника Тараса Шевченка, що підтверджує його неймовірну майстерність володіння рідною мовою. Окрім того, Тарас Шевченко володів російською, польською, німецькою та французькою мовами [10]. А ще прикладом може послужити той факт, що в історичному минулому України Генеральний писар на Січі мав володіти не менше ніж чотирма мовами [9, с.263].

Відомо, що мислення однієї людини відрізняється від мислення іншої. Так само й мовою одна людина відрізняється від іншої – навіть в монокультурному середовищі, а мова представників одного суспільства відрізняє їх від представників інших суспільств. А.І Смирницький, аналізуючи мовознавче надбання Ф. де Соссюра та відмінності в існуванні будь-якої мови, вказує, що мова є психічною, як і обидва елементи мовного знаку – смисл та його акустичний образ, а існування мови визначається як процес її існування у психіці людей, які говорять нею, тобто в поєднанні асоціативного зв'язку смислу і звукового образу", що в історичному мовознавстві лише Бодуен-де-Куртене вважав "мовною свідомістю" кожного індивідуума [8, с.8]. А як відомо, **свідомість і є власним індивідууму способом відношення до світу через вироблену систему знань, закріплених у мові, в усіх її смислах і значеннях.** Тому в ХХІ ст. постало дуже актуальне питання щодо того, що "будь-яка мова є чи не найголовнішим охоронцем культури народу – її носія" [13, с.30]. – тобто людини. І як зауважує О.І. Чердниченко з посиланнями на В. Гумбольдта: "мова може виконувати охоронну функцію лише тоді, коли є не стільки продуктом діяльності (*ergon*), скільки безперервною діяльністю (*energeia*) духу, яка прагне перетворити звук на вираження думки" [13, с.30;1, с.5] – що й підтверджує стару як світ істину – людина у своїй діяльності повинна думати як індивід і як суспільна істота, оскільки за своєю природою свідомість є властивістю високоорганізованої матерії – людського мозку. А дух індивідуума – це здатність існування самосвідомого суб'єкту мислення, почуттів і волі, що виявляється, передусім, у духовному світі особистості та в її творчій діяльності. Ю. Хабермас цитує слова Н. Лумана – автора теорії суспільства, який стверджує, що коеволюція людства може відбуватися лише тоді, коли будуть формуватися взаємно смисло-перероджувальні системи, що базуватимуться на свідомості індивідуума і комунікації між ними, оскільки в гуманних традиціях людина розташовується усередині, а не поза соціальним устроєм [11, с.394]. За допомогою мови та мислення, за допомогою асоціативно-індуктивного способу усвідомлення отриманих знань та набутого досвіду від попередніх поколінь формується ментальність кожного етносу, дефініція якого така: "ментальність – спосіб мислення одного індивідуума чи однієї групи людей, який визначає їх відношення до дійсності та визначає їх індивідуальну та колективну поведінку" [18]. Постає запитання, чи "енергія духу", або "мовна свідомість", у співвідношенні "мова – культура – суспільство", впливають на ментальні риси етносу? Спроба відповісти на це запитання наштовхнула на одне "прикметне" суспільне явище, якого зазнало німецьке суспільство наприкінці ХХ ст. – під час об'єд-

навчих процесів західнонімецьких та східнонімецьких земель. О.Г. Кляйн – німецький філософ та психолог, читаючи лекції на запрошення одного з американських університетів, так надихнувся проблемами порозуміння між американцями та англіцями, що вирішив під іншим кутом зору поглянути на проблеми того ж таки порозуміння між німцями... зі Сходу та Заходу. "Німці ж говорять усі німецькою мовою", зазначає науковець, тому, "як видається, обережність чи обачність, що завжди присутні під час спілкування з іноземцями, зайві. Але удавана "згода" в контексті відносин між східними та західними німцями викликала "комунікаційний шок" (нім. *"Kommunikationsschock"*), або ж шок у спілкуванні, який не піддається ніяким поясненням..." [15, с.76], оскільки "з кимсь із-за кордону інколи легше порозумітися, ніж з тим, хто родом з іншої частини Німеччини". Дослідник питання спробував розібратися, якій дефініції піддається це явище: чи це – "комунікаційний", чи "культурний шок" (нім. *"Kulturschock"*) [15, с.73] (офіційно в сучасній історичній думці Німеччини це явище класифікують як "культурний шок" [18]. – М.Н.). Науковець дійшов висновку, що такі непорозуміння між одномовними комунікантами відбуваються на рівні свідомості, коли у підсвідомості кожен перекладає вину на іншого, спираючись, переважним чином, на упереджені погляди відносно іншого комуніканта, а саме – на те, що інший говорить і як він поводить себе [Klein 2001, 77]. О.Г. Кляйн стверджує, що у процесі порозуміння між Сходом та Заходом відбувалися "дві різні культури спілкування" (нім. *"Kommunikationskulturen"*), передусім, американська та східноєвропейська, які вплинули на ментальність населення та стиль спілкування в обох частинах Німеччини. І навіть зміна економічного устрою не змінила нічого [15, с.13-14]. Отже, непорозуміння між східними та західними німцями виникли на одній мовній території. Наприклад, два однакові за змістом запитання: *"Haben Sie mich hier verstanden?"* *"Habe ich mich hier verständlich gemacht?"* сприймаються на Сході та на Заході країни по-різному, а саме – у контекстах західноєвропейського сприйняття і відповідно манери поведінки – *"моє-твоє"* та східноєвропейського контексту сприйняття – *"наше спільне"* [15, с.65-66]. Отже, як мова та мислення індивідуума змогли роз'єднати людей, для яких німецька мова є рідною, попри відомий той факт, що на території Німеччини – як на Сході, так і на Заході – функціонує велика кількість діалектів, які не заважають порозумітися та спілкуватися на побутовому рівні? "Мовний контекст" під час ділового спілкування між східними та західними німцями, тобто – на роботі, відіграв роль "роз'єднавчого" чинника, в основі якого перебував психологічний момент непорозуміння не тільки у семантичному наповненні тієї або іншої фрази, а й у її граматичній інтерпретації фраз комунікантами з однаковим змістом. Усі ці "мовні викрутаси" використовувалися комунікантами лише заради того, аби бути зрозумілим іншими, аби не образити іншого, але сприймалися ці фрази у контексті – *"моє"* та *"наше спільне"*. Так, було помічено, що східні німці, які працюють і живуть на Заході, контактують на особистому рівні лише зі своїми земляками; під час вечірок західні німці перебувають у колі своїх земляків, а східні серед своїх і т.д., лише в одному жителі обох територій єдині, що за кордоном вони почуваються краще, ніж на Сході чи на Заході Німеччини. Отже, у "позамовному контексті" спілкування теж простежуються проблеми на психологічному рівні, які утворилися упродовж не сорокап'ятирічного часу після Другої світової війни, а десь-так упродовж останніх тридцяти років ХХ ст. Дві ідеологічні, або ж світоглядні, машини по той бік Берлінського муру за невеликий проміжок часу створили такі

стереотипні уявлення щодо суспільних відносин одномовного народу з різними суспільними системами, що на початковому етапі їхнього спільного існування представники цих систем почувалися за принципом "чужий серед своїх і свій серед чужих". А ідеологія у суспільстві, або ж світогляд, разом зі суспільною психологією входять до складу суспільної свідомості, що відображає суспільне життя [7, с.332]. Т. Цигульська, посилаючись на думку антрополога Е. Холла, зазначає, що "люди, які мають негативні стереотипи стосовно іншої групи людей, не можуть зрозуміти глибоких почуттів, що лежать в основі поведінки іншої культури" [12, с.99]. Німці, які мають спільну історію, спільну мову, спільну культуру, зазнавши за декілька десятиліть як позамовних, так і мовних чинників впливу на їхнє життя, відповідно і на їхнє мислення, з усвідомленням цього чи без нього, просто почали відображати інше сприйняття світу, не називаючи один одного, певно що в голос, хто є менш вартісним, а хто ні. Отак і з'явилися у сучасній німецькій мові псевдотермінами "*Bestwessis*", "*Jammerossis*", семантичне наповнення яких утворює значеннєву дихотомію "*кращий – гірший*". Звичайно, що виникли ці лексичні одиниці у мові німців, насамперед, на побутовому рівні, узагальнивши існуючі в суспільній думці міркування, які так або інакше характеризували своїх співгромадян, а потім їх підхопили засоби масової інформації і так вони закріпилися у свідомості громадян з негативною конотацією у денотативному позначенні представників німецького народу в їхньому регіональному розподілі (в останні роки у мові з'явилася навіть лексема "*Wossis*", що на денотативному рівні вказує на особу родом із Заходу, але яка живе та працює на Сході Німеччини. – М.Н). Такому розподілу одномовного народу послужили чотири фази комунікації, детерміновані О.Г. Кляйном, а саме – 1. "*фантазія згоди*" (нім. "*Übereinstimmungsphantasien*"); 2. "*активність*" західного німця (нім. "*Aktivismus*") і "*внутрішній супротив*" – східного (нім. "*Überanpassung*"); 3. "*ігнорування, відчуття якого сильнішає*" – західного німця (нім. "*Ignoranz*") і "*самоствердження, відчуття якого міцнішає*" – східного (нім. "*Selbstbehauptung*"); 4. "*культура порозуміння чи змішана культура*" (нім. "*Verständigungs- oder Mischkultur*") [15, с.27-30]. І ці відомі нині політологічній думці фрази відбивалися "на папері", переважним чином, на сторінках та в ефірах ЗМІ з вуст політиків, бізнесменів, журналістів, а інколи й простих громадян, коли запитували про їхнє ставлення до того або іншого питання щодо об'єднання Німеччини. Мислення індивідуума у висловлених міркуваннях ставало дійсністю, "проектуючи" й окреслюючи не тільки невидимі шляхи роз'єднання у проблемі налагодження контактів між Сходом і Заходом, а й у процесі дистанціювання, передусім, у сфері міжособистісних відносин. На формування такої ситуації у Німеччині вплинули, по-перше, не тільки різні світогляди, що останні десятиліття "промивали" мізки німців, по-друге, існуюча ейфорія "вільного" суспільства, особливо, для східних німців, і, по-третє, головний чинник – економічний, а й мовне наповнення таких міркувань, що якнайкраще характеризують на асоціативно-індуктивному рівні ці уявні фази комунікації: 1) "*Wir sind ein Volk!*", "*Endlich, Brüder und Schwestern, seid ihr frei!*"; 2) "*Am schnellsten und besten geht es, wenn sie sofort werdet wie wir*", "*Wir wollen uns nicht mehr von euch unterscheiden*"; 3) "*Der Osten ist gut*", "*Zonenrandgebiet*". Оці найчастіше уживані змістові наповнення фраз на території обох частин Німеччини, під якими у їхньому семантичному значенні була закладена, передусім, імпресивна, або ж прагматична, функція мови (апелятивна за К. Бюлером, конативна за Р. Якобсоном) [5, с.778], згідно якої мало

відбуватися виконання своєї функції, а саме – об'єднаний психологічний вплив на адресата, незалежно від того, як він її сприймає. А вийшло все інакше – у свідомості індивідуума у процесі сприйняття контексту цих фраз спрацювала мислеоформлювальна функція мови, коли він проводив якісь паралелі за принципом "*моє-твоє*" та "*наше спільне*" під дією суспільних чинників. Ці узагальнені фрази і послужили процесу "уявного" роз'єднання німецького суспільства на рівні свідомості одного індивідуума, що стали проявом суспільної думки. О.Г. Кляйн, аналізуючи всі ці фази комунікації, дійшов висновку, що "ментальні та комунікативні відмінності нині потроху витісняються" (про фазу "згоди"); про другу фазу він стверджує, що "ментальні та комунікативні відмінності залишаються"; щодо третьої, то науковець зазначає, що простежуються певні ознаки співпраці або ж цієї теми взагалі намагаються не торкатися [15, с.27-29]. І лише щодо четвертої фази, то видно якісь зрушення у бік покращення навіть при умові того, що німці намагаються дотримуватися традиційних форм комунікації і водночас пристосовуватися до "чужих". Науковець зауважує, що комуніканти "змушені приймати комунікативні та ментальні норми іншої культури, зважати на них і таким чином інтегруватися. І цей процес, з одного боку, відбувається несвідомо, а з іншого – навпаки – усвідомлено" [15, с.30]. Яка ж відмінність у культурі "комунікації" одномовного народу? Лише одна і, як уже зазначалося, сформована упродовж 50-80-х рр. ХХ ст., а саме – "в західній культурі комунікації існує значний розподіл між громадсько-діловою та особистою сферами життя... А в культурі східної Німеччини ці дві сфери тісно переплетені одна з одною" [15, с.16], тобто – існують відмінності на рівні свідомості індивідуума, відповідно і на рівні колективної свідомості, тобто – суспільної.

Німецький футуролог Х. Опашовські, проаналізувавши суспільні чинники впливу на культуру в німецькому суспільстві, наголошує на тому, що в Німеччині панує нині "культурна прірва у суспільстві" (нім. "*kulturelle Spaltung*"; англ. "*cultur divide*"), притаманними ознаками для якої є відносно високий рівень культури людей з вищою освітою і низький рівень культури людей з низьким рівнем освіти, відмінність культурного рівня у людей старшого покоління і молодшого. "І ця культурна прірва не зменшується, а збільшується" [16, с.421-422], що нині можна пояснити впливом на всі сторони життя людини глобалізаційних чинників, або ж принципу буття людини – "робити так, як це роблять усі". Глобалізаційні чинники негативно впливають як на культуру, так і на мову кожного етносу та його представника зокрема. Задля розуміння мисленнєво-мовного контексту культурного середовища того або іншого етносу можна процитувати філософа Георгія Гачева [2, с.430], який стверджує, що "в ході історії, особливо в ХХ ст., зблизилися і уніфікувалися усі народи в побуті (у всіх телевізори і авто...) і за способом мислення (інтернаціоналізм і математизація наук)...", що підтверджує мультикультурний світогляд у бутті сучасного суспільства, як ми бачимо, на базі матеріальної і мисленнєво-мовної діяльності, проте "сучасні народи наближаються один до одного за допомогою цивілізації, а **культурою вони різняться, і в цьому... можливе взаєморозуміння, а з іншого боку – краса різноманітності**" [2, с.44], що підтверджує концепцію самобутності етносу на базі культурно-мовно-мисленнєвої діяльності. І в процесах такого зближення і розрізнення представників різних культур відбувається взаємообмін між набутими знаннями індивідумів за допомогою як рідної, так і нерідної мови для них, що також може свідчити про певні зміни у їхній мовно-мисленнєвій діяльності. Тому, наприклад, у Німеччині з

різних аспектів буття людини ведуться дискусії відносно інтеграції мігрантів у суспільство. Насамперед торкаються проблем їхньої соціалізації в освітньому процесі. Науковці займаються дослідженнями з питань *"історичної пам'яті"*, *"історичної свідомості"* (нім. *"Geschichtsbewusstsein"*) та історично-політичної освіти іммігрантів у німецькому суспільстві (як бачимо чітке відображення співвідношення понять "мова – культура – суспільство" в мультикультурному середовищі. – М.Н.). Науковці Р. Траунмюллер та Й. Леґеві (університет імені Олександра Гумбольдта, Берлін) [17, с.381-382] зазначають, що імміграція є важливою частиною соціальної дійсності в Німеччині. Буття та політичне життя значною мірою визначаються міграційними процесами та питаннями інтеграції іммігрантів у суспільне життя. А В.Б. Георгі зауважує, що "зміна поколінь, міграційні процеси та глобалізація зумовлюють зміни в історичній свідомості та в культурі пам'яті в усіх європейських суспільствах" [17, с.355]. За даними соціологічного опитування серед школярів, 78,9% респондентів відповіли ствердно на запитання "Чи хотів/ла би я вивчати в школі історію іммігрантів?" 53,4% відповіли ствердно на запитання – "Історія іммігрантів є частиною і моєї історії?". І лише 21% респондентів відповіли, що "Історія це – передусім для мене німецька історія". У цифровому співвідношенні відповідей респондентів не іммігрантів й іммігрантів показники майже співпадають, лише відповідь на друге запитання має різницю приблизно наполовину менше [17, с.388]. Отже, представники різних культур в одному суспільстві намагаються знайти рівнозначні точки дотику у сучасних світоглядних позиціях, тобто – на пізнавальному рівні вони намагаються об'єднатися. Те ж саме відбувається і на мовному рівні. Як уже зазначалося, носії інших культур усвідомлюють, що задля інтеграції у суспільство й соціалізації у суспільстві іншої культури, задля комунікації з представниками титульної нації і представниками інших культур, вони повинні вивчити мову представників народу, територія якого стала для них новою батьківщиною. Отже, вивчення іноземної мови володіє тут всіма ознаками об'єднаної функції мови. Також простежується концепт "об'єднання" і концепт "роз'єднання" у мовному питанні на рівні свідомості індивідуума. Рідна мова завжди залишається рідною, а щодо вивчення чужої мови, то на психологічному рівні індивідуумові потрібно усвідомити, що разом з процесом засвоєння мови відбувається і процес його входження у культуру іншого етносу, проте індивідуум прагне одночасно зберегти й рідну мову.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. у німецькому мовознавстві з'явився новий термін "канакшпрахе" (нім. *"KanakSprache"*) – "різновид німецької мови повсякденного спілкування з мовленнєвими впливами мігрантів" [14, с.35]. *Зміни, які спостерігаються на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях, можуть бути предметом майбутніх студій.* Варто зазначити, що використовують "канакшпрахе" у своєму повсякденному мовленні переважно підлітки та молодь, які вважають, що така комунікація з елементами "мультиетнічного мовного міксу" є контактовою (нім. *"megaphatt"*) [14, с.36]. Слід пригадати і про фатичну функцію мови як факульт-

ативну функцію мови [5, с.778], що вже під час такого спілкування стає облігаторною, бо основною метою такого спілкування є комунікація, правда, з різним ступенем експлікації, тобто – використовується в певному середовищі, а саме під час мовних контактів – *"носій мови титульної нації – мігрант"*, *"мігрант одного етносу – мігрант одного етносу"*, *"мігрант одного етносу – мігрант іншого етносу"*, а підчас, відбувається і спілкування між різними віковими групами, як серед іммігрантського середовища, так і серед представників різних вікових груп титульного етносу. Професор Я. Андромасполіс наголошує на тому, що "етнолект "канакшпрахе" можна порівняти з багатьма діалектами, який вже тривалий час існує з ними поряд" [14, с.36]. А з вкоріненням Інтернету в життя людини, можна сказати, що за допомогою "канакшпрахе" спілкуються у письмовій формі та у звуковому варіанті – тобто ці мовні форми фіксуються. На останньому прикладі ми бачимо вплив суспільства і на культуру, і на мову індивідуума та на мову суспільства в цілому. Спрощення мовних форм німецької мови під дією мови мігрантів "засмічує" її, "перемішує" знання людини у володінні рідною мовою, порушує поняття значущості мови як головного засобу спілкування у свідомості людини.

Отже, найголовнішою причиною сучасного процесу "збідніння мови", характерною для мовної картини світу, та появи певних віянь у культурі є вплив суспільних чинників, що формуються, насамперед, людиною. І якщо, нехай інколи певні культурні віяння служать розвиткові людини й суспільства, деякі – навпаки, його деградації, а людина тоді за допомогою свого мислення може робити вибір, то мовні явища, що зазнають змін не в кращий бік, можуть послужити процесу дееволюції людини, яка в своїй мовно-мисленнєвій діяльності послуговується лише диктату суспільних чинників, а не власної свідомості.

1. Бурбело В. Здобутки та перспективи мовознавства XX-XXI ст.: У пошуках комплексності, динаміки, інтеграції // Вісник КНУ: Іноземна філологія, № 44. – К.: КНУ, 2011. – С. 4-9
2. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. – М.: Советский писатель, 1988. – 448 с.
3. Голубовська І.О., Корольов І.Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики. – К.: ВПЦ Київський університет, 2011. – 223 с.
4. Городяненко В.Г. Соціологія. – К.: ВЦ "Академія", 2008. – 544 с.
5. Енциклопедія "Українська мова". – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
6. Потєбня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. – Нью-Йорк, Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., 1992 – 155 с.
7. Словник іноземних слів (CIC). – К.: УРЕ, 1985. – 968 с.
8. Смирницький А.И. Объективность существования языка. – М.: МГУ, 1954. – 33 с.
9. Усатенко Т. Народні традиції в сучасному дитячо-юнацькому, молодіжному гуртуванні українців // Український досвід спільного згуртування (Матеріали міжнародної наукової конференції). – К.: Українська видавнича спілка, 2006. – С. 257-269
10. Шевченко Т.Г. в епістолярії. – К.: Наукова думка, 1966. – 492 с.
11. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. М.: Весь мир, 2003. – 416 с.
12. Цигульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія. – К.: Наукова думка, 2000. – 190 с.
13. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 247 с.
14. Achilles J., Pighin G. Vernäht und zugeflickt. – Mannheim, Lpg., Wien, Zürich: Dudenverlag, 2008. – 200 S.
15. Klein O.G. Warum Ost- und Westdeutsche nicht verstehen: aneinander vorbeireden. – Frankfurt am Mein: Eichborn, 2001. – 180 S.
16. Opaschowski H.W. Deutschland 2030 Wie wir in Zukunft leben. – Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2008. – 784 S.
17. Zeitschrift des Georg-Eckert-Instituts für internationale Schulbuchforschung. Heft 4. – Braunschweig: Verlag Hahnische Buchhandlung, 2006. – S. 351-444
18. Brockhaus Enzyklopädie. – Mannheim, Lpg.: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, 2007 (електронний варіант)

Надійшла до редколегії 14.09.12

МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *DREAM* В АНГЛОМОВНОМУ ПСИХОАНАЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

В статті розглядаються засоби метафоричної репрезентації концепту *DREAM* у англomовному психоаналітичному дискурсі. Дається визначення психоаналітичного дискурсу, визначається місце концепту *DREAM* в межах цього типу дискурсу, а також проводиться аналіз засобів метафоричного вираження досліджуваного концепту. Серед образних метафор, представлених у психоаналітичному дискурсі для вираження концепту *DREAM*, виділяються такі як "сон-посланець", "сон-міст", "сон-подарунок", "сон-кінофільм", "сон-тіло", "сон-загадка", "сон-пророцтво", "сон-здійснення бажання". Досліджуються когнітивні метафори, за допомогою яких відбувається репрезентація концепту *DREAM*, зокрема "сон-інструмент", "сон-об'єкт роботи", "сон-результат".

Ключові слова: метафора, метафоричний образ, когнітивна метафора, дискурс, сновидіння, психоаналіз.

В статье рассматриваются средства метафорической репрезентации концепта *DREAM* в англоязычном психоаналитическом дискурсе. Дается определение психоаналитического дискурса, а также места концепта *DREAM* в рамках этого типа дискурса. Проводится анализ средств метафорического выражения исследуемого концепта. Среди образных метафор, представленных в психоаналитическом дискурсе для выражения концепта *DREAM*, выделяются такие как "сон-вестник", "сон-мост", "сон-подарок", "сон-кинофильм", "сон-тело", "сон-загадка", "сон-пророчество", "сон-исполнение желания". Исследуются когнитивные метафоры, с помощью которых осуществляется репрезентация концепта *DREAM*, такие как "сон-инструмент", "сон-объект работы", "сон-результат".

Ключевые слова: метафора, метафорический образ, когнитивная метафора, дискурс, сновидение, психоанализ.

The article deals with the ways of metaphoric representation of the concept *DREAM* in the English language psychoanalytic discourse. The definition of psychoanalytic discourse is given, and the place of the concept *DREAM* is defined within this type of discourse. The means of metaphoric realization of the researched concept are studied. Among the metaphors that are used in psychoanalytic discourse to represent the concept *DREAM* the following have been analysed: "dream is a messenger", "dream is a bridge", "dream is a gift", "dream is a movie", "dream is a body", "dream is a puzzle or mystery", "dream is a prophesy", "dream is a wish fulfillment". Cognitive metaphors that are used to represent the concept *DREAM* are analysed, among them "dream is an instrument", "dream is an object of work", "dream is the result of work".

Key words: metaphor, metaphoric image, cognitive metaphor, discourse, dream, psychoanalysis.

Психоаналізу як науковій дисципліні приблизно 200 років. Предметом його вивчення стала взаємодія свідомих і несвідомих імпульсів, установок, комплексів у психіці людини. Значна увага приділяється дослідженню зони "несвідомого" (*the unconscious*) і його впливу на свідомість індивіда. Для цього використовуються різні методи: побудова асоціативних рядів, елементи художньої творчості (малювання, ліплення), гра з піском, тощо. Проте, найважливішим і найбільш безпосереднім джерелом доступу до несвідомого вважаються сновидіння. Аналіз сновидінь дозволяє виводити на поверхню свідомості найглибшинніші образи, емоції, переживання, що дозволяє краще розуміти структуру психіки аналізанда.

Концепт *DREAM* є одним із центральних концептів психоаналітичного дискурсу. Метою цього дослідження є вивчення способів метафоричної репрезентації концепту *DREAM* в англomовному психоаналітичному дискурсі. Під психоаналітичним дискурсом ми розуміємо наукові й науково-практичні статті, монографії, матеріали наукових конференцій, психоаналітичних шкіл, практичних аналітичних семінарів. Надзвичайно важливою формою психоаналітичного дискурсу є, безперечно, власне перебіг аналітичної сесії, процес спілкування аналітика з аналізандом. Проте, через правило про нерозголошення безпосереднього змісту психоаналітичних сесій доступ до таких матеріалів є вкрай обмеженим. Тим більш цінними є уривки наукових статей із психоаналізу, в яких представлені елементи безпосереднього спілкування аналітика з аналізандом на матеріалі вже завершених випадків, що публікуються з дозволу клієнта.

Актуальність статті зумовлена, з одного боку, загальною антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень і, з іншого боку, відсутністю лінгвістичних досліджень психоаналітичного дискурсу. **Матеріалом** дослідження послужили наукові статті з психоаналізу, присвячені роботі зі сновидіннями.

Під час вивчення психоаналітичних статей, присвячених сновидінням, було виявлено ряд **метафоричних образів**, за допомогою яких аналітики й їх клієнти виражають свої уявлення про сні. Найбільш уживаними метафорами виявилися наступні:

1. Dream is a messenger. Сновидіння уявляють як посланця з простору несвідомого, з царства архетипів:

Such aspects diminish nothing of the fascination dreams exert on us. Messengers of the realm of the unconscious, they remain an attraction requiring ever renewed approach [24].

We must emphasize that psychoanalysis doesn't consider dreams as a product of our prophetic ability, neither as gods' messenger [25].

2. Dream is a bridge. Функція сновидіння як посередника між територією несвідомого й свідомістю може описуватися за допомогою дієслів зі значенням "поєднувати", "давати вихід":

Some dreams appear not to establish a liaison between the unconscious phantasy and our conscious mind, but on the contrary, to be aimed at evacuation [22].

3. Dream is a gift. В психоаналітичній практиці доповідь аналізанда про сновидіння може сприйматися як своєрідний "дарунок" клієнта аналітику:

To take an obvious example, the analyst who moves expectantly in the chair as a patient brings a nightmare might inadvertently encourage the provision of such material as 'gift', or its withholding as a form of punishment and deprivation [22].

4. Dream is a movie. Перегляд сновидіння може викидати асоціацію з переглядом кінофільму, звідси метафора "кіно", яка підкріплюється такими образами як екран, фільм, спотворення зорового образу:

Lewin wrote an influential paper in 1946 in which he compared the dream to the projection of an image on a neutral surface, a screen like a cinema screen, which was originally the mother's body... Freud goes even further to analyze the nature of distortion by the dream [15].

У свою чергу кінофільм теж можна порівняти зі сновидінням, а стан перегляду кіно – зі сноподібним (*dream-like*) станом:

Films allow one to enjoy the victory that one never could as a child—they allow one (through an ironic association with the protagonist) to win the Oedipal conflict, if only in the dream-like state of film [20].

5. Dream is a body. Тіло людини описується в психоаналітичному дискурсі як частина несвідомого, до певної міри його матеріальний прояв або вмістилище. Очевидно,

звідси й з'являється асоціація сновидіння з тілом, сновидіння може описуватися як антропоморфне явище:

The dream, he said, has a navel which joins it to the underworld... [14].

6. Dream is a mystery or puzzle. Незрозуміла природа образів більшості сновидінь, їх поверхнева невмотивованість викликає асоціацію із загадкою, до якої слід підібрати ключ, чимось прихованим, що можна виявити, лише маючи специфічний досвід і знання:

...some dreams seem to be more 'disguised' than others [22].

In his peerless work dedicated to dreams and their interpretation in psychoanalysis – "Traumdeutung" (The Interpretation of Dreams, 1900) – Freud also mentions the famous keys of dreams, these genuine popular guides of common use [25].

7. Dream is a prophesy. Психоаналізу не властиво сприймати сновидіння як такі, що можуть містити передбачення майбутнього в буквальному сенсі. Тим не менше, народна свідомість схильна приписувати сновидінням цю містичну функцію:

The problem lies elsewhere, though: in psychoanalysis, dream never rouses interest for premonition – it is less or even not at all that we deal with foreboding dreams [24].

Because – we shouldn't forget – in the popular view dreams are always premonitions concerning future events [25].

Водночас, спираючись на матеріали сновидінь, терапевт або аналітик можуть до певної міри прогнозувати майбутній перебіг подій у процесі аналізу (терапії). Звідси з'являється образ сновидіння як інструменту передбачення або принаймні засобу відображення стану подій в аналізі:

Sometimes it turns out that the dream beautifully anticipates (or at least gives a supporting picture of) the state of affairs in the analysis, and vice versa [22].

In other words dreams may be relived, may even foretell, something of the dynamics in the very session of which they are a part and to which they are a clue [22].

8. Dream is wish fulfilment. Іще З. Фройд запропонував інтерпретацію сновидінь як таких, що втілюють нездійснені підсвідомі бажання клієнта. Безперечно, цей підхід до аналізу сновидінь із погляду сучасного психоаналізу не є вичерпним або єдиною вірним, проте метафора здійснення бажання ще й досі зустрічається в психоаналітичному дискурсі, присвяченому сновидінням:

I remember a patient who had been in analysis with me for some years, who had recently rather unsuccessfully sold a valuable family heirloom. His dream was apparently a simple wish-fulfilment; he dreamt that the sale had been successful instead [13].

Thus it is then no wonder that this highly repressed, highly desirable impulse will find an outlet, a way of being satisfied, through dreams [20].

They equated the dream far more to creative play than to a disguised wish [13].

9. Dream is work. Сновидіння може бути описане як **інструмент** роботи несвідомого або психіки в цілому, як **результат** роботи психіки або ментальних процесів, а також як **об'єкт** психоаналітичної роботи (спільної роботи клієнта й аналітика над сновидінням під час аналітичної сесії) й водночас як **інструмент** аналітичної роботи в процесі психоаналізу.

9.1. Dream is an instrument. Сновидіння є одним із основних засобів роботи з матеріалами несвідомого, тож інструментальна метафора є однією з найчастіше вживаних у психоаналітичному дискурсі, коли йдеться про сновидіння:

Film is an artistic form of expression, but unlike most literature, film has a strong message for, and appeal to, the unconscious, performing the same essential work as dreams, and doing so in a manner which addresses the

unconscious aspects of the psyche often without the conscious ego ever realizing what has occurred [20].

We dream about daily issues, problems, and relationships. From the cognitive perspective, dreams help us to solve problems, work with information, and think [21].

9.2. Dream is the result of psychic or mental work. Сон опісується як результат психічної або ментальної роботи:

Cognitive theorists argue that dreams are a form of information processing, or mental work, in which we sort through all the information collected throughout the day [21].

From this perspective, referred to as the activation synthesis hypothesis, dreams are the brain's way of making sense of the random activity during REM sleep [21].

9.3. Dream is an object of work. Окрім інструментальної ролі, сновидіння може виступати в функції патієнса, об'єкта, над яким виконується певна аналітична робота:

The dream is 'worked over' from the unconscious [22].

...a significant relationship was found between the frequency of the therapists' working on their own dreams and frequency of work on dreams in therapy. Because work on dreams was rated as beneficial for the clients, further studies investigating the effectiveness and the process of working on dreams will be of interest [23].

In addition, the therapists reported that the clients themselves often initiated work on dreams, whereas the therapists seldom explicitly stimulated dream recall or work on dreams [23].

На позначення процесу роботи над сновидіннями було утворено новий складний іменник *dreamwork*:

At bottom, dreams are nothing other than a particular form of thinking, made possible by the conditions of the state of sleep. It is the dream-work which creates that form, and it alone is the essence of dreaming – the explanation of its peculiar nature [22].

Interestingly, no difference was found regarding the percentage of clients who initiate dreamwork [23].

10. Dream is an object of use. В контексті метафори "сновидіння як об'єкт аналітичної роботи" можна окремо виділити значення "сновидіння як об'єкт використання". Семантика цієї метафори знаходиться десь на межі між значенням патієнса ("сновидіння – об'єкт використання в аналітичній роботі або в повсякденному житті") й інструмента ("сновидіння – інструмент, який аналітик із пацієнтом використовують для досягнення певної кінцевої мети").

• **Сновидіння як об'єкт використання:**

...it is not the dream's contents but the subject's 'use' of it that reveals his true pathology [22].

• **Сновидіння як інструмент дослідження психічних процесів:**

The fourth goal was to test the hypothesis that personal experience with dreams is related to the professional use of dreams; that is, that therapists who often recall their own dreams and frequently work with them will use dreams more often in the therapeutic setting and assign a greater value to this technique [23].

Psychoanalysts use dreams more often in therapy, regard working on dreams as more beneficial, and report a more pronounced enhancement of dream recall in their patients [23].

For normal and neurotic people, the dream has an imaginative, 'as if' sort of quality. By means of it, they can explore areas of themselves, or feelings about the analyst, which feel hard to acknowledge [13].

...the untraumatic dream seems a gentle and convincing way of showing them some of the unconscious aspects of their minds [13].

However, therapists without psychoanalytic training used dreams much less often than psychoanalysts [23].

To summarize, working on dreams is still an important therapeutic technique that is frequently used, especially by psychoanalysts [23].

Висновки й перспективи дослідження. Сновидіння як один із найважливіших інструментів роботи з несвідомим займає центральне місце в психоаналітичному дискурсі. До складу концепту DREAM входять зокрема такі метафоричні образи як сон-посланець, сон-міст, сон-дарунок, сон-кінофільм, сон-тіло, сон-загадка, сон-пророцтво, сон-здійснення бажання.

Концептуальна метафора **work** є однією зі складових семантичної структури концепту DREAM. Сновидіння може описуватися як інструмент роботи психіки або несвідомого, як результат психічної або ментальної роботи, як об'єкт психоаналітичної роботи, а також як об'єкт використання або ж інструмент, яким користуються аналітик і клієнт під час психоаналітичної роботи.

Це, звичайно, не вичерпний перелік усіх метафор, пов'язаних із концептом DREAM. В психоаналітичному дискурсі широко представлена просторова метафора в контексті опису й аналізу сновидінь, сон розглядається як місце, що має свою географію, або ж як об'єкт, розташований у певному місці, але ця тема заслуговує на більш детальне висвітлення в межах окремої статті.

Ще один спосіб розглядати сновидіння – як знакову систему або як код, приписуючи йому якості семантичної системи. Вивчення когнітивних метафор, що входять до структури концепту DREAM, є одним із перспективних напрямків представленого дослідження.

1. Балабан О. О. Метафора як семантична універсалія / О. О. Балабан: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с. 2. Будаев Э. В. Становление когнитивной теории метафоры / Эдуард Владимирович Будаев // Лингвокультурология. – Вып. 1. – Екатеринбург, 2007. – с. 16-32. 3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая / А. Д. Шмелев (пер.). – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с. 4. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Елена Самойловна Кубрякова // Вопросы языкознания. – № 4. – 1994. – С. 34-47. 5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Джордж, Джонсон Марк: Пер. с англ. / Под. ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: УРСС Эдиториал, 2004. – 256 с. 6. МакКормак Э.

- Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры. М., 1990. – с. 358 – 387. 7. Попова А. О. Когнитивна метафора та її типи / А. О. Попова: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003. – 20 с. 8. Семиотика: Антология / Юрий Сергеевич Степанов (сост. и общ. ред.). – 2. изд., испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 702 с. 9. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Юрий Сергеевич Степанов. – 4. изд., стер. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 311 с. 10. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / George Lakoff // Metaphor and Thought. / ed. A. Ortony. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 11. Ritchie D. Common Ground in Metaphor Theory: Continuing the Conversation / Daniel Ritchie // Metaphor and Symbol. 2004a. – Vol. 19. – № 3. 12. Turner M., Fauconnier G. Conceptual Integration and Formal Expression / M. Turner, G. Fauconnier // Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – Vol. 10. – № 3.

- Ілюстративний матеріал.** 13. Agarwal S. The Psychobiology and Psychoanalysis of Dreams [Електронний ресурс] / Simi Agarwal – 2012. – Режим доступу: <http://www.psychoanalysis.org.uk/budd.htm> 14. Budd S. The Shark Behind the Sofa: The Psychoanalytic Theory of Dreams / Susan Budd // Workshop Journal. – Issue No:48. – Autumn 1999. 15. Chiriac J. Dream Interpretation Method [Електронний ресурс] / Jean Chiriac. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_interpretation.html 16. Chiriac J. Snake Symbolism and Precognition Dream [Електронний ресурс] / Jean Chiriac. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_snake.html 17. Chiriac J. Interpretation and Psychoanalysis [Електронний ресурс] / Jean Chiriac. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_interpretation_and.html 18. Chiriac J. About How We Work with Dreams in Psychoanalysis [Електронний ресурс] / Jean Chiriac. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dreams_psychoanalysis.html 19. Chiriac J. Dreaming about Dying [Електронний ресурс] / Jean Chiriac. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_death.html 20. Kluge D. Psychoanalysis and Film [Електронний ресурс] / Daniel Kluge. – 2012. – Режим доступу: <http://www.dspp.com/papers/kluge.htm> 21. Kuther T. Why We Dream: Psychoanalytic, Cognitive and Biological Perspectives on Dreaming [Електронний ресурс] / Tara Kuther. – 2012. – Режим доступу: http://www.suite101.com/article.cfm/developmental_psychology/90837 22. Pick D. Dreams in Contemporary Psychoanalysis [Електронний ресурс] / Daniel Pick. – 2012. – Режим доступу: <http://www.psychoanalysis.org.uk/dpick2007.htm> 23. Schredl M. The Use of Dreams in Psychotherapy: A Survey of Psychotherapists in Private Practice [Електронний ресурс] / Schredl M., Bohusch C., Kahl J., Mader A., Somesan A. – 2012. – Режим доступу: <http://jppr.psychiatryonline.org/cgi/content/full/9/2/81> 24. Stefan D. Dream of a Beach and Sunshine [Електронний ресурс] / Dima Stefan. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/dream_beach_sunshine.html 25. Vasilescu H. The Key of Dreams and Psychoanalysis [Електронний ресурс] / Horia Vasilescu. – 2012. – Режим доступу: http://www.freudfile.org/psychoanalysis/key_of_dreams.html

Надійшло до редакції 14.09.12

Т. Нікульшина, доц.

КОЛОРИСТИКА ІРРЕАЛЬНОГО: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі англійської та української мов)

У статті досліджуються особливості кольоропозначення об'єктів ірреального світу на матеріалі англійської та української мов з урахуванням даних лексикографічних джерел. Проведений аналіз дозволяє виокремити загальні ознаки та етноспецифічні риси досліджуваного. Особлива увага приділяється зіставному аспекту.

Ключові слова: кольоропозначення, відтінки кольорів, палітра кольорів, ірреальний світ.

В статье исследуются особенности цветообозначений объектов ирреального мира в английском и украинском языках на материале лексикографических источников. Проведенный анализ позволяет выделить общие характеристики и отличительные черты исследуемого. Особое внимание уделяется сопоставительному аспекту.

Ключевые слова: цветообозначение, оттенки цветов, палитра цветов, ирреальный мир.

The article deals with the peculiarities of coloring objects within the world of irreality. The analysis is based on data of English and Ukrainian dictionaries. The article provides general and specific characteristics of the investigated. Special attention is paid to the contrastive aspect.

Key words: coloring, color shades, palette, world of irreality.

З огляду на зростання зацікавленості лінгвістичної спільноти до когнітивних особливостей, зумовлених відмінністю картин світу, неабияке наукове значення має зіставне дослідження відображення окремих аспектів у різних мовах.

Об'єкт дослідження – етнокультурні номінації ірреального світу. **Предмет дослідження** – кольоропозначення об'єктів ірреального світу.

Метою статті є виявлення особливостей кольоропозначення об'єктів ірреального світу в англійській та українській мовах. Зіставне вивчення дозволяє системно про-

аналізувати палітру кольорів і відтінків, сприяючи відображенню специфіки колористичної картини ірреального світу на матеріалі не близькоспоріднених мов. Відповідно до вищезазначеної мети сформульовано такі **завдання**: 1) систематизувати палітру кольорів і відтінків; 2) виявити спільні та відмінні риси кольоропозначення об'єктів ірреального світу в англійській та українській мовах.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що вперше виділяються етноспецифічні особливості вербалізації кольорової перцепції ірреального світу англійською та українською лінгвостільностями.

© Нікульшина Т., 2012

Джерельною базою дослідження стали тлумачні словники зіставлюваних мов. На першому етапі з корпусу було відібрано усі номінації на позначення об'єктів ірреального світу (в англійській мові – 2005 номінацій, в українській мові – 2007 номінацій). На наступному етапі було виокремлено етнокультурні номінації: в англійській мові – 925 одиниць, в українській мові – 1222 одиниць.

Сучасна наука розглядає колір не як явище, що об'єктивно існує в природі, а як наслідок складного психофізіологічного процесу, який відбувається в організмі людини. Розмірковування філософів античності (Аристотеля, Демокрита, Платона та інших) щодо тісної взаємодії світла й кольору були доведені науковим відкриттям І. Ньютона: світло розпадається на сім різних кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий). Відповідно, предмет набуває того чи іншого кольору залежно від того, які кольори ним поглинаються, а який віддзеркалюється.

Колір – надзвичайно складне й багатогранне явище: з одного боку, він є якістю та властивістю предмета, а з іншого, становить результат психофізіологічних процесів, які відбуваються в людському мозку й органі зору під впливом світла й темряви. Людське око здатне розрізнити до 10 мільйонів кольорів [2, с. 433]. Усе розмаїття кольорів прийнято ділити на дві узагальнюючі групи: 1) ахроматичні кольори, тобто незабарвлені: це білий, чорний та усілякі відтінки сірого; 2) хроматичні кольори – забарвлені, це кольори всього спектру та їхні можливі відтінки [11].

Кольоронайменування аналізувалося мовознавцями в різних аспектах. Так, вивчався денотативний простір прикметників кольору в англійській мові [8], розглядалися лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку ХХ століття [4], ґрунтовно досліджувалися кольороназви в індивідуально-авторській картині світу окремих поетів, наприклад М. Волошина [1], аналізувалися окремі кольори – жовтий [12], червоний [11]. Вивченню вторинної номінації за компонентом "кольороназва" присвячені дослідження Л. А. Ковбасюк [5], О. В. Люкіної [6]; викликає зацікавленість аналіз семантики кольору в різноструктурних мовах [7], заслуговує на увагу спостереження О. Б. Єрмакової щодо концептуалізації кольору в російській мові [3]. Проте при всій різноманітності робіт проблема віддзеркалення й сприйняття кольору в мові та мовленні в зіставному аспекті викликає ще багато дискусійних питань, залишаючи простір для подальших доробок.

Кольоропозначення в системі мови є одним із найструктурованіших фрагментів лексичного складу мови, створюючи певну ієрархічну систему з особливим статусом кожного його компонента й викликаючи певні асоціації.

У досліджуваних мовах система кольоропозначень з огляду точки зору структури представлена наступним чином:

- прості, монолексемні одиниці, які у своєму складі мають один корінь-основу: *brown, dun, green, рудий, жовтий, зелений*.

- монолексемні кольори можуть мати дериваційні елементи – афікси. Наприклад, *golden, shiny, білявий, зеленуватий, посинілий*;

- складенолексемні, які містять два й більше кореня-основи: *black-and-white, вогнегровий, рожевоощокій, золотоволосий, сивобородий, темно-червоний*;

- складнолексемні: *bright blue, сліпучо золотавий*.

Найчисельніша складнолексемна кольороназва зареєстрована в українській мові і складається з чотирьох елементів: *світлий клубок синього кольору*.

На відміну від української мови, для якої характерними кольоронайменуваннями на позначення об'єктів уявного світу є монолексемні й складенолексемні кольоропозна-

чення, в англійській мові зареєстровано лише поодинокі приклади кольоронайменувань із такою структурою.

Колірна картина ірреального світу в англійській та українській мовах містить повний перелік основних кольороназв, проте виокремлено різний ступінь деталізації окремих відтінків на позначення уявних об'єктів: білий – *blond, salt, snow, translucent, білявий, блідий, молочний, невидимий, світлий, сніговий, сніжний*; чорний – *sooty, вороний, злилий, нічний, темний*; сірий – *ash, dun, metal, silver, металевий, сивий, срібний*; коричневий – *chocolate, рудий, смаглявий*; червоний – *bloody, purple, scarlet, кривавий, рожевоощокій, світло-червонястий, темно-червоний*; жовтий – *golden, metal, colour of moldy cheese, orange, бронзовий, вогненний, дозрілий, залізний, золотавий, золотий, золотистий, золотосяйний, сліпучо золотавий, медовий, мідний, місячний, сонячний*; зелений – *laurel, palm, зеленавий, зеленуватий*; блакитний – *bright blue, світлий клубок синього кольору*; синій – *marine, посинілий*.

Зіставлення лексичного позначення кольорів та їхніх відтінків свідчить про непоодинокі випадки неспівпадіння. Наведена вище таблиця доводить семантичну бідність кольорової периферії в англійській мові та її різнобарвність в українській мові, де вона містить відтінки різного кольорового фону. Отже, для ірреального світу англійської спільноти, на відміну від української, спектр колірної номенклатури не є розгалуженим.

Значну кількість кольоронайменувань можна структурувати із застосуванням методу польового моделювання, виокремлюючи ядро, навколоядерну та периферійну зони.

Кваліфікація лексичних одиниць із значенням кольору як лексико-семантичного поля, а не групи, пояснюється їх великою кількістю, системною ієрархічною організацією, а також наявністю одиниць різної частини мовної приналежності (прикметники, іменники, прислівники, дієслова) і можливостями використання всіх значень лексеми (номінативного, похідного або переносного). Метод польового моделювання сприяє детальному аналізу колористичної лексики з урахуванням польової структуризації – співвідношення ядра і периферії, визначення зон перетину кольорів.

В англійській мові ядерну зону моделюють чотири кольори – *black, white, green, red*, тоді як в українській – два (*чорний, білий*).

Білий і чорний кольори мають найдавніше походження, отримавши найбільше розповсюдження в практичній діяльності, і в уявному світі досліджуваних соціумів вони також домінують, формуючи ядро. Підставою для розташування білого і чорного в ядерній зоні є їхня морально-етична значущість – ці кольори позначають чітко зафіксоване національно-специфічне розуміння та сприйняття базових понять – добро/зло.

Білий колір зазвичай пов'язаний із креативними діями, позитивними емоціями (напр., *Gwyn ap Nudd* – 'name means "white son of Nuddis", described as a great warrior and commonly known as the king of the faeries, as well as the guardian god of the underworld Annwn' [20] (Гвін ап Нудд – ім'я позначає 'білий син Нуддіс'; зображується як величний воїн та король чарівних істот; також вважається богом-охоронцем Аппнвн – підземного світу)); *Білобог* – 'у дохристиянських віруваннях – головний бог білого дня, щастя, добра, багатства, здоров'я і плодючості' [13, с. 39]), а **чорний** – з деструктивними (наприклад, *Grim Reaper* – 'an imaginary figure who represents death. It looks like a skeleton, wears a long black cloak and carries a scythe' [27, с. 565] (Стара з косою – уявна фігура, що уособлює смерть; зодягнена в довгий чорний плащ із косою в руці); *богинки* – 'потворні старі жінки з

великою головою, звисаючими грудьми, здутим животом, кривими ногами, чорними іклистими зубами. За повір'ям, крадуть і підмінюють дітей своїми виродками. З'являються вночі, в негоду, тоді мучать людей, душать їх, накликають порчу дітям' [18, с. 35]).

Навколоядерну зону в англійській мові складають *golden, brown, yellow*, в українській – *зелений, золотий, червоний*.

Серед основних кольорів спектру червоний виокремлюється найчіткіше, порівняно, наприклад, із зеленим (колір трави, листя) або синім (колір неба, води). У природі червоний зустрічається значно рідше. Саме цей факт – його нерозповсюдженість, але яскравість – дозволяє будь-якій людині відразу розрізнити червоний колір або його чисельні відтінки.

Червоний – надзвичайно яскравий та насичений колір, який може по-різному впливати на людину, викликаючи суперечливі почуття. Наприклад, уявні об'єкти *Red-nosed Reindeer* та *Червона шапочка* пов'язані з позитивними емоціями (*the Red-nosed Reindeer* – 'a character in a children's Christmas song. Rudolph is a reindeer who has a shiny red nose. The other reindeer think his nose looks silly, but Santa Claus asks him to help the other reindeer to pull his sleigh on a foggy night, because his bright nose helps them to see where they are going' [25, с. 1179] (Рудольф – персонаж дитячої Різдвяної пісні; це олень із блискучим червоним носом. Інші олені вважають такий ніс дурнуватим, проте Санта Клаус просить Рудольфа про допомогу під час подорожі в туманній ночі, тому що його блискучий ніс допомагає їм орієнтуватися); *Червона шапочка* – 'прізвисько дівчинки, взяте з казки, де героїня носила таку шапочку' [17, т.11, с. 409]. Натомість *червоні очі* викликають неприємні відчуття: *Bean Sidhe* – 'a spirit or fairy who presage a death by wailing. She visits a household and by wailing she warns them that a member of their family is about to die. Her eyes are fiery red from the constant weeping' [22] (дух або чарівна істота, яка віщує смерть, коли виє. Вона попереджує про смерть когось із родини; від постійного плачу її очі палаюче-червоні); *вовкулак* – 'за народними повір'ями, людина-перевертень, що за тяжкі провини або в результаті чаклунства обертається на вовка; у людському образі нібито має понурий вигляд, великі брови, зрослі на перенісці, та червоні очі, по яких його можна впізнати' [13, с. 103].

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що кольорна номінація супроводжується "розшаруванням денотата: окрім власне кольору в денотативну сферу символізованого кольоронайменування потрапляє нескінченний ряд паралельних означуваних" [9, с.13]. Кольори *білий, чорний та золотий* реалізуються одночасно в своєму прямому колірному значенні й у символічних значеннях: золото – символ найдосконалішого; білий – чистота, духовність; чорний – зло. Наприклад, *Darth Vader* – 'an evil character in the films. He wears black clothes, has a black mask that covers all his face, and talks in a strange and frightening voice' [25, с. 326] (Дарт Вейдер – у фільмах – злий персонаж. Зодягнений у чорне, носить чорну маску, яка закриває все обличчя, розмовляє дивним, страшним голосом); *Прав* – 'духовний світ богів, крона Дерева життя; одна з іпостасей сущого, яка надає всьому гармонію та порядок, тобто закони (правди) [...]'. Згідно з деяким віруваннями, Права – бог правосуддя, мудрий старець у довгій білій одязі з золотим ланцюгом на грудях, який жодну справу не залишає незавершеною' [18, с. 393].

Для зображення ірреального світу в українській мові часто використовують золотий колір, який є "образом та символом світу" [10, с.139]: *Жар-птиця* – 'чарівний вогнистий птах, який прилітає з тридесятого царства. Жар-птиця живе у царстві бога Неба в золотому палаці, у

золотій клітці, і сама вся з золота [...]'. Вона їсть золоті молодильні яблука, які дарують красу, вічну молодість і безсмертя' [18, с. 172]. Значну групу лексичних одиниць в українській картині світу складають відтінкові кольоро-назви *золотого*, які формують периферію – *золотавий, золотистий, смаглявий, сонячний*. При безперечній важливості "ядерних кольорів" відтінки також привертають до себе увагу, надаючи об'єктам більшої образності.

Якщо в українській картині світу золотий колір викликає піднесені почуття і має певну символічність, натомість в англійському соціумі *gold, golden* призначені для відтворення більш прозаїчного, наприклад, зовнішньої краси: *Goldilocks* – 'the main character in the children's story "Goldilocks and Three Bears". Goldilocks is a young girl with golden-coloured hair who visits the house of the Three Bears' [25, с. 566] (Голділокс – головний персонаж дитячої казки 'Три ведмеді'; це золотоволоса дівчинка, яка відвідує дім трьох ведмедів).

Особливе місце в групі відтінків посідають одиниці, що виступають у функції найменування кольору, який виявляється лише в контексті, використовуючись у переносно-метафоричному значенні. Колір може виражатися імпліцитно – шляхом називання предмета, кольорна ознака якого закріплена в побуті або культурі.

Імпліцитні найменування, що наповнені кольорним змістом, надзвичайно розповсюджені в обох мовах: *Easter Bunny* – 'an imaginary rabbit that children believe brings chocolate eggs at Easter' [24, с. 496] (Великодній Банні – уявне кроленя; діти вважають, що саме воно приносить шоколадні яйця на Великдень), *Dullahan* – 'headless death spirit. It is usually seen riding a black horse and carrying his head under one arm. The flesh of the head is said to have the color and consistency of moldy cheese' [23] (Дуллахан – дух смерті, який не має голови; зазвичай його бачать на чорному коні зі своєї головою під рукою; кажуть, що голова має колір та консистенцію формового сиру); *Captain Hook* – 'an evil pirate who has a metal hook in place of one of his hands, and who is the enemy of Peter Pan' [25, с. 182] (Капітан Хук – злий пірат із металевим гачком натомість однієї руки; ворог Пітера Пена); *Богиню Весну* уявляють 'у вигляді молодої дівчини, радісної й сонячної красуні, прикрашеної квітами та зелами, а *Зиму* – в образі злої старої жінки у сніжних хутах, від якої віє холодом і морозом' [19, с. 147], *Вій* – 'Всяка нечисть найбільше боїться грому бога Перуна. Чуючи його, вона пищить, свистить, виє та намагається втекти у різні чортячі місця: багно, болота, ковбані, в очерет, покинуті хати, до млина [...]'. Косолапий і розкарячений, обкиданий лишаями, оброслий мохом, з розкуйовдженим, повним грязюки, волоссям Вій завжди весь у землі, бо там і живе – під землею' [14, с. 293], *Лютим* – 'породжене Чорнобогом і Марою сліпе й зле божество, що могло вселитися в людину й призвести її до лінощів, безпричинної жорстокості, кривавої бійки тощо' [16, с. 159], *Очниця* – 'міфічна потвора, що осліплювала людей. Одна з тринадцяти доньок Мари. Зображували її потворною брудною бабою з гнилими очима' [16, с. 181].

Окрему групу в англійській та українській колористичних картинах ірреального світу складають кольороназви, у яких реалізується семантика наявності/відсутності кольору – *invisible, painted, невидимий, різнокольоровий*; наявності/відсутності блиску – *bright, shiny, яскравий, блискучий*; наявності/відсутності прозорості: *dirty, gloom, mist, spotted, гнилий, брудний, прозорий, темний, чистий*. Цей розряд лексики передає значення кольору імпліцитно, за допомогою контексту: *Phantom of Croagin Grange* – 'the figure of a man, pale, almost translucent with bright burning eyes and blood red lips' [26] (фігура блідого, майже напівпрозорого з яскраво палаючими очима та

криваво-червоними вустами чоловіка), *Білозерна* – 'легендарна річка, про яку мовиться в народних переказах; над нею вгорі Чумацький Шлях зірками світиться, а одна з тих зірок найдужче біліє-ясніє і, мов срібло, у воді відбивається' [13, с. 39].

Колір є однією з найочевидніших й яскравих характеристик об'єктів ірреального світу. Створюючи нові об'єкти, людина надає їм не тільки форму, але й наділяє їх колірними ознаками. Основу номінацій деяких об'єктів

ірреального світу в англійській та українській картинах світу складає саме колір – як найбільш яскрава й наочна зовнішня ознака, що характеризує об'єкт номінації: *Black Annis, Blue-beard, little green men, Goldilocks, pink panther, Snow White; Біла Лебідь, жовтяниця, Зеленець, Мідний Лоб, Півник-Золотий Гребінець*.

В обох досліджуваних мовах зафіксовано номінації об'єктів ірреального світу, які містять експліцитно або імпліцитно виражені кольоронайменування (табл.1)

Таблиця 1

Номінації об'єктів ірреального світу з кольоро-компонентом у зіставному аспекті

Мова	Експліцитні кольороназви		Імпліцитні кольороназви		Усього	
	Абсолютна кількість	Відносна кількість (%)	Абсолютна кількість	Відносна кількість (%)	Абсолютна кількість	Відносна кількість (%)
Англійська	48	5.19	35	3.78	83	8.97
Українська	20	1.64	65	5.32	85	6.96

Результати, наведені в табл.1, свідчать про схильність українського народу до імпліцитного, метафоричного способу представлення кольороназв, тоді як жителі Великої Британії спрямовані на відкрите – експліцитне кольоропозначення об'єктів.

У загальній колористичній картині уявного світу в англійській мові, на противагу українській, знайшли відображення сучасні "кольорові" тенденції – це кольори *blond, pink*, які присутні не лише під час опису об'єкта, але й задіяні при створенні номінацій – *Blondie, Pinky*.

Колір є важливою аксіологічною характеристикою життєвого простору і містить додаткове інформаційне навантаження, задовжене в змістовій структурі того чи іншого кольоронайменування.

Аксіологічне навантаження традиційно пов'язане з позначенням 'ядерних' кольорів спектру – білим і чорним, які відображають та підкреслюють дистинкцію цього/того світу. Білий колір – колір чистоти, невинності та радості. Він пов'язаний із даним світом, а значить – із життям. Білий колір символізує "усе видиме, осягане небесним світлом, а чорний – колір ночі, смерті, трауру та горя – загибелі всього, що живе і дихає" [18, с. 472-474]. Чорний колір має більш неоднозначну символіку: він асоціюється з п'янкою, землею. Білий колір пов'язаний зі світлом, але разом із тим і з безтілесністю, порожнечою, і тому все ж таки не можна говорити про чітко визначену позитивну або негативну аксіологічну характеристику кольорів поза контекстом, оскільки вони можуть експлікувати різну оцінність залежно від того об'єкта, який вони позначають: *Saffron Walden Basilisk* – 'a basilisk dragon not about a foot in length, of colour between black and yellow, having very red eyes, a sharp head and a white spot hereon like a crown' [26] (це дракон, колір якого коливається між чорним та жовтим, з надзвичайно червоними очима, головою гострокутої форми та білою плямою, схожою на корону), *Felix the Cat* – 'a black-and-white cat who has big eyes and innocent and happy' [28, с. 155] (Кіт Фелікс – чорно-білий кіт з великими очима, безхитрий та щасливий); *wood wife* – 'little, pretty elf maiden with blond hair' [21] (лісова дружина – золотоволоса маленька приваблива ельф-чарівниця), *Miss Piggy* – 'a puppet in the form of a pig with long blond hair who appears in the television programme "The Muppets". She thinks that she is very beautiful and expects everyone to admire her, and she gets angry if the other do not do what she wants' [25, с. 870] (Міс Піррі – лялька у вигляді поросяти з довгим білявим волоссям із телевізійної програми "Ляльки". Вона вважає себе надзвичайно привабливою і очікує, що всі повинні бути в захваті від неї, і обурюється, коли інші роблять не те, чого вона бажає); *witch* – 'in former

times and in stories, a woman who is thought to have magic powers that she uses to do bad things. Pictures of witches in stories show them wearing a black cloak' [29, с. 705] (відьма – у давні часи та в оповіданнях – жінка, яка, як вважають, володіє магією, завдаючи шкоди. На малюнках вона зодягнена в чорний плащ), *Bagheera* – '(black tiger in Hindi) the panther in a collection of short stories for children "The Jungle Book" by Rudyard Kipling' [28, с.245] (Багіра – (в перекладі з Гінді – чорний тигр) пантера зі збірника коротких оповідань для дітей "Книга Джунглів" Р. Кіплінга; *Чугайстер* – 'це веселий, життєрадісний, оброслий чорною або білою шерстю лісовик із блакитними очима. Чугайстер не чинить зло живій душі' [15, с. 164], *зміїні ноги* – 'існувало уявлення, що у змії є або були колись ноги. Вірили, що змія показує ноги або коли її б'ють, або коли вона рятується від вогню. Якщо покаже червоні ноги – бути пожежі, якщо білі – покійнику, якщо сині – багатству' [18, с. 192], *Світovid* – 'зображали у вигляді чотиригранного стовпа, орієнтованого чітко на чотири сторони світу. Він має вгорі чотири обличчя (два чоловічих і два жіночих) під однією шапкою. Це дозволяє припустити, що Світovid відає всіма чотирма сторонами білого світу' [19, с. 127]; Ох – 'у дохристиянських віруваннях – демонологічна істота: чи то лісовий цар, чи підземний, чи просто дідько, що живе по могилах та пеньках і затягує до себе необережних людей; часом це підземний цар, такий собі "маленький дідок, сам змощений, а борода зелена аж до колін" [13, с. 426].

Оцінний компонент може декодуватися за допомогою лексичних інтенсифікаторів, які виражають більший або менший порівняно з нормою ступінь ознаки: *bright blue, very white, gloomy night, dark green, total darkness; вічно-зелений, зеленавий, темно-червоний*. Наведемо приклади: *Monstrous Serpent of Henham* – 'monstrous serpent [...] in his mouth he had two row of teeth which appeared to be very white and sharp, and on his back he had two wings indifferent large, but not proportionable to the rest of his body' [26] (змії-страховисько з Хенхема – змії-страховисько, у його пащі – два ряди надзвичайно гострих білих зубів, а на спині – два непропорційно великих крила), *Mordiford Wyvern* – 'a young girl called Maud was walking through the woods when she found a baby wyvern, bright green and no bigger than a cucumber. Finally, as an adult, it turned into a man-eater, but it remained friendly toward Maud' [26] (змії із Модіфорда – дівчинка на ім'я Мод, прогулюючись у лісі, знайшла яскраво-зеленого невеликого, як капуста, змія-дитинча. Згодом, коли дитинча подорослішало, воно перетворилося на людоджера, але завжди добре поводилося з Мод), *wight* – 'it cannot be knocked unconscious or poisoned. It is immune to darkness and fear spells. It can see in total darkness' [26] (його неможливо вдарити, коли не-

притомний, або отруїти, воно може бачити в повній темряві), *Uniondale Phantom Hitchhiker* – '22 year old girl died of head injuries and found laid against an embankment between Uniondale and Willowmore. She was short with long hair, wearing dark green trousers and a duffel coat' [26] (подорожуючий привид із Юніондейла – двадцятидвохрічна дівчина, що вмерла від отриманих ушкоджень голови і яку знайшли між Uniondale та Willowmore. Померла мала довге волосся і була вдягнена у яскраво зелені брюки та вовняне пальто).

Емоційно-оцінне сприйняття об'єктів експлікується кольоронайменуваннями з периферії кольорового спектру – *golden hair (Goldilocks), painted woman (Jezebel), blood money (Judas), metal (Captain Hook); золотоволосий (Дідо-Всеїдо), світлолиця (Дана), сліпучо-золотаве пір'я (Жар-птиця), сонячна країна (Вурій)*.

Висновки. Характеристика колористичної картини ірреального світу в досліджуваних мовах становить підґрунтя для узагальнень щодо її основних ознак. Колористична лексика є значним фрагментом ірреального світу, оскільки система колірних номінацій створюється народом, відбиваючи його сприйняття уявного світу як ментального конструкту. Колір задає певну аксіологічну перспективу, впливаючи на сприйняття позначуваного цим кольором явища. Значних розбіжностей у перцепції уявного світу англійським та українським соціумами, експлікованих у кольоро-найменуваннях, не зафіксовано, проте, на відміну від англійської мови, у якій домінують ядерні кольори на позначення об'єктів ірреального світу, в українській мові діє розвинута й розгалужена система відтінків кольорів, яка дозволяє увиразнити, ширше й детальніше продемонструвати уявлення української спільноти про уявний світ і свідчить про розвиненість кольорової картини ірреального світу в українській мові, яка не стільки інакше формується, скільки по-іншому – яскравіше, наочніше – виявляється. Отже, колористичний ряд бідніше представлений в англійській мові, а семантично-ускладнена кольорова парадигма характерна для об'єктів ірреального світу в українській мові.

Проведений аналіз свідчить про вмотивованість вибору кольору на позначення об'єктів уявного світу в досліджуваних соціумах. Усі кольороназви уявного світу є певною системою, основа якої – чітка ієрархія її членів.

1. Давиденко К. О. Кольороназви в індивідуально-авторській картині світу Максиміліана Волошина : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / К. О. Давиденко. – Симферополь, 2007. – 21 с. 2. Джадд Д. Цвет в науке и технике / Д. Джадд, Г. Вишецки ; пер. с англ. – М. : Мир, 1978. – 592 с. 3. Ермакова О. Б. Концептуализация цвета в русском языке : автореф. дисс. на

соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.02 "Русский язык" / О. Б. Ермакова. – М., 2007. – 28 с. 4. Ковальова Т. В. Лексико-семантические поля колоративов в украинской поэзии начала XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. В. Ковальова. – Харків, 1999. – 19 с. 5. Ковбасюк Л. А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом "кольороназва" в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. А. Ковбасюк. – К., 2004. – 20 с. 6. Люкина Е. В. Номинативное пространство фразеологических единиц с компонентами цветообозначения в немецком и английском языках (когнитивно-номинативный аспект) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. В. Люкина. – М., 2004. – 24 с. 7. Макеенко И. В. Семантика цвета в разнотипных языках: универсальное и национальное : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 / И. В. Макеенко. – Саратов, 1999. – 258 с. 8. Мичугина С. В. Денотативное пространство прилагательных цвета в английском языке : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / С. В. Мичугина. – М., 2005. – 24 с. 9. Пастушенко Т. В. Колірна номінація як елемент вторинної мовної картини світу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. В. Пастушенко. – К., 1998. – 16 с. 10. Раденкович Л. Символика цвета в славянских заговорах / Л. Раденкович // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской культуры: источники и методы. – М.: Наука, 1989. – С. 122–147. 11. Садыкова И. В. Обозначение красного цвета в русском языке в историко-этимологическом аспекте : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / И. В. Садыкова. – Томск, 2006. – 21 с. 12. Слезкина М. Г. Семантика и символика прилагательного "желтый" в русском языке: в семасиологическом и ономазиологическом аспектах : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / М. Г. Слезкина. – Челябинск, 2005. – 22 с. 13. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / [авт.-уклад. В. В. Жайворонок]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с. 14. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України / В. М. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2007. – 392 с. 15. 100 Найвідоміших образів української міфології / [за ред. О. Таланчук, Ю. Бедрика]. – К. : Книжковий дім "Орфей", "Автограф", 2007. – 460 с. 16. Словник давньоукраїнської міфології / [укл.: С. П. Плчинда]. – К.: Велес, 2007. – 240 с. 17. Словник української мови : [у 11 т.] / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка. – 1971–1980. 18. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2005. – 664 с. 19. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – [3-є вид.]. – Х. : Вид-во "Див", 2005. – 472 с. 20. Danu Forest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.danuforest.co.uk/gwyn_ar_nudd_19.html. 21. English Creatures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thecbg.org/wiki/index.php/Germanic_Creatures. 22. Micha F. Lindemans Encyclopedia Mythica [Електронний ресурс] / F. Micha. – Режим доступу : http://www.pantheon.org/articles/b/bean_sidhe.html. 23. Legendary creatures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Legendary_creature. 24. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. by A. Gadsby]. – Harlow : Pearson ESL, 2006. – 1968 p. 25. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow : Addison Wesley Longman, 1998. – 1568 p. 26. Mysterious Britain & Ireland (Encyclopedia) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mysteriousbritain.co.uk/folklore/folktales/english-folktales>. 27. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [ed. by S. Wehmeier]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 1540 p. 28. Oxford Guide to British and American Culture. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 542 p. 29. Oxford Wordpower Dictionary / [ed. by S. Wehmeier]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 746 p.

Найшла до редколегії 14.09.12

РОМАНСЬКІ МОВИ

О. Пономаренко, доц.

ЕВОЛЮЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ ІТАЛІЇ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Стаття продовжує цикл досліджень, присвячених еволюції дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу. У ній висвітлено стан дипломатичного дискурсу в епоху Середньовіччя.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, історія, середньовічний.

Данная статья – продолжение цикла исследований, посвященных эволюции дипломатического дискурса стран романского языкового ареала. В ней освещено состояние дипломатического дискурса в эпоху Средневековья.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, история, средневековый.

With this article the author continues the research of diplomatic discourse evolution in countries where the Romanic languages are spoken. It shows the diplomatic discourse status in the Middle Ages.

Key-words: diplomatic discourse, history, medieval.

Дипломатичний дискурс у сучасному його вигляді пройшов довгий шлях еволюції від перших виступів і промов античних риторів, політиків і державних діячів до нинішнього рівня розвитку: з чіткими лексико-

граматичними нормами та стильовими ознаками. З огляду на відсутність повномасштабного лінгвістичного дослідження цього виду мовлення [4, с. 7], цією статтею продовжимо наводити результати власних спостере-

жень становлення дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу. Наразі розглянемо еволюцію дипломатичного дискурсу в епоху Середньовіччя.

Ще Геродот почав уважно відстежувати й порівнювати звичаї і традиції різних народів. Він одним із перших наголошував на немалозначності ролі кожної мови у формуванні індивідуальних рис народу як її носія, і що, по суті, саме мови й забезпечують цю відмінність між народами [3]. Услід за давньогрецьким істориком простежимо зміни у дипломатичному мовленні, які сталися після завоювання Італії Ломбардами (Longobardi, 6-10 ст.), ставши відчутними і змінивши статус цього виду дискурсу.

Факт поділу народів на переможених і переможців, несприятлива економічна ситуація на певних територіях призвели до того, що представників романської культури намагалися тримати подалі від державних структур. Учені припускають, що самі ломбардійці використовували переважно латинську мову (народну латину) навіть на переговорах високого рівня. Хоча, з іншого боку, неможливо стверджувати достеменно, оскільки до наших днів не дійшло жодного автентичного документа тієї епохи. Те саме стосується й папських документів періоду, що передував Каролінгам (зовнішньополітичні документи періоду Адріана I та Паскуаля I). Ці документи не відрізняються вищим рівнем, ніж офіційні листи часів панування франків. Дослідники сходяться на думці [2, с. 960], що лише папська канцелярія, принаймні за часів Григорія I та, можливо, його безпосередніх послідовників, дотримувалася античних традицій стосовно письмового мовлення.

З плином часу, частково – як наслідок контактації лексичними одиницями мов народів-завойовників, частково – від інтенсифікації торгово-економічних зв'язків, у першій половині VII сторіччя італійська та французька мови зовнішньополітичних документів характеризувалися тотальним засиллям іншомовних слів ("un totale imbarbarimento della lingua" [2, с. 962]); жоден зі збережених документів не може слугувати прикладом чистої латини. Хоча, при цьому, документи авторства політиків з прошарку духовенства відзначалися вищим рівнем граматичних знань і культури оформлення.

У цей самий період у державних документах простежується поява того, що у сучасній лексикології називається "геосинонімами", "регіоналізмами", "варіантами мови" – спочатку на рівні окремих лексичних одиниць, а згодом і на рівні цілого тексту (документа) назагал. Посланці-представники різних областей певної країни створювали документи, в яких можна було чітко розпізнати "місцеві відмінності народної латини" – "differenziazioni locali della lingua volgare" [2, с. 963].

Заради точності варто відзначити, що в усіх дипломатичних документах відображаються тенденції, притаманні розвитку мов у відповідні періоди (фонетичні зміни, які маніфестуються в орфографії, та еволюцію граматичних форм описує Х. Бресслау [2, с. 965-7]).

Тексти окремих італійських документів королівської та папської канцелярій, датованих IX-X сторіччями і які дійшли до наших днів дозволяють пересвідчитися, що вульгарна латина залишається абсолютно домінуючою для письмових документів. Необхідно констатувати, що рівень освіченості й, відповідно, мовлення дипломатів романських країн (до епохи Генріха II та Коррадо II), на то час, був на кілька позицій нижчим, ніж у германомовних колег.

Лише починаючи з другої половини XI сторіччя можна помітити, зокрема, у документах центральної частини Італії (Тушія – Tuscìa та Романя – Romagna), покращення рівня мови, що відбувалося пропорційно до збільшення кількості освічених людей в країні у цілому. Згодом у південних регіонах Італії за часів панування норманів і, знову ж, у центральних областях, від німецького

впливу, мова документів ставала вишуканішою. Відтак до середини XII століття "письмова" мова повністю переважала над її розмовним варіантом, і в документах вже не зустрічалися простонародні слова, крім випадків випадкової неуважності, наприклад, часовий маркер "mesis nobe" замість "meses novem" [2, с. 978].

Володіння італійською мовою (а не вульгарною латиною) у XIII столітті більше не було рідкістю, – радше необхідним реквізитом для роботи у певних державних службах (окремим працівникам доводилося навіть складати іспит на її знання). Звісно, це позитивно позначилося на мові, якою такі функціонери писали документи. Таким чином, під впливом Німеччини, також і в Італії до кінця XIV століття стало гарним тоном не лише використання грамотної та стилістично правильної мови в документах, але й започаткувалася традиція прикрашання усних промов і письмових документів вишуканими формами, які нині співвідносять з *риторичними фігурами та стилістичними прийомami* ("colores rhetoric").

Приміром, Леон (Leone), єпископ міста Vercelli, який надиктовував документи для внутрішнього та зовнішнього використання державними діячами за часів правління Оттона III та Генріха I, а, згодом, і Конрада II, надавав перевагу риторичним фігурам, зокрема – анафорі, яку в Середні віки називали *repetitio*; та *traductio*, тобто, гри слів і концептів.

Також у Середньовіччі романські дипломати на загал частіше інших колег вдавалися до застосування *прийому упущення* ("omissione") [2, с. 987] слова чи речення, яке, як передбачалося, могло не сподобатися, образити чи зашкодити певним чином адресату. При цьому намагалися не спотворювати суть документа – не звужувати чи не розширювати оригінальне повідомлення.

Знову ж, більшість дослідників сходяться на думці, що мова дипломатичних документів XV-XVI століть була лише спробою імітувати високі зразки латини, продемонстровані Цицероном і Цезарем. Спосіб висловлення думок був частково продиктований *вимогами часу і загальним прагненням і пошуком більш рафінованих форм* (що, з іншого боку засвідчує згодом доведену тезу про постійний розвиток мови як живого, а не сталого організму. Іншою вартою відзначення характеристикою тогочасного мовлення дипломатів є те, що дипломати тяжіли до спрощених, більш реалістичних і наближених до щоденного спілкування та природного формулювання думок як усно, так і на письмі, замість застосування "штучних", нерідко громіздких, завчених формул і кліше.

У цей період вже можна чітко визначити суто лінгвістичні особливості мови дипломатів, як-то поодинокі граматичні помилки при зміні іменників за відмінками (вживання прийменників перед іменника), на синтаксичному рівні – схильність заміняти конструкції "знахідний відмінок з інфінітивом" на речення з "quod, qua/iter, quia" після дієслова (або синонімів до дієслова) "dire" за допомогою речень з "ut dopo iubeo"; використання певних займенників ("ipse" у ролі простого вказівного займенника, "talis-qualis" на "is-qui"); громіздкі поєднання прийменників, засилля конструкцій з герундієм тощо. Лексичний склад збагачується словами з інших романських мов (часто все ще із закінченнями на латинський манер), *новоствореними чи запозиченими термінами на позначення нових понять* (особливо в міжнародній юридичній практиці, наприклад: *acqua territoriale, clausola, sovranità*). Водночас чимало латинізмів модифікує своє початкове значення чи набувають нових відтінків значень, стаючи надалі словотвірними основами та не вдаючись до підрядних описових речень.

По суті, вже починаючи з XII століття, а в XIII-XV – з особливою чіткістю можна було *відрізнити, чий руці*

належав той чи інший дипломатичний документ, зокрема, коли йшлося про розмежування романської та германської культур. Дослідники середньовічних документів авторства дипломатів романського мовного ареалу стверджують [2, с. 988], що в ті часи можна було вирізнити індивідуальні елементи, які об'єднували кілька документів певної епохи чи певної канцелярії. Саме в цей час заклалися засади національно-специфічних відмінностей у мовленні дипломатів-представників цих двох мовних груп ("dall'uso fatto della lingua possiamo riconoscere la nazionalità di chi se ne serve") [2, с. 978]. В сучасних термінах – йдеться про визначення *ідеостилу та ідіолекту дипломата чи етноспецифіку дипломатичного дискурсу* певної країни. Звісно, про це стало можливим говорити після того, як дипломати впевнено заговорили своїми національними мовами.

А серед дипломатів, національними мовами котрих були романські, *чітко вирізняється стиль італійців*, чиє мовлення вже не містило більше простонародних слів, хоча вони продовжували допускати орфографічні неточності, як, наприклад, помилкове пропускання літери "h", інші фонетико-орфографічні неточності, на кшталт вживання "donnus" замість "domnus", некоректне вживання власних імен і назв германського походження, недотримання античної (оригінальної) форми написання таких іменників, але їхня адаптація до мовних канонів кожної епохи. До певної міри це було свідченням прагнення досягнути більшої толерантності у спілкування з представниками різних місцевостей і діалектів, тобто не підкреслюючи (не загострюючи увагу) на походженні, належності і т.п., що могло б спровокувати певні негативні реакції чи конотації у співрозмовників.

Найлегше *впізнавався стиль дипломатів, вихідців з південних областей Італії*, – через неповторний мовний колорит, який зберіг свою самобутність і донині (див. Стилiстичний порiвняльний аналіз у [2, с. 981-2].

Формуються поступово й інші особливості дипломатичного дискурсу: відносна нечисленність основного ядра лексик, дотримання мінімуму лексичних одиниць, необхідних для вербального оформлення думки. Пояснення просте: дипломат у Середньовіччі мусив висловлюватися з певного (неширокого) кола тем, передавати ставлення до схожих подій, виражати подібні ідеї. Відтак щоразу складав документи за звичною схемою, шаблоном, використовував знайомі слова та їх поєднання. Тому мова дипломатичних документів перетворюється

на стереотип (певного періоду чи, рідше, конкретного авторства). Ось кілька прикладів: "*de nostri statu regni tractare*" – вислів, якому приписують авторство Оттона I (Ottone I), 953-956 років; "*ob minime denegandam dilectissimi N. Petitzonem*" – вислів, що, як вважається, вийшов з уст та з-під пера Генріха IV (Enrico IV); слово "*corroboratio*", якому часто передувало "*cuius traditionis (donationis ecc.) testem hanc paginam (cartam, cartam praesentem ecc.) scribi iussimus*". Справедливим буде відзначити одразу, що ці лексичні звороти зустрічаються і в документах інших тогочасних дипломатів [2, с. 984].

У цілому, італійська мова стала визнаною мовою документів згодом, після грецької та латини. Лише на Сардинії, яка розвивалася завжди відмінно від півострівної Італії, місцевий діалект використовувався на міжнародному рівні вже з XI століття. Найдавніший документ, написаний на сардській мові, датований приблизно 1070-1080 роками, але до наших днів дійшла лише його копія, виконана у XV столітті. Цікавим є також і документ 1186 року, з міста Фабріано, частина якого написана італійською мовою, [5]. Іншими словами, використання національних (у даному випадку – італійської) мов, навіть в останні століття Середньовіччя, залишається радше на рівні спроб. Ті дипломатичні документи, які стосувалися юридичних і церковних питань, продовжували складати латиною, в той час, коли кореспонденція, що стосувалася інших тем, особливо – на межі з приватними, писалася італійською мовою. По суті, розвиток італомовного дипломатичного дискурсу можна вести від цих документів.

Таким є діахронічний огляд еволюційних змін і італійському дипломатичному дискурсі кінця V – початку XV століття. У подальших дослідженнях автор планує зосередити увагу на особливостях мовлення дипломатів у XV-XXI століттях.

1. Bonnier, Etude critique des chartes de Douai de 1203 à 1275 // Zeitschrift für romanische Philologie, № 13 (1889), p. 431-462; № 14 (1890), p. 66-88 e 298-343. 2. Bresslau H. Manuale di diplomazia per la Germania e l'Italia // Traduzione di Voci-Roth A.M. – Associazione italiana dei paleografi e diplomatici. Divisione studi e pubblicazioni. – Italia, Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici, 1998. – 1423 p. 3. De Mauro Tullio. Origine del linguaggio // Enciclopedia Multimediale delle scienze filosofiche. – <http://www.emsf.rai.it/aforismi/aforismi.asp?d=66>. 4. Duranti Tommaso. La diplomazia bassomedievale in Italia // "Reti Medievali". – 2009. – ISSN 1593-2214. – http://fermi.univr.it/rm/repertorio/rm_duranti.html. 5. Monaci E., Crestomazia italiana dei primi secoli con prospetto grammaticale e glossario. Città di Castello 1889-1912. Vol. 3, n. 9.

Надійшла до редколегії 14.09.12

Т. Гейко, доц.

ШЛЯХИ ЗБАГАЧЕННЯ МОВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ (на прикладі запозичень у французькій мові)

У статті розглядаються внутрішні і зовнішні засоби номінації. На прикладі лексем англо-американського походження визначено роль запозичення як потужної рушійної сили неологічних процесів у глобалізованому світі.

Ключові слова: запозичення, номінація, адаптація, словотвір, глобалізація.

В статье рассматриваются внутренние и внешние средства номинации. На примере лексем англо-американского происхождения определяется роль заимствования как мощной движущей силы неологических процессов в мире глобализации.

Ключевые слова: заимствование, номинация, адаптация, словообразование, глобализация.

The article studies the internal and external means of nomination. The role of borrowing as a mobilizing neologic power under the globalization is defined on the example of English borrowings in French.

Key words: borrowing, nomination, adaptation, neology, globalization.

Будь-яка мова має певні засоби номінації, за допомогою яких відбувається називання елементів позамовної дійсності (предметам, явищам, діям тощо). Традиційно вирізняють такі універсальні засоби номінації:

- Внутрішні засоби номінації:
 - 1) утворення нових слів;
 - 2) переосмислення існуючих слів;
 - 3) словосполучення,

- Зовнішні засоби номінації (запозичення).

Ці засоби по-різному використовуються у мовах. Найбільш істотними для структури мови, безперечно, є внутрішні засоби, серед яких переважають словотвір та полісемічні трансформації. Але за браком останніх називання може відбуватися через запозичення або за допомогою сполуки слів [1, с. 220-223].

Слід зазначити, що останнім часом роль запозичення як універсального номінативного засобу невідомо зростає. І це головним чином пов'язано із процесами глобалізації, які охопили всі сфери людської діяльності. Трансформаційні процеси глобалізації даються взнаки не тільки в економічній, політичній чи правовій сферах суспільного життя, але й яскраво виявляються в культурі, в таких її галузях, як-от, мистецтво, наука, освіта, виховання тощо. Деякі вчені вважають, що глобалізація суспільства визначається саме перевагою культури над економікою і політикою [2], оскільки в культурі соціальні відносини максимально символізовані, тому можуть здійснюватися без прив'язки до конкретної території. Отже, глобалізація зумовлює всесвітній всеосяжний характер, що його набувають соціальні, економічні, політичні, культурні зв'язки та відносини. Вона являє собою не один процес, а комплексну сукупність процесів, які діють суперечливо, іноді конфронтаційно. Вона реструктурує способи нашого існування у світі, до того ж на глибинному рівні. Світ постає як "єдине соціокультурне місце" [3], що означає однаковість умов і характеру соціальних взаємодій в будь-якому куточку світу. Світ "стискається", позбавляється подрібнення на специфічні зони соціальним простором. а базове просторово-фізикалістське тлумачення глобалізації поступається місцем метафорі непросторовості, детериторизації, інтелектуально-культурної єдності, нематеріальності, символічності. Можна сказати, що вона виконує інтеграційну функцію у широкій площині, здійснюючи консолідацію різних сфер людської діяльності, вона є квінтесенцією історичних трансформацій. Це результат багатомірних якісних змін не тільки у суспільному розвитку, але й у системі "суспільство – природа", що визначає саме інтеграційний характер феномена глобалізації. Останнім десятиріччям унаочнилася єдність світу і спільність проблем: всесвітнє людство стало дедалі реальнішою формою існування людини взагалі.

Так, глобалізація інтенсифікує культурні контакти, сприяючи прямій мовній взаємодії, що, в першу чергу, позначається на лексичному складі контактуючих мов. При цьому інновації технічної, побутової, мистецької або інтелектуальної сфер разом із відповідними назвами поповнюють культурно-мовний простір певного мовного колективу, у такий спосіб інтегруючи його до глобалізованої спільноти та універсалізуючи засоби вираження.

Вирішальне значення у цих процесах відіграють, як відомо, англо-американська культура і мова. Але у тривалій полеміці щодо засилля англо-американізмів у французькій мові ми дотримуємося поміркованих поглядів. По-перше, англо-французькі мовно-культурні контакти мають давню і багату історію та відбувалися активно в тому чи іншому напрямі у певну історичну епоху. По-друге, що є дуже важливим, таке контактування сприяє активізації питомого словника мови-реципієнта, а отже, її динамічному розвитку із збереженням власної ідентичності.

Таким чином, природно, що для номінації нових об'єктів і явищ використовуються англійські назви, які вживаються французами і франкофонами, але при цьому активується і питомий словотвірний фонд. Наразі запозичення з англійської мови ми тлумачимо як засіб, стимул, рушійну силу, а також каталізатор власних неологічних потенцій.

Отже, серед слів англо-американського походження у французькій мові ми виділяємо:

- запозичення;
- кальки;
- ксенізми;
- інновації.

Термін "запозичення" має генеративний характер і позначає слова іншомовного походження, які пройшли етап інтерференції і почали входити до системи мови-реципієнта. Процес запозичення є складним і тривалим процесом перенесення-відтворення іншомовних лексичних одиниць. Його передумовою є виникнення окремої інтерференції на рівні індивідуального мовлення (білінгвізм), що поступово набуває масштабності та передається також одномовним членам даного мовного колективу. У процесі запозичення виділяємо такі етапи:

1) відбуваються зміни в іншомовних словах під час їх входження у мову-реципієнт (фонемно-графемна субституція та граматичне оформлення іншомовного слова засобами мови-реципієнта, входження в її лексико-семантичну систему). На даному етапі слово вже можна вважати запозиченням: *show-business, non-stop, hit-parade, action painting, hard edge*.

2) стаються перетворення, які є наслідками освоєння запозиченого слова під час його подальшого функціонування у новій мовній системі (адаптація): *best-seller, reader, rocker, debater, rewriter, designer, to interview > interviewer, to program > programmer, to zap > zapper* (під впливом англ. *zapping*); *to sponsor > sponsoriser, to visualize > фр. visualiser, to flash > flasher, to rewrite > rewriter, to mix > mixer*.

3) відбувається укорінення (інтеграція) запозиченої лексичної одиниці в систему мови-реципієнта – запозичення вже повністю відповідає нормам нової мовної системи і не відрізняється від питомої лексики: *film, vamp*.

Кальки – це запозичення з повною морфемною заміною, коли іншомовна модель відтворюється цілком морфологічними засобами мови-реципієнта, що повністю виключає фонемну субституцію. Сюди входять:

а) структурно-морфологічні кальки (перекладені запозичення), які відтворюють у мові-реципієнті морфосинтаксичні характеристики моделей мови-донора шляхом поморфемного перекладу, напр.: англ. *politic fiction* > фр. *politique-fiction*; англ. *loud speaker* > фр. *haut-parleur*; англ. *high fidelity* > фр. *haute fidélité*;

б) описово-перекладені еквіваленти запозичених лексем, які виступають лише приблизними відповідниками іншомовних моделей і не відтворюють їхню морфологічну структуру, напр.: фр. *répétiteur de dialogue* < англ. *dialogue-coach* (англ. *coach* "тренер"); фр. *détective privé* < англ. *private eye* (англ. *eye* "око"), фр. *feuilleton à l'eau de rose, télé-mélo* < англ. *soap(-)opera*;

в) запозичення на основі семантичної контамінації, коли у лексемі мови-реципієнта виникає нове значення або відтінок значення внаслідок її ототожнення з частково еквівалентною лексемою мови-донора. Еквівалентність може бути як у плані вираження (фонетико-графічний збіг), так і у плані змісту (семантичний збіг). Наприклад: фр. *audience* (1165) – англ. (XX) "кількість людей, що охоплює друковане видання"; фр. *production* (XV) – англ. (1915) "продюсування фільму"; фр. *conduire* (X) – (англ. *to conduct* >) "диригувати"; фр. *chuafter* (XII) – (XX) (англ. *hot* >) "джаз – мати збуджуючий ритм" – інтегральна сема "гарячий", актуалізація потенційної семи "енергійний";

Ксенізми – запозичені лексеми, що позначають чужорідні екзотичні реалії для певної мовної спільноти. Наявність етноспецифічної семи зумовлює периферійне розташування відповідної одиниці у лексико-семантичній системі мови-реципієнта, інтеграція до якої може відбуватися лише через метафоричне або метонімічне пересемислення. Наприклад: *drive-in* "автокінотеатр просто неба"; *preview* "передпрем'єрний показ, де глядачі можуть вплинути на подальшу долю стрічки", у *музиці* – зокрема це спостерігається у лексем, пов'язаних з витоками джазу і традиційною творчістю афроамериканців, напри-

клад, *work song, hollers song, coon song, square dance, tap dance, bunny hug, spiritual, gospel*.

Інновації – це іншомовні слова, що використовуються в усній або писемній французькій мові, але не набули лексикографічної фіксації, тобто залишаються на периферії лексико-семантичної системи мови-реципієнта, наприклад: *performance* "вистава", *lounge café, prime time*.

На протизагін інноваціям асимільовані запозичення відповідають структурним нормам французької мови і утворюють відповідні орфографічні і морфологічні форми. Асиміляція відбувається за внутрішніми законами мови-реципієнта, у даному разі французької. За ступенем асиміляції розрізняємо *повністю* та *частково асимільовані* лексичні одиниці. Повністю асимільовані лексеми зазнали змін на фонетичному, графічному, морфологічному і семантичному рівнях, як-от, *partenaire*. У частково асимільованих запозиченнях трансформації не завершено на одному з зазначених рівнів, наприклад, *manager, management*, що не набули стабільної вимови та у семантичному плані конкурує з питомими французькими лексемами *directeur, gestionnaire, gestion*.

На ступінь асиміляції запозичення вказує також його словотвірна потенція у мові-реципієнті – здатність утворювати похідні, а також сполучуваність з іншими лексемами – здатність утворювати сталі словосполучення, наприклад: *interview* – *interviewer, intervieweur* (конкурує з питомим фр. *journaliste*); *donner/ prendre une interview*.

Як зазначалося вище запозичення великою мірою сприяє словотвірній активності питомих засобів мови-реципієнта. При цьому також спостерігається і використання іншомовних словотвірних основ і афіксів.

Так, Інтернет-термінологія посідає важливе місце серед інших новоутворень сучасної французької мови. Звичайно, що більшість термінів приходить до французької Інтернет-лексикі з англо-американських джерел. Але при формуванні Інтернет-словника французької мови значною мірою задіяні і власні словотвірні фонди. Так, формант *cyber-*, який являє собою два перших склади грецького дієслова *kubernan* "управляти", є префіксом у словах, в яких наявна сема керування, управління у певному просторі. Наприклад: *cybernovice, cybercafé, cyberdémocratie, cybernétique, cyberculte, cyberjargon, cyberculture, cybernéticien*.

Завдяки форманту *télé* ("відстань") в останній час у мові виникло також декілька неологізмів, як-от,

téléassurance, télécharger, téléadministration. Але слід зауважити, що використання даного форманта може створювати певну двозначність у контексті, що стосується телебачення.

Префікс *e-* фактично є калькою з англійської мови, де він позначає явища із галузі інформатики та телекомунікацій. Цей префікс (графічно асимільований у французькій мові – *é*) поступово набуває глобальності поширення у медіа та економічній сферах (*é-commerce, é-business, é-book*), а також в адмініструванні (*é-administration é-ministère*).

Іншим прикладом неологічної активності французької мови під впливом англійської є лексеми на позначення електронної пошти – англ. *mail*. Так, термін *courrier électronique* або скорочено *courriel* був офіційно прийнятий у Квебеку і швидко здобув своє визнання у Франції. Даний неологізм конкурує з іншим суто французьким утворенням – *Mél < messagerie électronique*. Остання аббревіатура також швидко розповсюджується, зокрема через свою фонетичну подібність до англійського аналога (*mail*), який наразі залишається лідером у використанні, але з вимовою, що має тенденцію до францизації.

Отже, відкритість словника до екстралінгвістичних впливів є характерною рисою існування мов у глобалізованому світі, умовою їх функціонування на даному етапі, свідчить про позитивну динаміку їхнього розвитку та є виявом їх сутності чутливо реагувати і відображати зміни у суспільному житті. Запозичення є потужною рушійною силою для активації питомих словотвірних потенцій мови, важелем для використання внутрішніх засобів номінації. Запозичені лексичні одиниці проходять різні шляхи адаптації у французькій мові. Virізнюють okazіональні запозичення, які вживаються на даному етапі розвитку мови і виконують певні прагматичні функції, та узувальні запозичення, які стали частиною мовної картини світу франко фонів унаслідок універсальності позначуваних ними концептів.

1. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков: Учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. "Иностр. яз." – № 3-е изд. доп. раб. – М.: Просвещение, 1989. – 288 с. 2. Appadurai A. Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization / Arjun Appadurai. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. – 224 p. 3. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / Roland Robertson. – London: Sage, 1992. – 205 p.

Надійшла до редколегії 14.09.12

С. Дель Гаудіо, доц.

СКЛАД В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: КОНТРАСТИВНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена контрастивному аналізу загальних характеристик складу в українській та італійській мовах. Продовжуючи цикл контрастивних досліджень двох мов – української та італійської, автор адресує матеріал публікації безпосередньо студентам-філологам і перекладачам.

Ключові слова: фонетика / фонологія, порівняльна граматики, контрастивний аналіз, українська та італійська мови.

В статті сопоставляються главные характеристики слога в украинском и итальянском языках. Этой публикацией автор продолжает цикл контрастивных исследований украинского и итальянского языков.

Ключевые слова: фонетика / фонология, сравнительная грамматика, контрастивный анализ, украинский и итальянский языки.

In the article we compare the general features of the Ukrainian and Italian syllable. This contribution continues a series of contrastive researches between Ukrainian and Italian. The target audience of these studies is supposed to be the students of linguistics and translation departments.

Key words: phonetics / phonology, comparative grammar, contrastive analysis, Ukrainian and Italian.

Потреба пропонованого контрастивного аналізу складу в українській та італійській мовах виникла в рамках курсу з українсько-італійської порівняльної граматики через необхідність створити мінімальний (базовий) матеріал як початок для подальших вагоміших контрастивних досліджень, оскільки подібні дослідження або не існують або є обмеженими. У даному випадку, стаття – це спроба

порівняти деякі аспекти складу з метою виявити головні подібності та відмінності в обох мовах і, тому, вона має теоретично-практичний характер і адресується, головним чином, не аудиторії фонетистів-теоретиків, а безпосередньо студентам-філологам і перекладачам.

Визначення складу у лінгвістиці залишається надто спірним питанням і не має остаточної дефініції, що

зазначено навіть у лексикографічних джерелах, напр., див.: [13, с. 600].

Більшість учених сходяться на тому, що склад у таких мовах, як українська чи італійська – це мінімальна одиниця мовленнєвого потоку, яка складається з максимального звучного звука і прилеглих до нього менш звучних звуків [6, с. 379; 9, с. 496].

Таке визначення побудовано на принципі звучності (сонорності, пор. італ. *sonorità*), яке найкраще пояснює природу складу в обох мовах. Скажімо, саме за цим принципом розроблено правила складоподілу в українській мові [9].

Проте, щодо місця й ролі складу у фонетичній системі української мови, вчені не мають одностайної думки. Так, одні фонетисти вважають склад найменшою просодичною, тобто суперсегментною (несегментною / надсегментною) одиницею, мотивуючи це тим, що сегменти мовлення характеризуються чітко визначеним набором певних елементів, що властиво лише фонемам; отже, лише звуки як реалізації фонем можна вважати сегментами [10, с. 244–245].

Інші фонетисти вважають, що склад, не маючи чітко визначеної кількості в кожній мові, виділяється як сегмент за іншими ознаками, наприклад, за приблизною кількістю фонем у складі, типами сполучуваності фонем, структурою, акустичною моделлю тощо. На думку О. Іщенко [3], склад, як фонетична одиниця – це найменша вимовна одиниця, певний артикуляційний імпульс. Це є мовленнєвий сегмент другого порядку (після звука). Вчений також вживає термін *силабема*, коли мова йде про склад у фонологічно-функціональному аспекті, тобто, поділяє склади на фонологічні як певний конструкт, що визначає сполучуваність фонем, їх типові комбінації у формуванні слів та мовленнєвого потоку загалом, та фонетичні як конкретні реалізації фонологічних складів, що мають свою фонетичну (акустичну або анатомо-фізіологічну) характеристику.

Варто зауважити, що склад розглядають не лише як явище фонетичне чи фонологічне, але і як історичне.

Серед українських фонетистів, які досліджували проблеми складу, назвемо: Н.Г. Плевако [7], О.В. Бас-Кононенко [2], А.Х. Кастро Родригес [4], А.І. Багмут [1], Скалозуб Л.Г. [8], Н. Тоцька [11], І. Зілінський, Л. Прокопова, Т. Бровченко, В. Брахнов, В. Перебийніс, Л. Близниченко та ін. [17]. В італійській мові склад досліджували Альбан-Леоні [12], Канепарі [14], Мальберг [15], Міоні [16] та ін.

Загальна характеристика складу в обох мовах.

Склад як фонетична одиниця має свою структуру. Існують різні теорії структури складу, великою мірою вони залежать від типу мов – фонологічних та силабічних (тонічних).

В італійській мові, як і в західноєвропейських загалом, у складі виділяють **вершину** (пор. італ. *attacco* / лат. *incipit* або англ. *onset*, ω) та **риму** (ρ). У свою чергу, складову риму – на сонантне **ядро** (лат. *nucleus*; пор. італ. *nucleo*) та **коду** (пор. італ. *coda* / лат. *cauda*, κ). Натомість в українській мові у структурі складу часто виділяють еккурсію, витримку (вершину) та рекурсію [8].

Звук, що становить вершину складу, називається **складотворчим**, або **складовим**, а решта – **нескладотворчими**, або **нескладовими** [10, с. 246].

Голосний звук в українській та італійській мовах є центром (вершиною) складу і визначається як складотворчий. Кількість складів у слові визначається кількістю голосних звуків у ньому: *cu-mo* – *si-to*; *zo-lo-to* – *do-ra*

to. [В окремих мовах сонорні становлять вершину звучання, наприклад: у чеській мові *[krk]* (*шия*), *[prst]* (*палець*); у сербській – *[brə]* (*дошка*), *[brz]* (*швидкий*), *[skrb]* (*підкування*); у хорватській мові *Krk* (*назва острова*)].

За структурою склади бувають різними. Типові моделі такі: ПГ; ППГ; ПГП; ППГП та ін. (де П означає приголосний і Г – голосний). Далі будемо використовувати міжнародну класифікацію: CV, CCV.

В українській мові склади поділяють на **відкриті** (якщо вершина звука – наприкінці складу: *та*, *ма-ма*) та **закриті** (якщо після вершини є звук меншої голосності: *під*); **прикритий** (якщо перед вершиною є звук меншої голосності: *від*) або **неприкритий** (якщо вершина голосності – на початку складу: *от*).

В італійській мові вирізняють також склади **сильні**, або **важкі** (пор. італ. *sillaba pesante*) коли рима складається з довгого голосного або короткого голосного + приголосний), і **слабкі**, або **легкі** (пор. італ. *sillaba leggera*) коли рима складається з короткого голосного.

У слові склад є носієм суперсегментних складників – наголосу й інтонації.

Специфіку складу в обох мовах схематично можна визначити так:

- 1) Відкритий неприкритий (V): укр. *і* (сполучник) – італ. *е* (сполучник);
- 2) Закритий прикритий (CVC): укр. *сад*; *кім* – італ. *tic* (*мед. тик*); *bis* (*біс, двічі*);
- 3) Відкритий прикритий (CV): укр. *на*; – італ. *та* (сполучник: *але*);
- 4) Закритий неприкритий (VC): укр. *ось* – італ. *ад*;

Якщо склад закінчується на голосний, то такий склад називають **відкритим**: *по-ле* – *vo-lo*; якщо кінцевим є приголосний звук, то склад **закритий**: *сон-цем* – *tap-po*.

За характером початкового елемента в українській мові розрізняють **прикриті** й **неприкриті** склади. Прикритим вважається склад, що починається на приголосний: *мар-ка*, *па-рад*; а неприкритий – той, що починається на голосний: *о-сінь*. Якщо застосовувати цей критерій до італійської мови, то маємо: *mar-са* (прикритий склад); *u-но* (неприкритий склад). Взагалі, можна стверджувати, що у зіставлюваних мовах, переважають відкриті та прикриті склади: *го-ло-ва*; *мо-ло-да*; *ву-ли-ця* – італ. *ca-po*, *te-nu-ta* та ін. Також, див.: [6, с. 126].

Відповідно до італійського мовознавства, склади поділяються на прості (*semplici*) та складні (*complesse*). Прості – це склади CV, тобто приголосний (= C) + голосний (= V), пор. укр. ПГ. Цей тип складів є поширеним в італійській мові. Складна структура складу – це CCV = приголосний + приголосний + голосний, тобто ті склади, що починаються з двох приголосних (італ. *attacco bi-consonantico*) або CVC: приголосний + голосний + приголосний.

Контрастивні аспекти

В зіставлених мовах може існувати співвіднесеність між морфемою і складом, пор.: італ. *so*, *gli*, *fa* – укр. *сам*, *рій*, *гість* тощо. Але поділ слова на склади і його морфемне членування часто не збігаються. Крім того, в італійській та українській мовах межі фонетичних складів не завжди відповідають фонологічним та графічним складам. Орфографічна (письмова) традиція, відрізняється від фонетичних принципів. У слові склад є носієм суперсегментних елементів – наголосу й інтонації. Наступна таблиця показує, що співвіднесеності між морфемою і складом часто не існує:

Таблиця 1

Слова	Морфеми	Склади
lavoratori	lavor-at-ori	la-vo-ra-to-ri (CV-CV-CV-CV-CV)
укр. робітники	роб-іт-ник-и	po-bit-ni-ki (CV-CVC-CV-CV)
італ. italiano	itali-ano	i-ta-lia-no (V-CV-CVV-CV)
укр. українець	у-краї-н-ець	у-кра-ji-нець (V-CCV-CV-CVC)

У першому прикладі, маємо в італійській мові 3 морфеми, але 5 складів. У другому випадку, незважаючи на збіг кількості морфем та складів, їхня дистрибуція відрізняється; у третьому та четвертому прикладах теж не маємо збігу між кількістю морфем та складів.

Існують різні критерії визначення типу структури складу:

- 1) звук (голосний чи приголосний), який є складотворчим;
- 2) кількість приголосних, що знаходяться перед складотворчим звуком;
- 3) кількість приголосних, що знаходяться після складотворчого звуку;

На основі першого критерію (1) виділяють два типи мов: мови, в яких складотворчим виступає тільки голосний, наприклад, українська (російська, білоруська) та італійська й інші мови, в яких складотворчим виступає не тільки голосний, а й приголосний, наприклад, сербська, хорватська, чеська, англійська тощо.

Мови також різняться за критерієм кількості приголосних (2), що стоять перед і після складотворчого звуку. За кількістю приголосних, що знаходяться перед складотворчим звуком, в українській мові може бути від одного до чотирьох приголосних, тобто склади можуть мати вигляд: CV, CCV, CCCV, CCCC, а в італійській, здебільшого маємо CV, CCV, хоча структура CCCV також трапляється.

За третім критерієм (3), тобто кількістю приголосних після складотворчого звуку, у мовах також спостерігається суттєве коливання.

Структура відкритого складу CV в італійській мові не має обмеження. Це означає, що в італійській мові будь-який приголосний може комбінуватися з голосним. Як зазначено вище, саме цей структурний тип складу вважається більш поширеним в італійській мові; він є першим складом, який дитина вперше промовляє, наприклад, **pa-pà ta-to, be-ne** т. ін.; це остання структура, яку афазік (людина, яка страждає на афазію пор. англ. *aphasia*) втрачає; можливо, цей тип складу – єдиний для всіх мов світу.

Один або два приголосні можуть знаходитися у початковій позиції в італійській мові: CV або CCV. Крім того, будь-який приголосний може бути у початковій позиції, наприклад, **pi-no, di-to, se-ra** тощо.

Проте, у випадках коли два приголосні стоять поряд, другий надає лише плавний звук: [r] **tre-no**; [l] **cla-mo-re** або півголосний звук [j] **lie-to i** [w] **luo-go**.

Високі голосні [i] та [u], на відміну від інших голосних, які є завжди складотворчими, можуть стояти на початку, у центрі та у кінці складів. Якщо вони займають початкову позицію, наприклад **ie-ri**, то реалізуються як півголосний [j]. Ми маємо подібну реалізацію у кінці складу: **poi, cui** тощо.

Як правило, в італійській мові лише сонорні (плавні, носові та ін.) і перший приголосний подовжених приголосних можуть закривати склад, наприклад [r] **car-ta**, [l] **col-to**, [n] **con-to**, [m] **com-pagno**, **gat-to**, **pac-co**, **tap-po** тощо. Насправді, існують певні обмеження стосовно порядку приголосних, що можуть з'явитися в складі. Такий порядок не є випадковим. Він організований згідно із шкалою сонорності.

Це означає, що приголосні звуки, які мають вищий ступінь сонорності мають розташовуватися ближче до силабічного ядра (голосного звука), ніж приголосні звуки, що мають менший ступінь сонорності. Коли в структурі складів є початок і кінець, порядок приголосних елементів є керованим завдяки шкалі сонорності (звучності): спочатку відкриті голосні, а далі – закриті голосні, півголосні, латеральні сонанти, носові, фрикативні, аффрикати і проривні. [Зауважимо, що О. Есперсен запропонував шкалу сонорності (пор. італ. *scala di sonorità*), в якій звуки розташовано в порядку наростання звучності. Також див.: [10, с. 245-246]. Фонема [s] в італійській мові має свої особливості. Це єдиний приголосний, що може передувати два приголосні на початку складу: **stro-fa**, порушуючи правила шкали сонорності (див.: вище) і стояти перед зімкненими приголосними. Така фонема може вживатися у кінці складу, навіть якщо вона не є сонорною, наприклад **lapsus**.

Помічено, що в зіставлених мовах, межа між складами проходить на "злам" звучності, тобто там, де звуки, що сполучуються, мають виразно контрастний рівень звучності (сонорності). Наприклад, укр. **не-сти, лів-ша, пал-ко** – італ. (*in-*)**ne-sto, pal-co** тощо.

У системах фонетичного складу української та італійської мов спостерігаються певні відмінності та подібності, хоча переважають спільні риси. Зауважимо, що правила формування базових складів слова в зіставляваних мовах не суттєво відрізняються, і тому складається враження, що обидві мови схожі за *мелодійністю*.

В українській та італійській мовах, складоподіл слів, що мають однакову кількість приголосних та голосних є чітко вираженим: **ву-но; ві-но; до-ли-на, та-во-ло, о-сві-та, у-сці-та** та ін.

Далі порівняємо різні комбінації складів:

Таблиця 2

Відкритий склад	Українська мова	Італійська мова
V	а, і, о-се-ля	а,è,е, а-si-no
CV	ме-та	sa, da, me-ta,
CCV	два, три, ме-тро	gru, tre, me-tro
CCCV	зем-ство	ve-spro
CCCCV	впхни, ше-фство	—

Так, таблиця 2 демонструє, що в зіставлених мовах, структура складу може мати:

- а) лише голосні: укр. а – італ. а; укр. о-се-ля – італ. а-si-no тощо;
- б) сполучення з одним приголосним (CV): укр. за, на, се-ло – італ. sa, da, se-bo тощо;

в) сполучення з двома або трьома приголосними (CCV, CCCV): укр. ме-тро – ме-tro, три-ste; укр. зем-ство – італ. ve-spro тощо;

г) в італійській мові відкритий склад зі структурою CCCC відсутній.

Таблиця 3

Закритий склад	Українська мова	Італійська мова
VC	от, од,	ad,od,ed
VCC	акт, екс,	ex /eks/
VCCC	англ. -	—
VCCCC	айстр	—
CCVC	край, крук	crac
CCVC	вгруз	—
CCCCVC	вшквар	—

Таблиця 3 демонструє, що такі структури складу як VCCC, VCCCC, CCCVC та ін., не є характерними для італійської мови, в якій типова структура складу – проста: CV, CCV.

В італійській мові більш вживаними є такі склади: V: a, ha, o, ho; CV: al, ed; CVV: mio, tuo, suo; CCV: scu-si, pre-go, cre-do. Інші типи складів, такі як CVC: bis, tic; CCVC: crac є менш продуктивними в італійській мові ніж в українській; зазвичай, вони вказують на слова латинського або іноземного походження.

Інші подібності спостерігаються при складоподілі [18] коли:

- голосний, що передує приголосний на початку слів, утворює самостійний склад: **о-да, о-сін', а-ва** – *итал. a-la, a-ni-ma*;
- приголосний між двома голосними утворює склад з наступним голосним: **о-су-ка, ка-ля-та, пу-та-ми**; *итал. la-vo-ro, vi-ve-re, ri-pie-po* та ін.
- плавні приголосні [l], [m], [n], [r] + інший приголосний утворюють склад з голосним, що передує: **сон-це, пал-ка**; *итал. sem-pre, in-cer-to*
- в обох мовах подовжені приголосні поділяються; одна частина належить до попереднього складу, а друга – до наступного, пор.: **від-да-ми, об-бу-ми**; *итал. af-fet-to, ac-qua, trop-po*; знання – **зна-н':а, життя** – *жит-тя*; *итал. bello, bel-lo, at-to, bab-bo*.

Відмінності спостерігаються коли:

- в українській мові, дифтонги і трифтонги, як правило, утворюють два різні склади. Пор.: *итал. au-ro-ra, fio-re, lie-ve, cia-o, a-lio-la* – *укр. mi-a-ra, де-а-де-ма* тощо. Зазначимо, що дифтонг або двоголосний, від грец. *διφθογγος (diphthongos)* – двоголосний, – у фонетиці складний голосний звук, що складається з двох елементів, які утворюють один склад, що забезпечує фонетичну цілісність дифтонга. Зазвичай дифтонги мають більшу довготу, ніж монофтонги. Властивістю дифтонга є його нероздільність на дві фонемі. [Дифтонги існують у словацькій, німецькій, англійській, італійській, французькій, іспанській, китайській та багатьох інших мовах, а також у деяких діалектах української мови. Найчастіше в дифтонгах один елемент є вершиною складу, а інший (так званий *глайд* або *напівголосний*) лише його супроводжує. У залежності від положення вершини складу, розрізняють дифтонги *низхідні*, в яких склад утворюється першим елементом (напр. *нім. Leid* [laet], *англ. house* [haus]) та *висхідні*, в яких склад утворюється другим елементом (напр. *итал. fuoco* [fuoco], *ісп. fuego* [fuego], *словац. riad* [riat]). Трифтонг – у фонетиці складний голосний звук, що складається з трьох елементів, які утворюють один склад, що забезпечує фонети-

чну цілісність трифтонга. Трифтонги характерні лише для тих мов, де є дифтонги [5, с. 106-110].

- в італійській мові, с + приголосний (так званий "s-impura") утворює склад з групою наступних складів: *co-strin-ge-re, re-sto, sto-ma-co* та ін. Поняття "s-impura" не є характерним для української мови, але існують подібні випадки: *сmpi-ха, мі-сто, ща-стя* та ін.
- характерним лише для італійської мови є фоно-синтаксичне подвоєння (*итал. raddoppiamento sintattico* або *fonosintattico*), що означає подвійну вимову початкового приголосного одного слова, пов'язаного до попереднього слова, наприклад, *andiamo a casa* [an'dja mo ak'ka:sa].

Подвійна вимова є характеристикою лише деяких італійських варіантів, переважно з центрально-південної Італії, і вона є також типовою для стандартної (літературної) мови. Крім того, цей феномен "регресивної асиміляції", відсутній у середині слова, є можливим на межі слів.

Отже, контрастивний аналіз підтвердив, що подібності у структурі фонетичного складу зіставлених мов переважають: в обох мовах складотворчими є голосні звуки; в мовленні переважають відкриті прикриті склади. Головні критерії складоподілу також мають багато спільних рис, і тому вивчення фонетичного складу слів для практично-дидактичних потреб не викликає особливих труднощів. Тому, подібність обох мов на рівні мовлення, про яку часто говорять не лише фахівці, очевидно, визначається передусім подібністю структури складу в українській та італійській мовах.

- Багмут А. Й. Склад. Українська мова: Енциклопедія. – К.: 2004.
- Бас-Кононенко О.В. Склад в українському мовленні: складотворення та артикуляторна типізація: автореф. дис. канд. філол. наук. – К.: 1990.
- Іщенко О.С. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення: Монографія. – К.: 2012 (у друці).
- Кастро Родригес А.Х. Сопоставление динамики слогов испанской речи Кубы и русской речи: автореф. дис. канд. філол. наук. – К.: 1981.
- Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – К.: 2005.
- Кочерган, М.П. Основи зіставного мовознавства. – К.: 2006.
- Плевако Н.Г. Статистическое исследование структуры слога в украинском языке: автореф. дис. канд. філол. наук. – Харьков: 1974.
- Скалозуб Л.Г. Динамика звукообразования (по данным кинорентгенографирования). – К.: 1979.
- Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. – К.: 1969.
- Сучасна українська літературна мова. Лексика, фонетика: підручник А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Бондаренко та ін. – К.: 2010.
- Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. – К.: 1981.
- Albano-Leoni F., Maturi P. Manuale di Fonetica. – Roma: 2002.
- Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. – Stuttgart: 2002.
- Canepari L. Avviamento alla fonetica italiana. – Torino: 2006.
- Malmberg B. Manuale di fonetica generale. – Bologna: 1977.
- Mioni A. M., Elementi di fonetica. – Padova: 2001.
- Склад (мовознавство) <http://uk.wikipedia.org/wiki/23.03.2012>.
- Divisione in sillabe. http://www.accademiadellacrusca.it/faq/faq_risp.php?id=8528&ctg_id=93 (30.04.12).

Надійшла до редколегії 14.09.12

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

О. Бойницька, доц.

СПЕЦИФІКА НАРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ
В АНГЛІЙСЬКОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ

Розглядаються особливості наративних стратегій в англійському історіографічному романі межі XX – XXI ст. Зокрема, аналізується поєднання глузливих якостей пародії та міметичних особливостей пастишу, яке зумовлює появу специфічної парадоксальної форми тужливого ревізйонізму.

Ключові слова: англійський історіографічний роман, історія, літературний канон, наративні стратегії, пародія, пастиш.

Рассматриваются особенности нарративных стратегий в английском историографическом романе рубежа XX – XXI вв. В частности, анализируется синтез иронических свойств пародии и миметических особенностей пастиша, обуславливающий появление специфической парадоксальной формы ностальгического ревиизионизма.

Ключевые слова: английский историографический роман, история, литературный канон, нарративные стратегии, пародия, пастиш.

The article analyses some textual choices in English historiographic novel of the end of the 20th – the beginning of the 21st cent. in terms of modes and narrative strategies, particularly the derisive qualities of parody and mimetic qualities of pastiche, concluding about the contemporary historiographic novel as a specific paradoxical form of a wistful revisionism.

Key words: English historiographic novel, history, literary canon, narrative strategies, parody, pastiche.

Для англійського історіографічного роману межі XX – XXI ст. характерним є намагання не лише зачарувати читача захоплюючими історіями та образами минулої доби, а й також стимулювати інтерес щодо методів, за допомогою яких ми пізнаємо минуле, та щодо мети, з якою ми застосовуємо це знання. Своєю формою та наративними особливостями сучасні історіографічні романи наголошують на тому, що відтворення історії є справою, повною складностей та неоднозначностей. Тим чи іншим чином історіографічні романи виявляють свідомість своєї фікціональності, і сумнів стосовно їх власного онтологічного статусу спричиняється шляхом "привертання нашої уваги до художньої форми як свідомо зартикльованої сутності, а не як прозорого контекстера для "реальних" подій" [1].

Традиційну полеміку навколо проблеми співвідношення фікціонального та фактуального у романах, що відтворюють минуле, відсуває на другий план диспут щодо значно ширшого питання, яке стосується репрезентативної здатності усіх наративів, зокрема й тих, що претендують на вірність факту. Англійські історіографічні романи межі XX – XXI ст. відповідають різновиду сучасного історичного дискурсу, схарактеризованого Гейденом Вайтом як такий, що є дуже скептичним стосовно наративу. Американський історик зазначає: "Допоки історичні історії можуть бути завершеними, можуть мати наративну замкненість та наскрізний сюжет, вони надають реальності присмак ідеальної. Через це сюжет історичного наративу завжди збентежує і має бути презентований як "знайдений" у подіях, а не закладений туди наративними прийомами" [9, с. 24]. Сучасні історичні романісти, на відміну від традиційних істориків, можуть протидіяти цій перешкоді не шляхом "оприроднення" сюжету, а показуючи, через пародію, пастиш або ж інші прийоми, свою свідомість того, що подібні моделі, які забезпечують зв'язок та послідовність, є простими вигадками. Отже, наративність, виявившись слабким місцем історії, водночас стає потужним засобом постмодерної прози.

Зачарованість минулим – помітний феномен англійської літератури кінця XX – початку XXI ст. Звичайно, звернення до тієї чи іншої минулої епохи не є унікальною або ж безпрецедентною особливістю постмодернізму. До попередніх епох апелювали, приміром, і Ренесанс, і неоготика, і пре-рафаеліти. Однак, для цих напрямів певний період історії був золотою добою, джерелом натхнення або ж моделлю, яку можна було пристосувати до сучасних стандартів. У новітньому ж історичному письмі зачарованість минулим супроводжується

бажанням "переписати" історію, причому не тільки історію подій, а й історію літературну. Чим зумовлене звернення до історії сьогодні, і що домінує в оцінці минулого – бажання наслідувати або ж зруйнувати канон? Значною мірою, відповідь на ці питання може дати аналіз наративних стратегій в англійському історіографічному романі.

Насамперед, очевидно, якщо на формальному рівні у сучасних творах переважають прийоми, які відрізняються, висміюють та відверто руйнують традиційні моделі, приміром, реалістичної літератури XIX ст., то у цьому випадку, напевно, можна висновувати про критичну домінанту у відтворенні минулого, намаганні виправити історичні помилки та упередження, озвучити замовчуване, зруйнувати ідеологічні та естетичні стереотипи. Однак, якщо естетичні пріоритети тяжіють до консервативних, сучасний твір переносить з минулого теми, художні образи та прийоми як ознаки неперевершеного мистецтва, зайвий раз засвідчуючи велич Золотої Доби британського роману, тоді, слушно припустити, що звернення до минулого спричинене ностальгією. Іншими словами, визначити специфіку ставлення до минулого можна зважаючи на те, чому сучасні романи надають перевагу – глузливим якостям пародії, або міметичним особливостям пастишу. Пародія, що може містити в собі сатиричний елемент, є переважною модальністю у тих творах, які налаштовані на критичний перегляд історії, а пастиш як форма імітації залучається у тих романах, що йдуть слідом, а часом навіть і у тіні великої літератури.

Втім, необхідно відзначити, що пародію й пастиш не завжди легко розрізнити, адже як пародія має імітаційні властивості пастишу, так і пастиш зчаста наближається до іронічного нахилу пародії. В англійському історіографічному романі диференціювати пастиш та пародію можна, приміром, з огляду на часову перспективу твору. Якщо наративна ситуація та голос у романі належать сучасності, тоді усі посилення й алюзії щодо минулої епохи будуть пародійними, адже у такому разі не виникає ілюзії правдивої імітації. А якщо персонажі та стилізовані тексти розташовані у минулому вимірі, то різниця між пародією та пастишем тут, у свою чергу, визначається, відповідно, різницею між ігровим або серйозним відтворенням.

У багатьох сучасних творах досить-таки безжалюсно знищуються усі традиційні джерела відчуття стабільності та комфорту – моделі зразкової міцної сім'ї, романтично-сентиментальних та інтимних стосунків, філософія, література та постаті канонізованих класиків. Відтворення минулого нерідко є психологічно дискомфортним, аніж таким, що викликає приємний смак ностальгії. Послуго-

вуючись відомим афоризмом Фредрика Джеймсона, тут можна сказати: "Історія – це те, що болить" [7, с. 48].

Переосмислення офіційної версії історії зазвичай супроводжує пародія. Романи Дж. Фаулза, П. Акройда, А. Байєтт, Г. Свіфта та ін. подекуди демонструють бажання зруйнувати канонічну модель, кинути їй виклик, що зумовлює екстенсивне використання пародії у творах цих авторів. Пародія виявляється у грайливому спотворенні видатних постатей минулого, в анахронічних порушеннях пристойності, у зміщенні часових пластів, у різноманітних іграх із зовнішнім виглядом тексту, у схильності до естетизації потворного, в уславленні втрати безперечних фактів, у загальній практиці наративної фрагментації. Розвінчуючи, скажімо, вікторіанську традицію, сучасна література найперше атакує її знаних представників. Прикладом може бути роман Емми Теннант "Тесс" – феміністична переробка твору Томаса Гарді. Вікторіанська доба тут представлена як час несправедливості та нерівності, без жодного присмаку ностальгії. Роман Е. Теннант, який суворо обвинувачує самого Томаса Гарді, вікторіанського патріарха, демонструючи читачеві його непробачні слабкості, є свого роду покаранням апостерорі. Однак, суттєво, що це покарання, насамперед, стосується чоловіка-вікторіанця, у той час, як письменник Гарді усіяко вшановується, називається "великим поетом" і розлого цитується. Одночасно із засудженням характеру Томаса Гарді, його письменницький голос використовується з метою оживити та прикрасити оповідь. Роман у цілому ревізійністський відмовляється від перегляду того, що стосується мистецтва письма, і це загалом є типовою рисою англійського історіографічного роману, що в ньому голоси митців минулого зчаста відтворюються як неперевершені.

Сучасні письменники можуть знаходити та відтворювати помилки та недоліки своїх предків, проте, це аж ніяк не заважає їм зачаровуватись минулим. Одночасно із викликом, викривленням та руйнуванням літературного канону, новітній англійський роман вшановує цей канон: пародія співіснує з пастишем.

У контексті постмодернізму пастиш подекуди розглядається сучасними теоретиками як метод досить консервативний. Ігаб Гасан називає пастиш "формою мутаційного копіювання жанрів" [6, с. 167]; Бодріяр висловлює прикрийсть з того приводу, що "принцип симуляції одержав перемогу над принципом реальності та принципом задоволення" [2, с. 152]; Гел Фостер стверджує, що "використання пастишу у постмодерному мистецтві позбавляє стилі не лише специфічного контексту, а також й історичного значення. У результаті маємо історіо-сурогат, одночасно норму та шизоїд" [3, с. 123]; Джеймсон визначає пастиш як "мовлення мертвою мовою", що зрештою зумовлює "банкрутство мистецтва та естетики, провал нового, ув'язнення у минулому" [5, с. 202]. Однак, попри подібні критичні визначення, пастиш широко залучається у сучасній літературі й далеко не завжди вказує на "провал нового".

У романі А. Байєтт "Володіти" обігруються різні значення поняття "вентрилокізм" – черевомовлення. Зокрема, воно стосується одержимих минулим персонажів роману, які, нерідко мимоволі, імітують думки й голоси своїх кумирів із минулих часів. У цьому відношенні черевомовлення може метафорично визначати твори багатьох сучасних авторів, котрі повертають до життя голоси минулого. Лінда Гатчієн у своїй відомій роботі "Нарцисичний наратив" називає міф про Нарциса провідним принципом постмодерної метапрози і описує її "текстуальну самосвідомість" як "саморефлексивну", "самоінформуючу", "саморефлексивну", "автореференційну" та "авторепрезентаційну" [8, с. 1-2]. Однак, зважаючи на

тенденцію до відтворення відомих та забутих голосів минулого, сучасну англійську літературу доцільно співвіднести не стільки з Нарцисом, скільки з Ехо. Після закоханості у себе саму впродовж 60-х – 70-х рр. (період, який здебільшого досліджує Гатчієн), література 80-х – 90-х рр. закохалася у своїх попередників. Віддзеркалення та відлуння себе самої змінилися віддзеркаленням та відлунням минулого.

Цим почасти зумовлене широке використання цитат та посилань, які у сучасних творах виокремлюються візуально, розташовуються так, що впадають в очі, найчастіше – відцентровуються на сторінці і відокремлюються від решти оповіді. У такий спосіб тексти, що цитуються, відмічаються конкретно, друкарським способом, вони відзначаються, вирізняються, а відтак, і вшановуються. Точність у відтворенні доводить, що цитований текст розглядається як дуже значимий об'єкт, важливий у своїй цілісності. Подеколи контекст, у якому подаються ці цитати, створює десакралізуючий або ж бурлескний ефект, однак, зчаста і у таких випадках, попри бурлескне зниження, цитований текст зберігає свою особливу недоторканість. Зв'язок із канонічним твором, що його встановлює цитатія, зазвичай є основою не для комічної реконтекстуалізації, а для серйозних тематичних, естетичних або ідеологічних паралелей. Приміром, епіграфи, взяті з класичних текстів, насамперед, містять у собі заявку на спорідненість, походження, родовід. Передуючи роману, епіграфи відіграють роль своєрідної афіші та анотації, і найчастіше мають певну особливу ауру та престиж. Коли автор розпочинає твір голосом іншого, він визнає значущість та першість цього голосу; імплікація "я-не-міг-би-сказати-краще" тут є очевидною. Цитуючи в епіграфах знамих авторів минулих епох, сучасні письменники також і повторюють те, що, у свою чергу, робили самі класики. Однак, зауважимо, що у той час як вікторіанські письменники цитують і своїх попередників, і сучасників, нинішні автори, здається, ніколи не цитують митців свого часу. Сучасний роман охоче використовує літературні декорації давніх часів, відмовляючись виводити на авансцену тексти своєї культурної доби. Вірогідним поясненням цьому може бути ностальгія. Проте необхідно відзначити, що це – естетична ностальгія, тобто не туга за кращим минулим, а низький уклін неперевершеному Мистецтву. Епіграфи, цитати, аллюзії, образи з літератури домодерністської є свого роду даниною Великій Традиції, що засвідчує преклоніння перед класиками.

Вшанування класики відбивається навіть у зовнішньому оформленні книжок, яке може бути своєрідною рекламою, приміром, вікторіанського референта (XIX ст., напевне, є для сучасних історіографічних романістів найбільш магнетичною епохою). На обкладинках – репродукції картин знамих тогочасних художників, епіграфи та виокремлені цитати з вікторіанських текстів, вікторіанські карти, у назвах звучать імена відомих письменників, персонажів або творів, наприклад, романі Лінн Трасс "Дар Теннісона", Емми Теннант "Тесс", Пітера Акройда "Заповіт Оскара Вайльда", Д.М. Томаса "Шарлотта: остання подорож Джейн Ейр". Подібне оздоблення слугує надійною гарантією якості творів.

Отже, англійський історіографічний роман, в якому спостерігаємо, з одного боку, захоплення канonom, а з іншого – його руйнування, – являє собою певну парадоксальну форму тужливого ревізійнізму, що, врешті-решт, приводить в естетичний та ідеологічний глухий кут. Сучасна література обстоє просування уперед у соціальному, сексуальному та подекуди естетичному планах, однак, задля цього вона послуговується моделлю минулого та розбудовує на ній.

"Постмодернізм звертається до періоду, що передував модернізму, так ніби він не зміг прогресувати і повинен обернутися та зробити крок назад: це є фундаментальною апорією ностальгічного постмодернізму" [4, с. 10].

1. Alter R. *Partial Magic: The Novel as a Self-Conscious Genre* / Robert Alter. – Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, 1975. – 248 p. 2. Baudrillard J. *Simulations* / Jean Baudrillard. – New York : Semiotext(e), Inc., 1983. – 159 p. 3. Foster H. *Recodings: Art, Spectacle, Cultural Politics* / Hal Foster. – Washington : Bay Press, 1985 – 243 p. 4. Gutleben C. *Nostalgic Postmodernism: the Victorian Tradition and the Contemporary British Novel* / Christian Gutleben. – Amsterdam, New York : Rodopi, 2001. – 248 p. 5. Hardt M., Weeks K. eds. *The Jameson Reader*. – Blackwell Publishers, 2000. – 408 p. 6. Hassan I. *Pluralism in Postmodern Perspective* // *The Postmodern Turn. Essays in Postmodern Theory and Culture*. – Ohio, 1987. – Pp. 167-187. 7. Holmes F.M. *The Historical Imagination:*

Postmodernism and the Treatment of the Past in the Contemporary British Fiction. – English Literary Studies, University of Victoria, 1997. – 93 p. 8. Hutcheon L. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox* / Linda Hutcheon. – New York, London: Taylor and Francis, 1984. – 168 p. 9. White H. *The Value of Narrativity in the Representation of Reality* // *Critical Inquiry* 7. – Baltimore, 1980. – Pp. 5-27.

Лінгвокраїнознавство

Восени 2012 року Центр англійської мови та інформації Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка святкує свою 15-ту річницю. Автори статті висловлюють щире подяку за співпрацю співробітникам і засновникам Центру – директору (з 2009 р. і донині) доц. Фоменко О.С., заступнику директора (з 1997 р. і донині) доц. Коваленко Л.І., директору (з 1997 по 2009 рр.) доц. Бортничук О.М., заступнику директора (з 1997 по 2009 рр.) доц. Пастушенко Л.П., провідному спеціалісту Ковалевській Л.І., ст. лаборанту Арустамян О.О., а також всім, хто працював у ЦАМІ.

Надійшла до редколегії 14.09.12

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО

Л. Коваленко, доц., О. Фоменко, доц., А. Шелякіна, ас.

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ (досвід роботи центру англійської мови та інформації)

Стаття висвітлює роль мовних центрів у формуванні лінгвокраїнознавчої компетенції студентів на прикладі Центру англійської мови та інформації Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка. Визначено, що робота мовних центрів стимулює пізнавальну, навчальну діяльність, сприяє розширенню світогляду студентів, ідентифікації та самоідентифікації особистості в загальному культурному просторі, задовільняє інформаційну потребу студентів.

Ключові слова: лінгвокраїнознавча компетенція, мовні центри, пізнавальна діяльність, навчальна діяльність, культурний простір, фонові знання тощо.

Статья раскрывает роль языковых центров в формировании лингвострановедческой компетенции студентов на примере Центра английского языка и информации Института филологии КНУ имени Тараса Шевченко. Установлено, что работа языковых центров стимулирует познавательную, учебную деятельность студентов, способствует расширению кругозора студентов, идентификации и самоидентификации личности в культурном пространстве, удовлетворяет информационные потребности студентов.

Ключевые слова: лингвострановедческая компетенция, языковые центры, познавательная деятельность, учебная деятельность, культурное пространство, фоновые знания и т.д.

The article considers the role of language centres in the formation of lingua and country-specific competence of students. The English Language and Information Centre of the Institute of Philology, Kyiv National Taras Shevchenko University is taken as an example. It was determined that the work of language centres stimulates students' cognitive and learning activities, promotes the broadening of their outlook, identification and self-identification in cultural environment, satisfies the informational requirements.

Key words: lingua and country-specific competence, language centres, cognitive activity, learning activity, cultural environment, background knowledge, etc.

Навчання будь-якої іноземної мови, яка є засобом міжнародного спілкування, нині стало одним із найголовніших напрямів сучасної вищої освіти в Україні. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів вимагає від вищої школи формування в студентів лінгвокраїнознавчої компетенції (ЛКК), що є однією з головних умов практичного володіння іноземною мовою, використання її як засобу спілкування. Залучення національно-культурного компоненту у викладання мови, як одного з найважливіших шляхів трансляції національної культури та формування особистості, нині є надзвичайно актуальним, оскільки сучасність рекомендує лінгвістам вдаватися до дослідження мови у зв'язку з людською діяльністю, яка має на увазі долучення особистості до духовних цінностей інших народів.

Актуальність зазначеної проблеми підтверджується багаточисельними дослідженнями. Серед них наукові роботи Л. П. Голованчук [1], І.П. Задорожної [2], Л.І. Коваленко [3], Т. М. Колодько [4], Н.Б. Шевченко [3] та ін.

Засвоєння соціокультурної інформації, формування навичок та вмінь її використання в усіх видах мовленнєвої діяльності є важливою складовою ЛКК студентів, яка містить у собі знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається. Невід'ємною ознакою ЛКК є вміння студентів: 1) підпорядковувати свою мовленнєву поведінку особливостям соціокультурного розвитку країни на сучасному етапі, що спри-

яє правильному та адекватному перекладу іншомовних текстів; 2) підтримати бесіду на високому професійному рівні; 3) аналізувати й розпізнавати культурно-специфічну лексику як у письмових текстах, так і в усній мові, й уміння пояснити чи прокоментувати її; 4) підготувати публічні виступи на теми, передбачені програмою.

Нині формування лінгвокраїнознавчої компетенції в студентів вищих навчальних закладів забезпечується низкою дисциплін (практичний курс іноземної мови, країнознавство, лінгвокраїнознавство, теорія й практика перекладу тощо) в залежності від фахової підготовки. В Інституті філології КНУ ім. Тараса Шевченка є й додаткові можливості для цього – мовні центри, які не тільки сприяють формуванню й розвитку ЛКК, а й усувають розрив між теоретичним матеріалом та його практичним застосуванням шляхом впровадження різноманітних позааудиторних заходів.

Виходячи з визнання ЛКК невід'ємною складовою процесу навчання іноземної мови, ми вирішили проаналізувати роль мовних центрів у її формуванні на прикладі Центру англійської мови та інформації Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка, що і є **метою** нашої статті. **Об'єктом** дослідження є лінгвокраїнознавча компетенція як цілісна система уявлень про культуру країни, мова якої вивчається, за допомогою якої відбувається ефективна комунікація з носіями мови. **Предметом** дослідження є науково-педагогічна діяльність мовних

© Коваленко Л., Фоменко О., Шелякіна А., 2012

центрів, зокрема ЦАМІ, спрямована на формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів.

Об'єктивною передумовою створення мовних центрів було розуміння того факту, що сформувати лінгвокраїнознавчу компетенцію неможливо без оволодіння іншомовною культурою через застосування екстралінгвістичних знань, які є важливим чинником взаєморозуміння під час міжкультурного спілкування.

Центр англійської мови та інформації (ЦАМІ) було створено 15 жовтня 1997 року за угодою про співпрацю між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та посольством Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні. Основною метою Центру є сприяння вивченню англійської мови та сучасного життя Великої Британії та інших англomовних країн, різноманітному збагаченню знань соціального, наукового та культурного спрямування, підвищенню науково-методичного рівня викладачів англійської мови шляхом проведення методичних семінарів, презентацій нової навчальної та методичної літератури.

Згідно із зазначеними цілями ЦАМІ працює за такими напрямками:

1. Як ресурсний центр, що забезпечує членів ЦАМІ:

- сучасними підручниками з англійської мови;
- сучасною літературою з методики викладання англійської мови;
- науковою англomовною літературою з різних галузей знань;
- художньою англomовною літературою;
- тлумачними та двомовними словниками, енциклопедіями;

• періодичними виданнями;

• аудіо-, відеоматеріалами.

2. Як комунікативно-інформаційний центр:

- організує та проводить зустрічі з носіями англійської мови (співробітниками посольств, викладачами університетів тощо) у формі лекцій, бесід, дискусій для студентів, викладачів, аспірантів, докторантів та співробітників університету;

- інформує студентів про навчальні програми в англomовних країнах (*Muski, Fulbright* тощо);

- здійснює академічні обміни, проводить зустрічі з представниками академічних програм (наприклад, Фулбрайт);

- проводить виставки кращих рефератів та posterів, підготовлених студентами Інституту філології з лінгвокраїнознавства англomовних країн.

3. Як методичний центр, що забезпечує такі види діяльності:

- проводить зустрічі з методистами провідних британських та американських видавництв (*Macmillan, Longman, Folio, Oxford*) для ознайомлення студентів та викладачів з англomовною навчальною літературою (підручниками, словниками, навчальними посібниками тощо);

- проводить методичні консультації зусиллями співробітників Центру;

- проводить консультації щодо опрацювання академічних англomовних джерел;

- організує методичні семінари для викладачів англійської мови з метою підвищення їхньої кваліфікації.

Сучасна лінгвометодика неодноразово наголошувала на важливості добору текстів, аудіо- та відеоматеріалів, які б висвітлювали культуру країни, мова якої вивчається, сприяли розвитку інтересу до звичаїв, традицій, повсякденного життя людей, особливостей національної поведінки тощо. Враховуючи інформаційну потребу, яка щодня висуває перед студентами нові завдання, фонди

ЦАМІ забезпечують засвоєння вище зазначених складових іншомовної культури, сприяють пізнавальній активності, позитивній мотивації, ідентифікації та самоідентифікації в загальному культурному просторі.

Крім того, використання студентами фондів ЦАМІ забезпечує процес міжкультурної комунікації важливою складовою – фоновими знаннями, які відображають реальний комунікативний фон певного народу або картину життя певної країни [6]. Основною характеристикою фонових знань є те, що вони відбиваються у національній мові, передусім у її лексичному складі і є сукупністю відомостей про національну специфіку країни, її неповторний культурний колорит, менталітет народу, національні особливості вербальної та невербальної поведінки. Відсутність фонових знань гальмує процес формування ЛКК, ускладнює спілкування, оскільки взаємне розуміння неможливе без тотожності в обізнаності комунікантів про навколишнє соціокультурне середовище. Наприклад, в англійській мові є слово *panhandle*, що означає ручка каструлі чи сковорідки. Але саме в американській англійській це слово набуло абсолютно іншого значення: "Panhandle – є виключно американським утворенням і виникло в результаті виключно американського життєвого досвіду. Карта штату Техас показує, що західна його частина має форму ручки. Цей збіг призвів до того, що для описання цієї частини штату, а також інших штатів, наприклад Флорида, стали застосовувати це слово" [7, с. 140]. Отже, в американській англійській, слово *panhandle* означає: 1) вузький виступ території між двома іншими територіями, так званий "півострів"; 2) довга вузька частина території штату, що розташована між двома іншими штатами, або між штатом та узбережжям; 3) жартівлива назва штату Західна Вірджинія, 4) *to panhandle* – просити милостиню, жебракувати. Студент, отримавши цю інформацію, перекладе речення *'Thunderstorms caused flooding in the Texas panhandle early in the morning today.'* наступним чином: "Сильні дощі призвели до повені на "півострові" штату Техас".

Для того, щоб фонові знання стали свого роду фундаментом для спілкування, у студентів мають сформуватись певні навички вживання лексичних одиниць з соціокультурним компонентом, які передбачають застосування й розуміння їхнього денотативного й конотативного значення.

Так, в англійській мові слово *kilt* (kilt) означає "спідниця до колін, шита із тканини в клітинку, предмет чоловічого одягу" [8, с. 708]. Однак залучення додаткової інформації сприяє доповненню денотативного значення асоціативно-образним уявленням, зануренню слова у культурне середовище, розумінню кілта як особливого одягу. Так, кілт традиційно носять разом із спеціальною сумочкою для грошей та інших невеличких речей, яка називається спорран. Кілт може бути "великим" та "малим". Історично великий кілт був дуже довгим, він слугував своєрідним плащем, щоб укритись від ходу, дощу та вітру. Кілт шили зі спеціальної вовняної тканини з традиційним шотландським орнаментом, який називається тартан (*tartan*), що складається із перехрестних вертикальних та горизонтальних смуг. Сьогодні кілт є частиною офіційного та весільного костюму. У багатьох містах Шотландії кілт можна побачити під час спортивних змагань шотландських горців або на музиках чи танцюристах. У Британській армії та арміях Співдружності кілт досі є частиною військової форми.

Фарби для кілтів робили на рослинній основі. Кожній місцевості були притаманні певні рослини, отже кількість кольорів була обмежена певною місцевістю. Тому набір кольорів тартану для кожного клану Шотландії був

особливим. За кілтом можна було визначити родову приналежність людини.

Отже, надання слову "культурного значення" призводить до того, що мовець залучає слово-знак до низки культурних асоціацій, притаманних певній нації, і результатом такої комунікації є не розуміння мови як такої, а засвоєння позамовної інформації, культури, в межах якої і відбувається спілкування.

Варто також зазначити, що наявність у ЦАМІ наукової англomовної літератури з різних галузей знань забезпечує процес навчання можливістю професійно орієнтованого читання фахових текстів, що сприяє збагаченню термінологічного вокабуляра студентів і підготовці їх до реальних умов комунікативної діяльності в певній сфері.

Зустрічі з носіями англійської мови та семінари, присвячені різним аспектам вивчення англійської мови, на нашу думку, заслуговують на окрему увагу, оскільки кожен викладач і студент розуміє необхідність занурення у середовище, мова якого вивчається. ЦАМІ надає широкі можливості для цього. В умовах відсутності мовного оточення зустрічі та семінари, які проводять носії англійської мови, є величезним досвідом на шляху її вдосконалення, оскільки вони сприяють створенню реальної атмосфери іншомовного спілкування.

С. Г. Тер-Мінасова, досліджуючи співвідношення процесу реального спілкування й процесу вивчення мови, доходить висновку, що люди десятками років можуть "вивчати мову", але потім не в змозі зостосовувати свої знання на практиці, тобто спілкуватись з носієм цієї мови, оскільки в процесі навчання компонент реального усного спілкування складає лише 7%. Що ж стосується невербальних засобів комунікації, то навпаки, компонент спілкування переважає і становить 55 %, тоді як компонент навчання – від 0% до 1% [5, с. 93-94]. Ці дані ще раз підтверджують необхідність взаємозв'язку теоретичного й практичного компоненту вивчення мови, де спілкування з носіями мови має бути невід'ємною складовою цього процесу.

Так, лише за 2010 – 2011 н.р. з метою розвитку інтерактивних навичок, комунікативних стратегій (які передбачають такі вміння: впевнено брати участь у бесіді та формальній дискусії, інтерв'ю на різні теми та вільно і спонтанно спілкуватись з носіями мови; висловлювати власні погляди на теми обговорення, відстоювати та аргументувати власну думку, висувати гіпотези та реагувати на думку співрозмовника; використовувати англійську мову в міжособистісному спілкуванні в процесі навчання; адекватно передавати й узагальнювати інформацію), а також формування ЛКК в студентів у ЦАМІ відбулась низка заходів:

- заняття Клубу англійської мови, які проводили члени молодіжної організації ССХ – носії англійської мови з США, Великої Британії та Канади. Зокрема, серед тем, що обговорювалися упродовж навчального року, були: "Формування кругозору", "Дитячі казки", "Маловідомі англійські слова", "Американська зовнішня політика", "Організація World Race: вступ", "Організація World Race: "акваріум", "Штат Канзас", "Глобалізація", "Тонкощі перекладу";

- серія семінарів з основ маркетингу на теми: "Давід і Голяф: як Пепсі-Кола перемогла свого суперника Кока-Колу на початку 1980х років", "Планування, зосереджене на споживачеві", "Створення маркетингових ідей: як здійснювати маркетинг різних виробів", "Технології, що використовуються у маркетингу". Семінари проводив випускник Манчестерського університету Ніл Пейтон.

- зустріч з відомою шотландською письменницею Дженет Пейслі;

- два цикли семінарів з американських студій, які проводили співробітники Посольства США в Україні:

заступник аташе відділу безпеки Ендрю Паркер і помічник аташе з питань безпеки Майкл Сестаро. Було обговорено такі теми: "Американська правова система", "Громадянська війна в США", "Друга Світова війна / Велика Вітчизняна війна", "Холодна війна", "Американська система освіти і сучасна культура", "Сучасні американські політичні партії і рухи", "Права громадян, гарантовані американською конституцією", "Порівняння американської і української конституцій", "Іміграційна політика США", "Життя американських студентів".

- семінар американського викладача психології Джиммі Хілла на тему: "День Подяки: важливість висловлення подяки";

- заняття драматичного гуртка з творчості Вільяма Шекспіра. Заняття проводив випускник Оксфордського університету Бен Гілберт.

- лекція професора Вісконсінського університету (США) Деніела Саалфельда на тему "Сучасна американська поезія".

Отже, можна зробити висновок, що мовні центри є однією з ключових засад формування лінгвокраїнознавчої компетенції шляхом інтегрування соціокультурних знань, які реалізуються в практичних навичках комунікативної поведінки. Завдяки залученню лінгвокраїнознавчого аспекту у процес вивчення іноземної мови вони сприяють психологічній готовності студентів до міжкультурного спілкування, формуванню правильних національних стереотипів (відносно стійких уявлень про моральні, розумові, фізичні якості, що притаманні представникам певної етнічної спільноти), оскільки в умовах дефіциту інформації виникає загроза неадекватної оцінки подій, виникнення хибних уявлень.

Робота мовних центрів сприяє також позитивному ставленню студентів до вивчення іноземної мови, яка є не тільки академічною дисципліною, а й освітньою галуззю, "парасолькою", під якою знаходяться такі науки як географія, демографія, етнографія, економіка, соціологія, суспільствознавство, мистецтвознавство, історія, література тощо [3, с. 46]. Запропонований навчальний матеріал має пізнавальну цінність, задовольняє інформаційну потребу студентів, стимулює навчальну діяльність, сприяє розширенню світогляду, ідентифікації та самоідентифікації студентів в загальному культурному просторі.

Дослідження ЛКК нині є перспективним і в подальшому може бути продовжене в напрямі аналізу особливостей її формування у студентів різних спеціальностей – філологів, перекладачів, а також з позиції фахової підготовки студентів нефілологічних факультетів.

1. Голованчук Л.П. Обучение учеников основной общеобразовательной школы культурно-страноведческой компетенции на уроках английского языка : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 [Текст] / Л.П. Голованчук. – К.: Киевский национальный лингвистический ун-т, 2003. – 195 с. 2. Задорожна І.П. Принципи організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англomовною комунікативною компетенцією [Текст] / Задорожна І.П. // Вісник Запорізького національного університету. – №1, 2010. – С. 122–128. 3. Коваленко Л.І., Шевченко Н.Б. Роль та місце курсу "Лінгвокраїнознавство" в підготовці фахівців з іноземних мов [Текст] / Л.І. Коваленко, Н.Б. Шевченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. – 2006. – Вип. 40. – С. 46–48. 4. Колодько Т.М. Формування соціокультурної компетенції у студентів початкового етапу педагогічного ВНЗ на матеріалі англomовної поезії [Текст] / Т.М. Колодько // Науковий часопис Національного Педагогічного Університету імені М.П. Драгоманова: До 170-річного ювілею. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Київ : НПУ, 2004. – Вип. 1. – С. 110–115. 5. Тер-Мінасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики: учеб. пособие [Текст] / С.Г. Тер-Мінасова. – Москва: АСТ: Астрель: Хранитель, 2007. – 286 с. 6. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): [для ин-тов и фак. иностр. языков] [Текст] / Федоров А.В. – М.: Филология, 2002. – 416 с. 7. Kovacs Zoltan. American English: an Introduction [Text] / Zoltan Kovacs. – Canada: Broadview Press Ltd, 2000. – 348 p. 8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Text] / ed. by Sally Wehmeier. – [S. l.]: Oxford University Press, 2000. – 1540 p.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 45

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,5. Наклад 300. Зам. № 212-6264.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф 2.
Підписано до друку 06.02.13

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02